C. Gane

FARMECE

viața lui Despot Vodă

București
1933

F A R M E C E

— Viața lui Despot Vodă —

Cu 19 ilustrații
și
3 vignete de P. Grant

I

Jacques de Marchetti

Studiile juridice fiind prea abstracte pentru spiritul său pozitiv, Charles de l'Ecluse părăsi în 1549 universitatea din Louvain pentru a merge tocmai în sudul Franței, la Montpellier, cerând înscrierea lui la renumita facultate de medicină de acolo.

Tânărul student, care, potrivit obiceiului timpului, își latinizase numele din l'Ecluse în Clusius, avea pe atunci 23 ani. Era un băiat doritor nu numai de-a învăța, dar de-a cunoaște cât mai mult din tainele acestei lumi încă atât de nouă pentru el. Ajuns proaspăt la Montpellier, înainte de-a începe să disece cadavre, se apucă să studieze cu curiozitate înfățișarea Meridionalilor și firea lor expan-

sivă, atât de deosebită de-a lui, de-a blondului nordic născut la Arras.

In sala secretariatului Universităţei, când merse Charles de l'Ecluse să ceară înscrierea la Facultate, printre mulţi studenţi ce se aflau acolo, atenţia îi fu în deosebi atrasă de-un tânăr ce i se păru a fi mai curând Italian sau Spaniol, decât Francez. Era frumos la faţă, foarte oacheş, nu prea înalt dar bine legat, vioi, nervos, distins. Când veni rândul acestui tânăr să se imatriculeze, de l'Ecluse ciuli urechea pentru a-i auzi numele. Dar n'avu nevoie de cornet acustic, căci studentul şi-l spuse cu glas tare şi hotărît:

— „Jacques de Marchetti".

— „Aşa dar Italian" se gândi Charles de l'Ecluse.

După deschiderea cursurilor, când încep studenţii a se cunoaşte între ei, de l'Ecluse se apropiă de Marchetti. Il auzi vorbind bine franţuzeşte, perfect italieneşte, şi latineşte cu eleganţă. Văzu că băiatul e deştept, şi, pentru vârsta lui, foarte învăţat. Deşi se înscrisese la matematici, în care ştiinţă era cel mai tare din toţi, el se pricepea totuşi la multe altele, chiar la medicină. Căpătase această solidă învăţătură, după chiar spusele lui, la şcoala lui Hermodor — Hermodorus Lestarchus din Chios — unul din savanţii Orientului cu renume în toată Europa. Colegii lui îl întrebară ce căutase el în acest ostrov al Arhipelagului, tocmai în coasta Asiei, şi aflară spre marea

lor mirare că Iacomi de Marchetti nu era Italian, ci Grec.

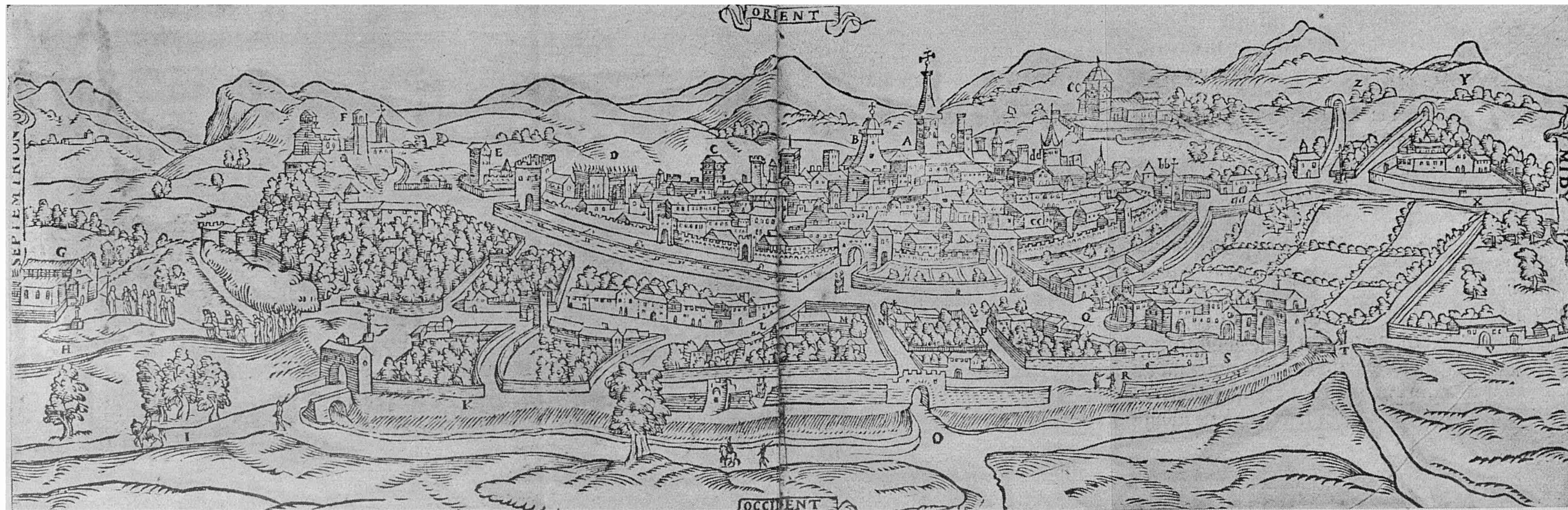
Dar când, necruțător cum e tineretul, începură unul și altul să-l întrebe amănunte despre origina și patria lui, tânărul o scăldă în toate felurile. Ba era născut în Samos, ba era fiul, ba nepotul unui bogat nobil grec, căruia Turcii îi răpiseră domeniile și de răul cărora fugiseră amândoi în lume. Asupra unui singur punct nu se încurca băiatul niciodată, anume că era de neam foarte mare. Insă printre studențimea din Montpellier începu să circule fel de fel de versiuni asupra originei acestui om. Cei mai îngăduitori îl făceau fecior de timonier din Arhipelag, iar cei cu gura mai slobodă spuneau că e fiul unei curtezane din Sicilia. Vorbind de el, nu i se mai spuse decât scurt: Grecul, poreclă care-i rămase în tot timpul cât a stat la Montpellier.

Charles de l'Ecluse nu se putu împrieteni cu el. Un imponderabil sentiment de neîncredere îl hotărî să țină pe acest străin la distanță, fără a înceta totuși de a-i urmări de departe activitatea, cu aceiaș neobosită curiozitate cu care viitorul savant botanist va erboriza mai târziu în viață.

Dar neîncrederea lui Clusius nu era împărtășită de toți colegii săi. Grecul, deștept și simpatic, își făcu numeroși prieteni printre studenții din Montpellier. Tânărul d'André, băiat de familie bună, se legă în curând cu el de-o prietenie din acele cum se încheagă ele numai

în tinereţe, a tot încrezătoare şi a tot neştiutoare. Pofti pe simpaticul străin în casă la el şi-i prezintă nevasta: Gilette d'André — Jacques de Marchetti.

Proastă inspiraţie. Gilette, drăguţă şi uşuratecă, găsi ochii lui Jacques frumoşi şi înfăţişarea lui simpatică. Iar el, pe de altă parte, ce era să facă, băiatul? Romanul de dragoste începu, sub ochii bărbatului, care ca toţi bărbaţii nu vedea nimic. Vecinii începură să bârfească. Gilette şi Jacques se iubeau şi puţin le păsa de vecini. Are dragostea superioritatea aceasta, că nu bagă nimic în seamă şi nesocoteşte sloboda gură a lumii. Insă părinţii lui d'André — ei erau chiar din Montpellier — geloşi de reputaţia fiului lor, hotărîră să pună capăt acestui scandal. Pe vremea aceia te scăpai uşor de un duşman. Sau îl provocai la duel, sau îl pândeai la vre-o răspântie şi îi trăgeai una de-l achitai. Tatăl soţului înşelat alese calea a doua, mai puţin elegantă, dar mai sigură. El plăti un om, care urmări pe Jacques până la casa unde se întâlnea el cu Gilette. Noaptea, când părăsi acesta cuibul lor de dragoste, omul, de după uşa străzii, îl pocni cu măciuca în cap. Dar Grecul era voinic. Rânit cum era şi plin de sânge, se luptă cu agresorul său, până veniră, atraşi de gălăgie, vecinii într'ajutor. Drept dovadă că sunt şi ei buni la ceva. Omul fu dezarmat, închis, cercetat, şi fu nevoit să mărturisească magi-

Montpellier în 1550

după Cosmografia lui Sebastian Münster

stratilor că crima fusese pusă la cale de către părintele tânărului d'André.

Jacques de Marchetti, de cât de mare neam o fi fost el, făcu un lucru necuviincios. In loc să tacă pentru a nu mai pune pe iubita lui într'o neplăcută situație, el s'apucă să tragă pe bătrânul d'André în judecată, obținând împotriva lui o condamnare la amendă. Scandalul deveni deci public. Jacques încă bolnav în pat de rana ce căpătase se aștepta că, însănătoșindu-se, să fie provocat la duel de fostul lui prieten.

Soarta însă hotărî altfel. Fie că între timp Gilette găsise — doar în treacăt — pe altul care s'o mângâie de lipsa iubitului ei, și poate că soțul ar fi prins'o asupra faptului, fie din alte necunoscute pricini, tânărul d'André avu cu un baron, cavaler de Malta, o afacere de onoare, care-l sili să iasă pe teren. In această nouă afacere bietul André își găsi moartea.

De-acum, viața era a lor, a văduvei cernite și a rănitului convalescent. Nici trei săptămâni nu se trecuseră dela înmormântare, și Jacques, strângându-și buclucurile, își părăsi gazda, și se mută în casa Gilettei.

Charles de l'Ecluse erboriza.

Deocamdată, tinerii amorezați duseră o viață retrasă, fiindcă, pe deoparte, societatea montpeliană n'ar fi îngăduit să fie sfruntată, iar pe de alta fiindcă Giletei îi rămăsese, la moartea bărbatului, un copil de vre-o trei anișori de care trebuia să îngrijească.

In mai puţin de-un an, întreaga situaţie se schimbă cu totul. O năprasnică boală trânti pe Jacques la pat și era cât pe ce să-i răpească zilele. Inebunită de spaimă, ușurateca Gilette începu, poate întâia dată în viața ei, să cugete. Ce se face, biata, cu reputația ei stricată, dacă'l pierde și pe omul acesta? Intre două lingurițe de doftorii, plecată peste el, îi șopti la ureche că și-a pierdut tinerețа și cinstea cu dânsul și dacă are el un pic de onoare este de datoria lui s'o puie din nou în rândul oamenilor în societate. In pragul morții — mai ales că-i vorbise și de onoare — bolnavul încuviință cererea iubitei lui, și pe dată fu adus un preot, care acolo, la căpătâiul patului, oficiă căsătoria lui Jacques de Marchetti cu Gilette d'André.

O lună mai târziu Jacques era în picioare, rumen sănătos, cu beleau în cap.

Cu două beleli, că mai era și copilul.

Plodul acesta, care avea acum cam la patru ani, era vioi și sburdalnic, cum pare să fi fost și tată-său duelistul. Plăcerea lui era să se urce pe un scaun, să se agațe sus de marginea unui dulap și să se spânzure, legănându-se. Mamă-sa îi spunea să se astâmpere, că i se poate întâmpla o nenorocire, îl dădea jos de pe scaun și-l băga la colț. Dar cum întoarcea ea spatele, plodul, țup, la spânzurătoare, până într'o zi se răsturnă dulapul peste el, de rămase copilul mort pe loc. Nemângâ-

iaţi, soţii Marchetti îmbrăcară haine cernite şi arătară în lume feţe plânse şi posomorâte.

Charles de l'Ecluse, erborizând, află printre vecini că dulapul era prea greu pentru a se fi răsturnat fără a fi fost împins.

Trecu şi asta. Cercul soţilor Marchetti se mărea din zi în zi, căci Gilette, diu nou soţie onorabilă, era fată drăguţă, iar Jacques era băiat deştept. Prieteni mai intimi avură pe Saint-Hilari şi pe Baudelet; dar începuse şi lumea mai simandicoasă să vină în casa lor, ca de pildă un deputat, Givaudan, şi un consilier general, Saint-Ravi. Grecul şi nevasta lui ajunseră copii răsfăţaţi ai societăţii din Languedoc. Cu timpul, ei fură nevoiţi să-şi caute un apartament mai spaţios, pe care, prin Iunie 1552, îl închiriară în casa prietenului lor Baudelet.

Jacques se afla la sfârşitul studiilor sale. Băiat de vre-o 25 de ani acum, rămas în tot timpul acestor tribulaţiuni un student eminent, el se pregătea să-şi treacă examenul şi apoi să îmbrăţişeze, poate, cariera profesorală.

*

Pe când se petreceau în Montpellier aceste mici buclucuri casnice, în Franţa se desfăşurau mari evenimente politice.

Pacea dela Crespy pusese capăt îndelungatelor războaie dintre Francisc Intâi şi Carol Quintul. Impăratul, mai tare acum ca oricând, stăpânea Germania, Spania, Italia şi Ţările de Jos, guvernând Statul fără Dietă

și Biserica fără Papă. In Franța din potrivă, regele murise pe neașteptate, lăsând pe fiul său să cârmuiască o țară, care avea nevoie de un om inteligent, dibaci și experimentat, pentru a nu lăsa să piară opera înfăptuită cu atâta jertfă de el. Henric al II-a înlocui aceste calități, care-i lipseau, cu singura pe care o moștenise dela tatăl său: energia.

Pentru dânsul, pacea dela Crespy fusese o rușine, o pată care trebuia ștearsă de pe onoarea Franței. Innainte să-și fi rânduit trebile dinlăuntru cu protestanții pe care-i persecuta, el păși hotărît împotriva Germaniei.

Reînoind tratatul de pace încheiat între Francisc I și Soliman, l'alliance impie et monstrueuse du croissant et de la fleur de lys, asigurându-și neutralitatea Angliei, câștigând pe unul dintre marii generali ai lui Carol Quintul, pe Mauriciu de Saxa, care la Insbruck era câtpece să captiveze pe împăratul său, el își îndreptă în spre Rhin întreaga armată, care apăru, deodată, în fața orașului Toul, în April, și în fața orașului Metz, în Mai, 1552. Toul își deschise porițle fără rezistență, Verdun și Metz fură cucerite. Carol V, mirat de această îndrăzneală, își strânse 60.000 de oameni și porni, cu toată ura-i redeșteptată, împotriva Lorenei, a cărei capitală, Metz, trebuia recucerită.

Astfel stăteau lucrurile, cam încurcate pentru Henric al II-a, când deodată, din puterea categoricului imperativ al Istoriei, apăru la

orizontul politic al Franței un om de-o deosebită valoare „François le Balafré, duc de Guise, d'Aumale, de Joinville, de Mayenne“ coborîtor autentic al casei de Lorena. Favorit al regelui, el se oferi să apere Metzul împotriva furiei lui Carol al V-a, jurând că în orașul acesta nu va mai călca cismă de Neamț vreodată.

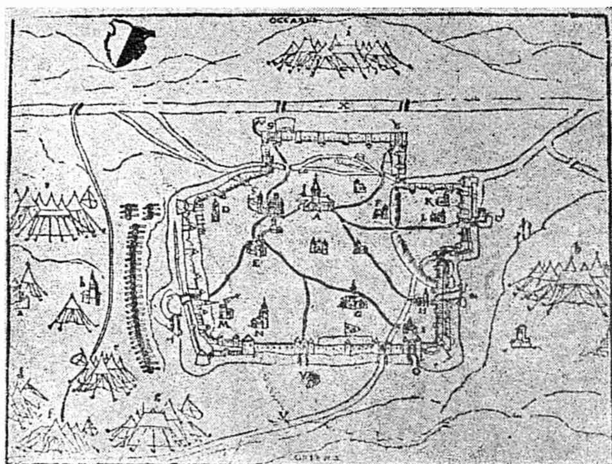
Jurământul lui și l-a însușit Franța. Din toate unghiurile țării curgeau înscrierile în armata inimosului duce. Toată nobilimea, cea mare și cea mic, cea de sânge și cea de provincie, tot ce purta zale, alergă la Metz.

Colectiva nebunie patriotică cuprinse și Languedocul. Montpellier se goli de nobili. Era Jacques de Marchetti, cu amețitoare-i vanitate, să rămâie singur la vatră? Saint-Hilari își îmbrăcă armura, Jacques cumpără și el una la iuțeală, și porniră spre glorie prietenii amândoi.

Gilette rămase singură în casa lui Baudelet.

La Metz, epopea a fost frumoasă. La 19 Octombrie inamicul apăru în fața orașului și la 30 începu atacul. Dar pe măsură ce se desfunda o poartă și se dărâma un zid, alte ziduri și alte porți se arătau în spatele celor dintâi. Sute și mii de morți, paisprezece mii de ghiulele, energia germană și îndărătnicia împăratului, nimic nu folosi în fața avântului asediaților. In Noembrie începură ploile, în Decembrie frigul și bolile. Aiurit, Carol

Quintul începu de pe atunci să se gândească la abdicarea unei domnii care apăsa prea greu pe umerii lui împovărați de ani.

Asediul dela Metz [1])

In timpul acesta Gilette, la Montpellier, căsca. Căscă odată, căscă de zece, până se gândi într'o zi că dacă îi este bărbatul plecat după glorie, treaba lui. Tinereța trebuiește trăită. Şi, rea de muscă cum o știm, căută mângâiere în oraș. Azi pe unul, mâine pe altul. Dragostea e în funcție de deprindere.

Baudelet o dete afară din casă.

Dincolo, asediul nu mai lua sfârșit. Cetatea era bine aprovizionată și spiritul trupelor excelent. Armata împăratului dimpotrivă era

1) După Cosmografia lui S. Münster

decimată de friguri. La 1 Ianuarie 1553, Carol Quintul părăsi Metzul. „Soarta, zise el plecând, este o femee uşuratecă; mai bine îi place un rege tânăr, decât un împărat bătrân!" Nemţii, cari nu înţelegeau pe atunci însemnătatea acestei pierderi, glumiră pe socoteala Habsburgului, zicând: „Eine Metz, und eine Magd (Magdeburg), haben dem Kaiser den Tanz versagt".

După 15 Ianuarie, în împrejurimile cetăţii nu mai era urmă de duşman. Nici un om valid în tot cazul. Morţi, răniţi, bolnavi cât lumea — cai crăpaţi şi case arse. Ducele de Guise, în mijlocul acestei sărăcii, uşura mizeria şi mângâia durerile.

Din toate părţile sosiră veşti de acasă acelor cari de mai bine de trei luni nu mai ştiau nimic dela ai lor. Avură parte unii de bucurii şi alţii de necazuri. Jacques de Marchetti intra în tagma celor din urmă. Poate Baudelet, poate tot vre-un binevoitor vecin, îl înştiinţă că Gilette, fiind dată afară din casă, se mutase într'o mahala îndepărtată, pentru a scăpa de controlul celor cu prostul obicei de a se tot amesteca unde nu le fierbe oala.

Pentru viaţa lui Jacques, clipa aceasta a veştilor sosite de departe, trebuie să fi fost hotărîtoare. Poate că firea de aventurier zăcea în sângele lui, poate că numai soarta l-a împins încotro n'ar fi vrut. La Montpellier îl aştepta o soţie necredincioasă, un examen, şi, eventual, un profesorat. Dar dincolo, în lumea

celor pe care-i cunoscuse acum la Metz, în lumea blazonaților din preajma Curții, îl aștepta poate o viață pentru care se simțea el făcut, o viață ascendentă.

Când Curtea părăsi Metzul pentru a merge la Saint Germain, Jacques de Marchetti merse după ea.

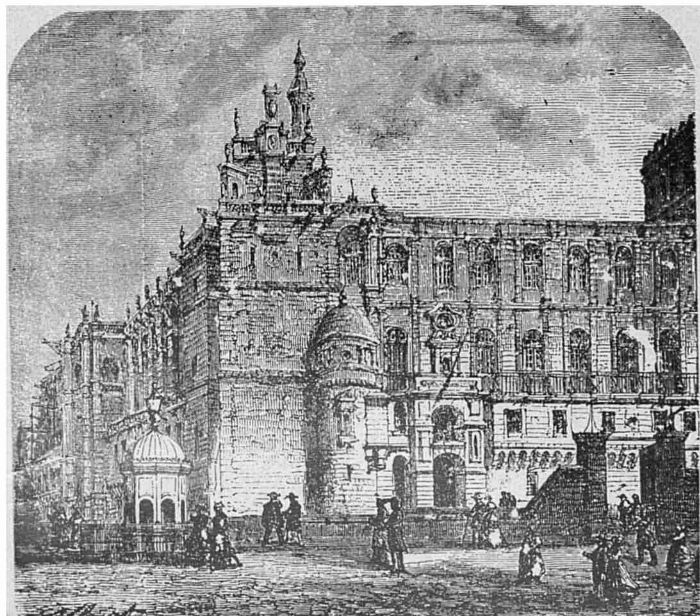
*

La Paris, la Fontainebleau, la Saint-Germain, în zilnice legături cu toată floarea nobilimii, Jacques găsi că mica lui particulă e prea fără însemnătate. Işi adăogă ca nume patrimonial un *Heraclides* scos din istoria Byzanțului, pe Marchetti îl transformă în marchiz, iar ca apanaj își dete două insule din Arhipelag, devenind astfel la Curtea lui Henric al doilea de Valois un personaj aproape nou, destul de prezentabil ca nume, Iacob Heraclide, senior de Samos, marchiz de Paros. Atât deocamdată.

Aureola ellenismului în lumea Renașterii și bravura lui sub zidurile Metzului erau adevăratele sale pașapoarte.

Ii mai lipsea încă ceva. Un protector. Nu intrai în lume în secolul al XVI-a, nici mai târziu de altfel — poate că nici azi nu poți intra — fără să ai pe cineva să te împingă înainte. La valeur n'attend pas le nombre des années, mai elle y fait souvent antichambre.

O prietenie legată la Paris cu un Neamț, Justus Jonas, îl apropie pe Grecul mediteran

Palatul din Saint-Gernmain

după V. Duruy:
Histoire de France

de oamenii Nordului, pe cari nu-i cunoscuse până atunci decât prea puţin.

Jonas, omul contelui Vollrath von Mansfeld, se afla la Curtea lui Henric al II-a, împreună cu patronul său de altfel, pentru a trata răscumpărarea fratelui acestuia, Ernst von Mansfeld, făcut prizonier de Francezi la bătălia dela Ivoy. Elev de-al lui Melanchton, Jonas din Eisleben, al cărui tată fusese prietenul lui Luther, în casa căruia el copilărise, era fireşte protestant, şi chiar un înfocat propagator al nouei credinţe încă în faşe. Pentru a iniţia pe Jacques în chestiunele Reformei, îl duse în casele protestanţilor de marcă francezi şi nemţi, şi'n deosebi la gazda patronului său Vollrath von Mansfeld, precum şi în casa unui conte de Rin, un Rheingraf stabilit la Saint-Germain. Tânărul Grec, inteligent, cult, şi atât de bun de vorbă — trecea drept un om elocvent — fu primit de nobilii germani cu bună voinţă şi simpatie.

Dacă-i plăcea însă lui Jacques să aibă cu Nemţii lui discuţii religioase, filosofice sau literare, pentru a-şi hrăni intelectul, pe care l-a cultivat de altfel întotdeauna, dacă marchizului de Paros îi plăcea deasemeni să petreacă în rafinata societate a acelei curţi în care Diana de Poitiers era mai stăpână decât Caterina de Medicis, nu trebue totuşi crezut că amorul propriu al soţului înşelat adormise, şi că gândul lui s'ar fi îndepărtat cu to-

tul de chipul femeiei, care în celălalt capăt al Franței, purta încă numele lui.

In luna Mai avură loc la Saint-Germain strălucite serbări cu ocazia nunții unei fete legitimate a regelui și a Dianei de Poitiers, care se mărita cu un nobil italian din casa Farnese, ducele de Castro. Sosiră la acea nuntă și doi oaspeți din Montpellier, foștii prieteni ai lui Jacques, deputatul Givaudan și consilierul general Saint Ravi, care merseră firește amândoi să facă vizită marchizului. Această neașteptată întâlnire puse sângele Grecului în mișcare. De cunoștințele din Montpellier el nu mai avea nevoie, cu atât mai puțin de acest Saint Ravi, despre care Charles de l'Ecluse, erborizând mereu, spune că s'ar putea să fi fost și el unul din numeroșii crai cari într'o mahala dintr'un oraș din Lauguedoc mergea uneori să facă ochi dulci unei oarecare Gilette. Că aceste zvonuri ar fi corespuns sau nu adevărului, în tot cazul Jac ques le crezu. Dar n'ar fi putut face el lucrul acela atât de grav pe care-l făcu, numai pe această bănuială. Trebuie să mai fi fost ceva la mijloc, care nu se află în erbariul lui Clusius. Și anume o vanitate rănită, care face cât o dragoste înșelată—o dragoste mai ales care se pierdea acum estompată în trecut și era întunecată de-o prea mare mulțime de rivali.

Saint Ravi o fi clevetit pe seama marchizului de Paros, și, poate, o fi istorisit la curte

oarecari povești despre un timonier din Arhipelag și o curtezană din Sicilia.

Aceste sunt lucruri cari nu se iartă, mai cu seamă de un om care era pornit să facă carieră. Jacques pândi momentul prielnic pentru a se răzbuna.

Oaspeții din Montpellier fuseseră găzduiți într'un sat de-asupra castelului din Saint-Germain. Ziua mergeau la Curte, seara se întorceau acasă la ei. Intr'o zi, pe când Givaudan și Saint-Ravi coborau coasta care ducea la palat, vorbind între ei de câte toate, consilierul spuse deputatului :

— „Mergi încet înainte, că te ajung eu din urmă !“.

Givaudan, om discret, pricepând despre ce e vorba, se duse agale înnainte, lăsându-și prietenul în marginea drumului.

Dar Jacques, care-i urmărea de cu dimineață, eși deodată de după un tufiș și trânti lui Saint Ravi o lovitură de spadă drept în țeasta capului. Apoi, prin câmp, viteazul o luă la goană până'n Saint-Germain. Nu destul de repede totuși, pentru a nu fi văzut de Givaudan, care la țipetele de durere ale asasinatului se întorsese înspăimântat să vadă ce s'a întâmplat. Deputatul montpelian alergă până la han, adună oameni, și se întoarse în toată graba cu ei să-și ridice prietenul, care scăldat într'o baltă de sânge, horcăia de moarte la marginea șanțului. Un ceas mai târziu, acasă, la gazda lui, Saint Ravi își dete

duhul, ispășind astfel, cam prea greu, fie o indiscreție, fie un capriciu, fie amândouă.

In oraș, la Curte, afacerea făcu o nemaipomenită vâlvă. Givaudan denunță pe asasin, dar nimeni nu-i putu da de urme. Căci, prin mijlocirea lui Jonas, Jacques își găsise adăpost în casa Rheingrafului, pe care nimeni nu-l bănui că ar putea găzdui pe un ucigaș.

Regele publică un edict, poruncind populației din Saint-Germain, din Paris, din împrejurimi, să caute pe marchizul de Paros și să i-l aducă; iar cine ar avea cutezanța să-l găzduiască, va fi pedepsit cu toate rigorile legei.

Rheingraful nu mai putea deci ține pe Jacques în casa lui. Sfătuindu-se cu Jonas, care i-l adusese, hotărîră amândoi că viitorul adept al lui Luther trebuie numai decât să fie salvat. O împrejurare fericită înlesni sarcina lor.

Contele Vollrath von Mansfeld căpătase de la rege eliberarea fratelui său Ernst pe o sumă de răscumpărare destul de însemnată de altfel. Fiind gata să se întoarcă amândoi în Germania, fu ușor pentru Jonas să ceară acestora învoirea de a lua cu dânșii pe bietul proscris. Travestit, cu pașapoarte false, Jacques urmă deci convoiul prinților germani, în care se afla firește și Justus Jonas, oprindu-se deocamdată la Bruxelles.

In afară de însemnările lui Clusius într'o istorie Universală contimporană — erbariu— nicăeri nu se mai dă de urmele acestui asasi-

nat, comis la Saint-Germain de marchizul de Paros în vâltoarea unei spumegânde tinerețe. Nici contimporanii lui de prin alte țări nu l'or fi cunoscut, și nici epigoniile, până mai deunăzi, n'au știut nimic de această întâmplare.

Insă asasinatul a existat. Adevărat că era să i se întâmple și lui Jacques acelaș lucru, cu trei ani mai înainte, pentru aceeași femeie. Dar aceasta nu este o scuză.

Intre Jacques și Gilette o fi urmat un divorț „in absentis" a cărui sentință s'o mai fi aflând poate în arhivele tribunalului din Montpellier.

In tot cazul Gilette dispare din Istorie. Odată cu ea, dispare și Jacques de Marchetti.

II

Iacob Eraclide Basilicu Despotul

Ici, colea, presărate parcă de mână de om, răsar din albastrul mării archipelagice stânci albe strălucind la soare: Cicladele. Pe cât sunt de frumoase în pitorescul decorului lor, închenărite în sineliu, pe atât sunt de sărace, aceste insule pierdute în imensitate. Au unele marmoră, altele vii, și au capre cari pasc printre stânci. Dar marinarii cari de departe nu văd de cât piatră albă și lucie, spun glumind că oamenii de acolo pun caprelor ochelari verzi, ca să li se pară stânca iarbă.

Locuitorii acestor ostrovuri nu pot fi deci deosebit de bogați, însă cum natura își are compensațiile ei, oamenii aceștia sunt în schimb deosebit de vanitoși.

Pela sfârșitul veacului al XV-a trăia în insula Samos un arhonte grec, Vasile, al cărui

fiu, Ion, trăitor în prima jumătate a secolului următor, se stabili la Paros. Şi-o fi cumpărat acolo o casă cu'n turnuleţ — semn de nobleţă la grecii tăuşani — o carieră de marmoră şi câteva capre. Nimic nu l'o fi împiedecat să-şi cumpere, sau poate chiar să capete, şi un titlu de marchiz, căci pe vremea aceia ostrovurile Arhipelagului erau încă în stăpânirea Veneţiei, şi Republica împărţea uşor asemenea distincţiuni.

Aşa dar, Ion arhontele, marchiz de Paros, era prin anii 1530, dacă nu bogat, în tot cazul om înstarit, cu blazon şi cu strămoşi, strămoşi dormind prin cimitire, dar documentar atestaţi de hârţoagele şi pergamentele familiei.

In serviciul acestui personaj quasi legendar, dar care totuşi a existat, intră micul Iacob, fecior de timonier, sau al cui fiu o fi fost. Deştept, vioi, guraliv, copilul se furişă în inima patronului său, care-l trimise la şcoală să înveţe buchile şi numerile. Elevul arătânduse sârguitor şi priceput, fu dat în mâni mai bune, într'ale dascălului Hermodor din Chios, să facă un mic savant din el.

Toate păreau a merge de minune în lumea zâmbitoare a insulelor mediterane. De mulţi ani era pace acum în largul mărilor de acolo. După căderea Bizanţului, Mahomet, Baiazid, Selim încercară, dar în zadar, să smulgă Veneţienilor proprietăţile acestor ostrovuri din mâni. Insă în anii din urmă vizirul Ibrahim

Pașa, venețian renegat, isbutise să împace patria lui dintâi cu patria de-a doua. Nu se mai auzise de mult, în Arhipelag, sgomot de ghiulele răsunând printre stânci.

Și iată că, deodată, marele pacifist Ibrahim moare de boală la Stambul. Kair-Uddin cu barba roșie, capudan pașă, fost corsar, se gudură pe lângă Sultan și-i șopti la ureche că acum ori nici odată trebuesc cucerite insulele. Suleiman, zis El-Kanuni, făcu semn cu mâna, și flota porni. Era în primăvara 1537.

In mai puțin de două luni, zece insule fură cucerite, printre care și Paros.

Marchizul, speriat, fugi la Samos.

Dar un an mai târziu, în vara 1538, Kair Uddin cuceri și insula aceasta, împreună cu altele 24, după care ispravă își întoarse flota împotriva escadrei creștine și o bătu, alungând-o, cu vestitul ei comandant Doria cu tot, dincolo de apele, care de-acum vor rămâne, multă vreme, în stăpânirea Semilunei.

Alungat și din Samos, arhontele Ion părăsi stâncile strămoșilor săi, luând cu el în pribegie aur cât putu, pergamentele toate, și pe tânărul cel crescut de dânsul cu atâta cheltuială și dragoste. Copilul acesta avea pe atunci mult 12—13 ani.

Merseră împreună întâi la Corona, în Peloponez, oraș care se afla pe atunci în mâinile Spaniolilor, apoi la Roma, unde par a fi rămas multă vreme. De acolo o fi trimis marchizul Ion pe tânărul său protejat Iacob să-și

facă studiile la Montpellier, iar el însuși luă calea Nordului, stabilindu-se la Bruxelles.

Trăi acolo vreo patru ani, ducând viața obscură a unui sărac pribeag. Apoi într'o zi, prin Mai sau Iunie 1553, el muri fără sgomot, înconjurat numai de câțiva servitori.

Când fugarul din Saint Germain sosi cu Nemții lui la Bruxelles și merse să sărute mâna bătrânului său binefăcător, oamenii de serviciu îi spuseră că arhontele părăsise de curând musafirlâcul acestei lumi. O fi, n'o fi vărsat Iacob vre-o lacrimă, în tot cazul începu să scotocească prin lucrurile rămase dela mort, fiindcă acesta e un obiceiu care a fost în toate vremurile și care mai e și azi. Găsind diploma de marchiz și întreaga arhivă plină de hârțoage și de pergamente, iar în colo doar câteva lucruri de nimic, haine, rufe, poate și ceva bani, el adună pe servitorii din casa și le spuse următoarele:

— „Eu, după cum știți, am fost cea mai veche și credincioasă slugă a răposatului; crescutu-m'a el de când eram mic, ca pe-un fecior de al lui. Dar iată, vă las vouă toate lucrurile din casă, iar mie să-mi dați numai hârtiile aceste și mergeți sănătoși. Iar de vă va întreba cineva de mine, să spuneți că eu sunt feciorul mortului, născut din sângele lui".

Din momentul acesta, fostul Jacques de Marchetti din Montpellier, fostul marchiz de Paros din Saint Germain, devine un al treilea

simandicos personagiu: Iacob Eraclide Basilicu Despotul, senior de Samos și marchiz de Paros. Cele două titluri din urmă le mai purtase și în Franța, precum și numele de Eraclide, care amintea pe-al împăratului bizantin Heraclie. Insă Basilic devenea acum, și pentru a arăta că era nepotul autentic al lui Vasile și pentru a da a înțelege că se trăgea din basilicii bizantini. De altfel, pentru a întări această credință, răspândi svonul că e văr cu patriarhul din Constantinopol, un Paleolog din ramura împărătească, ceeace impresionă foarte în deosebi pe luteranii din Germania. Cât despre titlul de Despot, îl descoperise el acum din cercetarea documentelor, din care rezulta că un strămoș de-al arhontelui Ion fusese din neamul Brancovici, despoți ai Serbiei.

Atât se poate spune cu aparență de verosimilitate asupra acestei întunecate părți a vieței lui Iacob Eraclide. Toate celelalte versiuni, si în deosebi ale cronicarilor moldoveni, sunt povești.

Dar că bătrânul Ion a existat, nu rămâne îndoială, de oarece pe temeiul actelor și pergamentelor sale i s'a legalizat mai târziu, de două ori, lui Iacob Eraclide arborele său genealogic. Deasemenea este neîndoelnic că moartea bătrânului a coincidat cu sosirea lui Iacob la Bruxelles, căci altfel ar fi avut el dinainte arhiva familiei în mânile sale, nu s'ar fi înscris la facultate cu numele de Marchetti,

n'ar fi lăsat lumea să bârfească, și, probabil, n'ar fi omorât pe consilierul de Saint-Ravi.

*

Pe la sfârșitul lui Mai fugise Iacob din Saint Germain; în Iunie era la Bruxelles, și în August se afla la Mansfeld, instalat în castelul contelui Vollrath.

De acum începe pentru eroul nostru o viață nouă și deosebit de interesantă, căci e făcută numai din mișcare. El nu și-a cruțat nici mușchii, nici meningele. A fost un om care s'a priceput să-și trăiască traiul.

Când, cum, unde va trebui să dea o lovitură, el încă nu știa. Insă era foarte sigur că menirea lui era să se înalțe, prin orice mijloace ; iar veacul în care a trăit era deosebit de prielnic unor firi ca ale sale de om inteligent, cultivat, energic, curajos, mlădios, insinuant, guraliv, cu un bagaj compus dintr'o ladă mare de ambițiuni și o neîncăpătoare cutiuță de conștiință.

Oaspete, nu impus, ci primit cu bunăvoință — aș risca vorba entusiasm — el a stat zece luni la curtea din Mansfeld. In timpul acesta făcea dese plimbări până la Wittenberg, căci... ...dar aici intrăm în geografie.

Mansfeld, sud de Electoratul de Brandenburg, est de Electoratul Saxoniei, nord și vest de Ducatul Saxei, strâns în chingă prin urmare de aceste populații, era un mic comitat de 100 hectare, suveran cât orice cogemite de stat modern. Totuș un fleac. Insă un fleac

bine întărit într'un castel pe-o stâncă. Pe vremea aceia era deci o putere. Tunuri de calibre moderne nu existau, iar cele de atunci încă nu dărămau zidurile. Din punct de vedere militar contele de Mansfeld era stăpân pe stânca lui, și-și arătase atotputernicia prin sprijinul ce dăduse lui Albrecht, duce de Brandenburg-Kulmbach care războia ca să fure. La noi, hoții aceștia se țineau prin codri și se chemau haiduci. La Nemți, stăteau în castele și erau nobili.

Hoț de domnie a fost și Despot Vodă. Fusese la o școală bună, privită ca nobilă, chiar de către Victor Hugo — vezi apologia Burgravilor..

Trecem. Important deocamdată este geografia.

La sud-est de Mansfeld se afla orășelul Eisleben, patria lui Luther, iar la nord-est era Wittenberg, orașul lui Melanchton. Strâns deci în mijlocul Saxonilor luterani, Vollrath von Mansfeld nu se putu sustrage directivei religioase dată de vecinii săi. El se făcu protestant, cum fusese de altfel și tatăl său Albrecht.

Vremea de care vorbim e cea de după Interim, când Impăratul își impusese voința, iar protestanții nu voiau să se lase bătuți, vremuri de aprigă luptă între catolici și reformatori, pe cari Luther avu norocul să nu le mai trăiască, și pentru care Melanchton nu era făcut. Totuși, capul reformei era acum el,

blândul, învățatul, bătrânul Filip Schwartzerde, zis Melanchton, în casa căruia, la Wittenberg, se puneau la cale toate pricinile protestantismului, și unde se perindau toți apostolii nouei credințe, toți martirii ei.

In timpul celor zece luni petrecute la Mansfeld, August 1553 — Iunie 1554, Iacob făcu dese ori drumul cel atât de scurt, vre-o 20 de kilometri, până la Wittenberg. Aplecarea lui spre protestantism nu poate să fi fost pornită din adâncul unei convingeri morale, ci mai curând din interesul care-l împingea în sfera de acțiune a oamenilor dela care aștepta desfășurarea viitorului său. Cu deșteptăciunea, cultura și darul lui de vorbă, știu să mascheze atât de bine șovăelnicele sale simțiminte, încât toată lumea îl crezu, de pe atunci, un înfocat partizan al Reformei. Farmecul care emana din personalitatea lui, cu care zăpăcise pe tinerii studenți din Montpellier si pe vanitoșii nobili din Saint Germain, își făcea acum efectul asupra severilor teologi și savanți din Wittenberg. E caracteristica acestor oameni, epithetum odiosum, de-a fi iresistibili de simpatici. Melanchton stătea ceasuri întregi de vorbă cu el, discutând despre câte toate, chiar despre teologie. Cât despre ginerele acestuia, Gaspar Peucer, care trăia în casa socrului său, și aspira să fie numit profesor de matematică la universitatea din Wittenberg, cunoștințele lui Iacob în această știință îl încântară atât de mult, încât se legă cu el de-o strânsă prie-

tenie. Mai erau, printre oamenii cu care veni el în contact în mediul acela atât de intelectual, celebrul diplomat și publicist francez Hubert Languet, precum și, firește, amicul Justus Jonas, care-l scăpase din încurcătura dela Saint-Germain.

Dar, — și lucrul acesta e foarte interesant— Iacob, în cercul acelor fanatici, nu deveni protestant. Nu încă. Era prea inteligent ca să lucreze pripit. In ochii tuturor avea îndoita aureolă — pe care o specula cât putu — de a fi Grecul deposedat, martirizat de Turci, și de-a fi prințul ortodox, în a cărui religie, ca și în acea luterană, preoții se puteau însura și comunicătura se putea face cu potirul. In gândul celor din preajma lui Melanchton, Despotul de Samos și Paros ar putea, redobândind insulele lui, luteraniza ușor tot Orientul — iar în calculele Grecului, trecerea la luteranism n'ar putea-o înfăptui decât atunci când, prin această abjurare, și-ar vedea ásigurate avantagiile la care râvnea.

Un mic joc — deasupra căruia, firește, blajinul Melanchton plutea într'o admirabilă necunoștință a realității.

In primăvara 1554 Iacob începu să piardă răbdarea. La Mansfeld culcușul și mâncarea erau bune, la Wittenberg erau creerii ascuțiți și inimile naive — însă viitorul de glorie de nicăeri nu se arăta. Graful Vollrath era încurcat încă în micile aventuri dubioase ale ducelui de Brandenburg-Kulmbach, împotriva căruia

se coalizaseră aproape toţi principii germani. Iacob îşi dădu seama că din partea aceasta nu era nimic de făcut, căci nu războaie lăuntrice de jafuri puteau pregăti viitorul lui. Foloase ar fi putut trage numai dela Impărat. Gândul lui era mereu într'acolo, înspre Belgia, la Bruxella aceia în care trăia de câtva timp acum Carol Quintul.

Şi iată că deodată, la Mansfeld, la Wittenberg, în toată ţara de jur împrejur, izbucneşte o veste mare şi îmbucurătoare. Impăratul şi-a scos gloatele dela iernat, şi-a pornit din nou împotriva regelui Franţei. Graful Günther von Schwartzburg, cumnatul lui Victor de Orange, va merge, cu Cavalerii săi Negri, să-i dea o mână de ajutor.

Momentul e prielnic. Recomandat de toţi prietenii lui, Iacob Eraclide pleacă la Sonderhausen şi se face Cavaler Negru, Schwartzer Ritter, călăreţ înarmat cu pistol, noua invenţie despre care se vorbea cu mirare, cu frică, cu entuziasm — o armă atât de mică, care, poc, poate să omoare pe un om de la distanţă.

Marchizul Basilic — aşa îi trăzni deodată lui Iacob să-şi spuie — făcu asupra grafului Günther o atât de bună impresie, încât acesta îl numi, împreună cu Hugo von Schimberg, comandant al călăreţilor săi, având sub ascultarea sa o grămadă de conţi şi de baronaşi. Mai mult ca ori când, începură fumurile să-i turbure mintile. Mai era şi stă-

pânit de bucuria aceia de-a merge să se măsoare cu niște infami de Francezi, cari dacă anul trecut ar fi pus mâna pe el, l-ar fi omorît. De-ar pune el mâna acum pe Henric al II-a, nu i-ar fi moale regelui Franței!

Porniră. Era în Iunie. Din Sonderhausen, prin Halberstadt și Colonia, ajunseră la Namur, unde Cavalerii Negri se împreunară cu armata imperială, pusă sub comanda lui Filibert-Emanuel, principele Piemontului.

Carol Quintul răsbunase luarea Metzului prin cucerirea și arderea Theruanului și a Hesdinului, pe care le rase de pe suprafața pământului. La Valenciennes, în toamna 1553, nouă înfrângere a Francezilor, care putură apoi câștiga puțin teren, până în iarnă, când ambele tabere cartiruiră liniștite până după desgheț. In primăvara 1554, armatele lui Henric al II-a căpătară o nouă energie, cucerind Marienburg, Dinan și Bouvines pe Mosela. Atunci începu împăratul să-și strângă, să-și adaoge, să-și întărească oștirea, făcu apel la Cavalerii lui Schwartzburg, și porni, în sfârșit, cu un nou avânt împotriva dușmanului de totdeauna.

Francezii făcură o retragere până în Artezia, Germanii îi urmăriră, intrară în Renty și se întăriră în cetate. Inamicul înconjură orașul, făcu șanțuri, și începu asediul. Dar pozìția acestuia, ascuns prin munți, prin văi, prin codri, era prea bună pentru ca Nemții să-l poată lăsa, nestingherit, să bombardeze

Carol Quintul

după o stampă a
Academiei Române

cetatea. Ei se hotărîră să facă o eșire și să înceapă bătălia în loc deschis. Lupta începu cu un atac vitejesc al Cavalerilor Negri, numai 20 la număr, care puseră pe goană 200 de infanteriști francezi. Dar armatele se reculeg, se strâng, se înpreunează, se încaeră. Bătălia ține toată ziua cu succes îndoelnic. Către seară, Francezii, obosiți, încep retragerea. Nemții și Spaniolii urmăresc pe fugari, măcelăresc pe cei ce-i prind, și în timpul acesta 300 de Călăreți Negri ocupă poziția pe care o doreau, o înălțime care domina câmpul de bătaie. In zăpăceala aceia tunurile sunt părăsite. La ariergardă, nedormit, călare pe-un murg, Henric al II-a aștepta să se lumineze de zi pentru a-și da seama de situație.

Situația era proastă. In zori, trupele regale, înspăimântate de tot ce pricepură c'au pierdut, erau să se răzlățească, dacă un viteaz, îmbărbătându-le, nu le-ar fi strâns din nou laolaltă, dându-le poruncă să recucerească poziția pierdută peste noapte. Francezii erau deci gata să sară la atac, dacă nu le-ar fi luat-o Nemții înainte. Căci de pe culme pândeau călăreții lui Günther von Schwartzburg, comandați de el însuș, având la aripa dreaptă pe „marchizul Basilic, nobil grec“, la aripa stângă pe Hugo von Schimberg, și în gloată conții și baronii lor, toți iluștri și toți iscusiți în arta militară. Ei se repeziră asupra dușmanului — Moritz Fries cel d'intâi — începură atacul și puseră pe Francezi pe fugă.

Nici un dar... Astfel ne povestește lupta marchizul Basilic, și trebuie să-l credem.

Din spate, veni inamicului un nou ajutor. Cei 300 de călăreți negri îl distruseră. Cădeau morții unul după altul, unul lângă altul — ha ! şi regele privea la fuga ruşinoasă a soldaților săi, iar nobilul grec, în vâltoarea luptei, nu mai putea de bucurie. Ce-ar fi dat el atunci să fie văzut și recunoscut de fostul său prigonitor.

Dar Henric de Valois nu se uita la Iacob Eraclide. Sfătuindu-se cu Ducele de Guise, hotărîră amândoi să arunce întreaga cavalerie asupra celor 300 de draci negri. In fața acestui puhoi, Günther, Iacob, Hugo, nu mai putură ține. O ultimă sforțare, 14 morți, câțiva răniți — printre care marchizul — și neînvinșii călăreți începură, la rândul lor, mișcarea de retragere. Poziția fu redobândită de Francezi și victoria finală păru a fi a lor.

Armata germană se retrase în cetate, pregătind pentru a doua zi o nouă eșire. Insă în dimineața d'apoi, spre marea ei mirare, împrejurul orașului nu mai era urmă de oaste dușmană. Se retrăsese toată peste noapte, pentru a da prilej istoriei să vorbească de marea bătălie dela Renty, câștigată de Carol Quintul împotriva lui Henric al II-a. Iar ceeace este ciudat, e că este adevărat.

Armata imperială a mai devastat împrejurimile timp de vre-o două luni, însă marchizul Basilic fu transportat pe dată la Bruxelles,

Regele Henric II-a

după V. Duruy: Histoire de France

căci rana ce căpătase, deşi nu-i punea viaţa în pericol, era totuşi foarte grea. I se frânsese muşchii, tendoanele şi nervii degetelor dela mâna dreaptă, punându-l astfel în neputinţă de-a se mai sluji de ea.

Ingrijirea medicilor, multă vreme zădarnică, îl reţinu în Belgia aproape un an şi jumătate, dându-i răgaz să scrie amintirile lui asupra luptelor la care luase parte.

El scrise această operă pe latineşte, cu râvnă şi băgare de seamă. Avea un deosebit interes să iasă cartea bună, căci, mai întâi, după cum singur spune în prefaţă, „voi putea atunci întreprinde fără sfială alte lucrări mai mari" ; iar în al doilea rând, opera fiind dedicată lui Filip, fiul lui Carol Quintul, el nădăjduia prin faptul acesta că-şi va atrage bunăvoinţa Impăratului şi a fiului său.

In ultimele zile ale lui Noembrie 1554 Iacob era la Bruxelles, şi în iarna 1555 cartea eşise de sub tipar. Adevărat că e foarte scurtă, dar oricum, râvna a fost mare. Ea apăru la Anvers, în două ediţii: o versiune latină editată de Ion Beller, şi una franceză scoasă de celebrul Platin. Titlul pe franţuzeşte este : „Récit de la prise de Thérouane et de Hesdin, avec la bataille de Renty, etc., par le marquis Jacques Basilic, despot de Samos".

Cartea a plăcut. Dovadă, e apariţia unei noi ediţii, la Schard, în 1574, şi încă alta, după o sută de ani, în 1673. De altfel putea să şi

placă, căci e bine scrisă și se citește astăzi încă, nu numai cu interes, dar cu plăcere.

. Forma prozei e dialogul, un gen literar foarte răspândit în secolul al XVI-a. Stau în cer, mai bine zis în câmpiile Eliseene, Hercule și Nestor, și se miră că mai sunt eroi pe pământ, căci Hercule credea că dela dânsul, și în tot cazul dela Homer, neamul vitejilor se stinsese. Dar Nestor îl asigură că mai sunt mulți pe pământ, și în deosebi Carol V-a, împăratul Germaniei. Pentru a-l convinge de acest adevăr, începe să-i istorisească toate luptele celor doi ani din urmă. Intrucât forma trebuie să rămâie dialogată, Hercule e nevoit să întrerupă mereu cu fel de fel de întrebări sau cu naive exclamații ca de pildă aceasta: „Pe Joe, multe fapte mărețe se petrec acum între oameni!“ Firește că vorbind de bătălia dela Renty, Nestor nu uită să-i spue lui Hercule că aripa dreaptă a Cavalerilor Negri era comandată de marchizul Basilic, nobil grec, iar semi-zeul nu uită să exclame: „Pe Joe!“ De asemeni, Nestor, germanofil, dă zor mereu că Francezii fugeau de rupeau pământul și că regele lor, călare pe-un murg, tremura de necaz. Nu mai puțin, istorisirea e captivantă și stilul plăcut. Singurul lucru pe care Despot s'ar fi putut feri să-l spuie, e că „poate au scris și alții despre acest războì, dar au vânat mai mult propria lor glorie, de cât exactitatea și adevărul!“

Pe de altă parte, fraza aceasta e adevărată iscălitură a autorului!

Iată-l în tot cazul pe Iacob Eraclide erou și scriitor. Deocamdată, scopul lui pare a fi fost atins. Impăratul îl primi la Curte, ascultă păsurile fugarului Grec persecutat de Turci, îi văzu arhiva și-i citi cartea.

Camera aulică fu însărcinată să cerceteze documentele, să facă un arbore genealogic și să-l legalizeze.

Și onorurile începură să curgă. Cu mâna lui, Carol Quintul îl făcu cavaler, lovindu-l cu spada lui împărătească peste umeri. Ii conferi apoi titlul de conte palatin, Markgraf, și-i dădu dreptul să încunune poeți.

Mări!

O ceață neagră se lăsa peste un timonier, peste o siciliană, peste de l'Ecluse și peste tidva spartă a lui de Saint-Ravi.

Incepu o viață mare, încă nu bine hotărâtă asupra scopului ei, dar mare. Dacă Markgraful Basilic frecventa Curtea din Bruxelles, pe Carol și pe Filip, firește că toate casele, până și cele mai autentic blazonate, îi erau deschise. Printre prietenii lui cei mai buni numărau conții de Schwartzburg, doi frați mai mici de-ai lui Günther, rămași în Bruxelles pentru studii. Mai era Plantin, editorul din Anvers, căci de viață intelectuală nu se putea lipsi noul Markgraf. Au mai fost poate și lorzi englezi, căci se pare că Iacob s'ar fi dus și la

Londra, la Curtea Mariei Tudor, nevasta lui Filip al II-a.

In mijlocul acestor măriri și vanități, acestor planuri de strălucit viitor, se arată în sufletul lui Iacob o notă simpatică și duioasă de prietenie și de recunoștință către bătrânul și blajinul sfânt din Wittenberg. De când plecase el din Germania scrisese de două ori lui Melanchton, fără a primi răspuns. Profită acum — la 23 Noembrie 1555 — de plecarea lui Finzing, consilierul Impăratului, către meleagurile acele, pentru a-i încredința o nouă scrisoare, care nădăjduia că nu se va mai pierde. Roagă să i se răspundă numaidecât pentru a afla vești despre sănătatea bătrânului său prieten cât și despre Peucer, și iscălește simplu, fără vanitate dar cu înșelătorie: Iacob, Despotul nenorocitului și despoiatului Samos.

Un gând de după ceafă prin urmare tot mai era. Ba chiar două. Căci din cuprinsul acestei scrisori aflăm ceva cu totul nou pentru noi: existența unui „prea mărit Domn al Doridei", neamul lui Iacob venit de curând din Grecia la Bruxella. Despot îl recomandă cu căldură lui Melanchton, iar el însuși, Domnul Doridei, îi scrie o scrisoare, care din nefericire s'a pierdut. Acest nou personaj, apărut proaspăt la Curtea lui Carol Quintul, e enigmactic și misterios. In cursul vieții viitoare a lui Iacob, va dispare și iar va apare, va face buclucuri și încurcături, va pieri ca un mizerabil, fără ca

până azi nimeni să poată şti exact cine era. Nu cumva unul din vechii servitori ai bătrânului marchiz Ion, care voia şi el, mai curând decât haine, partea lui din documente ? Mici şantaje rămase obscure ?

Prin urmare, de după bătălia de la Renty, Iacob Eraclide, erou, poet şi conte — autentic de data aceasta — nu se mai mişcă din Bruxelles, decât doar în treacăt până la Anvers, poate până la Londra. Viitorul lui nu-l mai putea concepe decât în preajma împăratului, care îl umpluse de onoruri, dar care încă nu-l stabilise. Increzător în steaua lui cea bună, el aştepta.

Când să-i fie viaţa mai dragă, căzu deodată ca un trăsnet vestea, în oraş, în ţară, în Europa şi în Istorie: Carol Quintul a abdicat. Şi-a rupt coroana împărătească în două, a pus jumătate pe capul lui frate-său, cealaltă jumătate pe capul lui fiu-său, şi-a pornit, agale, până'n inima Spaniei, să-şi odihnească bătrâneţele şi să-şi ispăşească păcatele.

16 Ianuarie 1556 !

*

Cu toate că Iacob dedicase cartea sa lui Filip al II-a, acum rege al Spaniei şi al Ţărilor de Jos, acesta nu pare a-i fi arătat aceiaş bunăvoinţă pe care i-o arătase augustul său părinte. Foarte mâhnit de întorsătura lucrurilor, după câteva luni de dibuire şi de zadarnică aşteptare, Markgraful Basilic îşi strânse bulendrele şi părăsi Bruxella.

Unde să meargă ? O apucă înspre Răsărit, la oamenii aceia care-i arătaseră cândva atâta bună voință. Trecu prin Sonderhausen să vadă pe tovarășul său de arme, Günther von Schwartzburg, merse la Mansfeld să împrospăteze vechea lui prietenie cu Graful Vollrath, și în Iunie 1556 îl aflăm din nou la Wittenberg, în casa lui Melanchton, care-l primi cu aceiași bunătate ca mai înainte.

Echilibristica diplomației întrebuințată de el în timpul șederii lui aici, este uimitoare. Pe deoparte trebuia să se impuie, pe de alta să ceară. O luă deci de sus, în Markgraf, în războinic, în savant, în scriitor, în omul care face pe arbitrul în chestie de artă și împarte lauri poeților. Dar între două premii literare și între două probleme de matematică, între discuții teologice și perorații strategice, furișa suspine și lăcrimi, tânguiri asupra nenorocitei lui soarte. Prinț despoiat de Turci, nu-și va mai afla odihna până nu i se vor restitui statele sale ereditare, îndepărtatele Samos și Paros. In Constantinopol, vărul său Patriarhul Paleologul lucrează—zicea el — pe lângă Sultan să repare nedreptatea ce i s'a făcut, dar i-ar trebui și sprijinul Germaniei, o intervenție dela un om puternic, de care să asculte Poarta. Și lumea îl credea. Nici o clipă nu l-a bănuit nimeni, cel puțin nu la Wittenberg, că ar putea grăi el o singură vorbă de neadevăr.

Deocamdată, pentru a mai arunca puțin praf în ochi, începu cu exercitarea dreptului

după o stampă a Academiei Române

Wittenberg în 1550

după Cosmografia lui Sebastian Münster

ce-i conferise împăratul de-a încununa poeți La un concurs ținut la Wittenberg sub auspiciile lui Melanchton, dar prezidat de el, împărți lauri unor elevi de-ai bardului luteran. Franz Raphael din Heckstädt și Zacharias Praetorius (Breiter) din Mansfeld. Cel dintâi va ajunge mai târziu superintendent general la Ansbach, iar al doilea preot la Eisleben. Amândoi i-au mulțumit în bunicele versuri latinești, pe care le-au publicat sub titlul: „Duo carmina in honorem domini Iacobi Basilici, nobilis Graeci, domini Sami, etc".

Manoperile acestea erau satisfăcătoare pentru vanitatea eroului nostru, dar nu și pentru punga lui. Comorile lui Carol Quintul se mutaseră din Bruxelles la Saint-Just, din Brabant în Estramadura — sau erau pe cale de-a se muta, căci fostul împărat era încă pe drum — iar cassele de bani ale noilor Suverani nu se mai deschiseseră pentru el. Nevoie mare deci de-a împinge evenimentele, care de altfel, bune sau rele, se succedau în viața acestui om cu o repeziciune extraordinară.

In casa lui Melanchton, Iacob cunoscu de data aceasta pe-un bărbat ciudat, foarte inteligent și foarte italian, pe Vergerio, cel mai ciumat din propagatorii ereticilor, pestilentissimus haereseos propagator, cum îi spunea Papa. Fusese în vremuri nunțiu papal, episcop de Capodistria și dușmanul lui Luther; trecuse apoi la protestantism și, excomunicat din Biserică, se stabilise în Würtenberg. Acum,

chemat de ducele Albrecht al Prusiei pentru a face propagandă luterană în țara lui, era în drum spre Königsberg și se oprise la Melanchton pentru a pune cu el la cale felul cum urma să facă acea propagandă în Prusia. Asupra acestui om, Iacob făcu o mare impresie. Era și firesc, căci nu era vorba aici numai de inteligență, de știință și de elocvență, ci de afinitate sufletească. Două poluri cari se atrag. Vergerio făgădui lui Basilic că, odată ajuns în Königsberg, va face tot chipul pentru a înduplеca pe ducele Prusiei să cheme pe savantul Grec la Curtea lui, și să-i dea tot sprijinul necesar pentru recăpătarea răpitelor sale state. Foarte necunoscător încă în chestiunile Prusiei și ale Poloniei, Iacob mulțumi lui Vergerio cu căldură, însă, până a ajunge la Königsberg, ceru lui Melanchton cu insistență o recomandație către regele Danemarcei și al Norvegiei, Christian al III-a, dela care nădăjduia cel puțin un ajutor bănesc, de care avea urgentă nevoie și pe care bine înțeles că nu-l putea găsi în casele săracilor luterani din Wittenberg. Binevoitor ca întotdeauna, Melanchton scrise nu o scrisoare ci două. Una, pe latinește, către prietenul său Henricus Buscoducensis (von Bruchofen), predicatorul Curții din Copenhaga, cealaltă către regele însuși, pe nemțește. Din cuprinsul acestor scrisori, cu un conținut aproape la fel, reese clar, nu numai simpatia și dragostea ce purta savantul

luteran oaspetelui său, dar încă încrederea ce avea în el.

„E adevărat“ scrie el „că luminatul conte Vollrath von Mansfeld a adus cu sine din Franța pe purtătorul acestei scrisori, domnul Iacob Basilicu, născut stăpân și moștenitor al insulelor Samos și Paros din Asia, și că timp de zece luni l-a ținut în casă la el, în care timp a fost dese ori pe la mine și prin alte părți. Căci cunoaște bine limba grecească, și e foarte învățat, și se pricepe în matematică și în învățăturile creștine, și are tragere de inimă către învățătura Bisericii noastre“.

Urmează, într'un stil entuziast, descrierea descendenței lui Iacob, fiul lui Ion, nepotul lui Vasile, stăpânitori ai insulelor Samos și Paros, omorâți de Turci, și ale căror documente *le-a văzut*. Descrie mai departe luptele lui Iacob în ultimul războI, certificatele de vitejie date de contele de Schwartzburg, precum și recompensele lui Carol Quintul și închee spunând că roagă pe Majestatea Sa Regele să-l i-a sub protecția lui, întrucât Iacob e de neam mare, de moravuri bune, un biet orfan fugar, în firea căruia n'a văzut decât adevăr și virtute.

Cele patru veacuri cari ne despart de Melanchton se topesc în infinit în fața acestei scrisori, din care rezultă o naivitate, o bunătate și o încredere în oameni, care dacă nu te-ar face să zâmbești, te-ar face să-l adori !

Din toate aceste, pentru caracterul lui

Despot, este de reţinut un singur lucru. Nici acum măcar nu se făcuse protestant. „Are tragere de inimă pentru învăţătura bisericii noastre" scrie apostolul către rege. Er ist der Lehr in unserer Kirchen zugethan. Atât. Căci cine ştie cum se mai pot întoarce lucrurile !

Scrisorile amândouă poartă data de 1 Iulie 1556. Iacob le băgă în buzunar şi, foarte grăbit de-a căpăta bani, plecă cu ele în Danemarca. Odată cu dânsul plecă şi Vergerio la Königsberg.

In brumele Nordului, în Kopenhaga cea cărămizie, Iacob Eraclide n'avu noroc. Vorbele încântătoare ale lui Melanchton nu avură dadul de-a convinge pe Christian al III-a. Poate cauza trebuie căutată în faptul că solicitantul se înfăţişa ca un protejat de-al lui Carol Quintul, care era cumnat cu detronatul Christian al II-a, pe care regele îl ţinea de 20 de ani închis într'un turn, până îl omorî de mult ce-i dădu de băut, vinuri italiene mai ales, că erau reputate mai tari.

Dar nici Iacob nu era om să rămâie unde vedea că nu este treabă de făcut. Două luni mai târziu luă o corabie, şi, prin Warnemünde, merse în Meklenburg la ducii Hans-Albrecht şi Ulrich, doi fraţi cari din întâmplare se iubeau şi stăpâneau împreună aceste meleaguri. Insă ce puteau face ei, doi mici herţogi din Nordul Germaniei, faţă de marile ambiţii ale Markgrafului Basilic ? Stăpânirile sale din Arhipelag nu i le puteau restitui, bani n'aveau

de unde să-i dea. Ii propuseră deci, având în vedere recomandațiile lui, să ție cursuri de matematică la Universitatea din Rostock. Cât de paradoxal ar pare lucrul acesta, Iacob Eraclide Basilicu Despotul, senior de Samos, marchiz de Paros și conte palatin — primi. Stomahul își are drepturile sale. Dar cine totuși ar fi crezut ca omul care fugise de beleaua aceasta la Montpellier, va ajunge profesor la Rostock ?

Rostochii mathematica docebat, spune istoricul polon Lasicius, iar Lexiconul Invățaților din Leipzig din 1631, îl numește *ein gelehrter Professor der Mathematik zu Rostock.* Totuși, un savant din secolul al 18-a se îndoește de veracitatea acestui fapt. „In lumea posibilităților" zice el, „o fi și lucrul acesta adevărat. Dar cine ne poate dovedi că este așa ?"

Ne-o dovedește Zaharias Orthus, un student în litere de felu lui din Stralsund, pe care Iacob Basilicu îl încunună poet, în orașul Rostock, în ziua de 9 Octombrie 1556, la ora 10 dimineața. Al treilea premiu decernat de el.

In versuri latine, ca și colegii lui din Wittenberg, Orthus mulțumi lui Iacob, preamărindu-i învățătura. Băiatul acesta va deveni mai târziu un fel de vântură țară, însă cu multă știință de carte. Va scrie diferite opere de literatură și de istorie, va dedica unele din ele lui Despot, va semna în totdeauna „poet laureat", și va nota într'o autobiografie că e încununat de Iacob Eraclide la Rostock, din

autoritatea Augustului Impărat Carol al V-a !

In timp ce Markgraful nostru se căznea în mica dar ilustra universitate de pe malul Balticei să-și ție prestigiul în mijlocul sărăciei, Vergerio se plimba între Königsberg și Vilna, foarte încântat de spiritul luteran ce descoperi în Prusia și în Polonia. Cu gândul de a se stabili în aceste regiuni, el scrise lui Despot că pe la mijlocul lui Noembrie se va afla la curtea ducelui Albrech, și c'ar fi bine prin urmare sá vie și el acolo. Atât i-a trebuit profesorului de matematică din Rostock ca să uite de cursuri și de tot, și s'o pornească pe dată, prin Danzig, în Prusia Orientală. Fără bani.

Iacob Eraclide sosi la Königsberg „pedibus".

*

Pe jos, ca un cerșetor, astfel făcuse drumul, sau o parte din drum, despotul marchiz, conte palatin ! Energii de acestea cer imperios o răsplată. Veni-va ea oare în capitala Prusiei ? *).

Când sosi acolo, într'un oraș cu totul necunoscut, Iacob, om obișnuit să se descurce ușor, în câteva zile dete de urmele lui Vergerio, care tocmai venise și el atunci din Vilna. Puseră ei la cale câte toate și trimiseră apoi răspuns ducelui Albrecht că doresc să-i vorbească. Acesta le trimise pe prietenul său, medicul Curții, Andreas Aurifaber din Breslau, să-i salute din partea lui și să cerceteze care le sunt dorințele. Pe Vergerio pare a-l fi cunoscut, dar despre Iacob Eraclide nu auzise vorbind. La 27 Noembrie, doctorul Andrei făcu Ducelui un raport în scris despre doleanțele acestor străini, prin care arăta că Vergerius dorește să tipărească o carte asupra confesiunei luterane, iar cât despre „Eraclid Iacobul, des-

*) Nu trebue confundată Prusia cu capitala Berlin, cu Prusia Orientală cu capitala Königsberg, despărțită azi de Germania prin coridorul Poloniei. Cea dintâi se numea pe atunci Electoratul de Brandenburg, a cărui capitală era Köln an der Spree (azi înglobat în Berlin), a doua era statul Ordinului cavalerilor Teutoni, transformat în 1525 abia, după sfaturile lui Luther, în ducat profan de către Albert de Brandenburg, fost mare maestru al acestui ordin. Ducele Albert nădăjduia că Germania îl va ajuta să capete independența acestui stat, pierdută de multe veacuri. Ne putând obține acest ajutor, el se închină Poloniei, al cărui vasal deveni.

potul Samosului" spune că, fiind deposedat de statele sale, cere să intre în slujba ducelui, cu o leafă „non magnifica, sed mediocra !"

Câteva zile mai târziu ducele îl primi la palat, şi pe dată, ca toţi cei dinaintea lui, rămase încântat de acest străin distins, deştept, elocvent, savant. Incepură, din ziua aceia, nesfârşite convorbiri între ei, atât asupra dogmelor nouei credinţi luterane, pe care Iacob le cunoaştea din Wittenberg în toate amănuntele lor, cât în deosebi asupra artei militare care interesa pe Albrecht cu atât mai mult, cu cât scrisese el însuşi o carte asupra acestui subiect. Dar Iacob, care fusese la Renty şi luptase cu pistoalele Cavalerilor Negri, avea asupra lui Albrecht o superioritate, pe care acesta i-o recunoştea, învăţând dela dânsul schimbarea condiţiunilor strategice produse prin întrebuinţarea acestui nou armament.

La aceste conversaţii luau parte îndeobşte intimii Ducelui, care avea o curte compusă din infocaţi protestanţi, toţi oameni de seamă, inteligenţi şi culţi. Printre ei se aflau doi gineri de-ai lui Luther, Georg Sabinus, bărbatul Anei, şi Georg von Kunheim, bărbatul Margaretei. Doctorul Andrei şi frate-său Johann Aurifaber, profesor de teologie la Universitatea din Königsberg, erau de asemeni nedeslipiţi dela Curte. Insă prietenul cel mai bun al lui Iacob deveni consilierul Christof Jonas, fratele acelui Justus, care, cu trei ani

înainte, îl scăpase din ghiarele regelui Franței.

In mijlocul acestor oameni de seamă, împins de curent, de nevoi, de premeditarea intereselor sale, Iacob trecu în sfârșit la protestantism.

Acum putu și Ducele să-l ajute în mod mai eficace. La el, în Prusia, nu erau mari nădejdi

Ducele Albrecht al Prusiei[1])

în perspectivă. Pentru a se putea înălța, Iacob avea nevoie de sprijinul Regelui Poloniei. O știa dealtmintrelea prea bine, el care căutase întotdeauna numai tovărășia regilor și împăraților. Astfel, după două luni de ședere în

1) După Cosmografia lui S. Münster.

Königsberg, obținu dela Ducele Albrecht o scrisoare către regele Sigismund August — o foarte lungă, amănunțită și elogioasă scrisoare, datată din 19 Ianuarie 1557, — cu care, ca și alte dăți, porni iar mai departe înspre destinul lui, care-l tot apropia, pe nesimțite, de Moldova aceia a noastră, unde urma să-și găsească înfăptuirea neînfrânatei lui ambiții și potolirea neastâmpărului său!

*

Ducele Albrecht se pricepuse de altfel să pregătească protejatului său o primire cu atât mai fovorabilă în Polonia, cu cât îi recomandase ca un viteaz ostaș, tocmai în vremea când regele pregătea o campanie în Livonia spre a supune și distruge pe Cavalerii Săbii— acei Schwertritter, cari de trei sute de ani turburau, prin ambițiile lor, liniștea locuitorilor din Riga și din împrejurimi. Sigismund-August , căpătând dela Dietă banii ceruți în acest scop, își strânse oștile și porni într'acolo. La sfârșitul lui Ianuar era cu armata sa la Vilna, tocmai când sosi și Iacob Eraclide cu scrisoarea lui de recomandație. Nici un motiv să refuze regele de-a angaja, în momentul acela, pe-un ostaș de-al lui Carol Quintul, fost rănit în bătălia dela Renty, fost luptător în Cavaleria Neagră a lui Schwartzburg, prieten cu Ducele Prusiei, și conte palatin al Imperiului. Din potrivă, îl primi cu brațele deschise și-i dete rang în armată.

Plecară cu toții în Livonia. Campania fu

scurtă și nenorocoasă. Insă mâna dreaptă a lui Iacob, abia de curând complet vindecată, făcu minuni de vitejie. Ca după asediul de la Metz, ca după Renty, Iacob eși din acest al treilea război al lui, erou răsfățat de nobilimea țărei, omul regelui. Sigismund-August îi dărui 200 de galbeni și-i făgădui un cal, iar principele Nicolae Radziwill, cumnatul regelui, îl opri la Vilna, reședința lui, umplându-l de onoruri și de binefaceri. „Ab principe palatino Vilniensi multis beneficiis affectus sum“ putea el scrie, la 23 April 1557, ducelui Albrecht la Königsberg.

Acesta de altfel nu înceta, din fundul Prusiei, să poarte lui Iacob cel mai mare interes și, prin ce mijloace îi stăteau la îndemână, să stăruiască în favoarea lui.

Norocul, care până atunci zâmbise doar trecător lui Iacob, începea să-i râdă acum, statornicindu-se. Pentru a nu-l scăpa din nou printre degete, Eraclide nu pierdu nici un prilej de-ași valorifica toată gama talentelor sale Când savant, când credincios, când poet, când războinic, și întotdeauna elocvent, el zăpăci curtea palatinului Radziwill, și-și atrase în scurtă vreme dragostea și stima tuturor celor cari se apropiau de el. Și erau toți oameni de mâna întâi: Ion Maczinski, secretarul prințului, Ion Tricensius, cântărețul reformei polone, Stanislas Kosutski, bibliotecarul curții regale, Stanislas Ostrog, unul din cei mai mari magnați ai Poloniei. Ii fermecase Grecul

pe toţi. Avea omul acesta o putere de sugestiune, de stai să te întrebi dacă îşi dădea seama de dânsa, sau dacă ea izbucnea, fără ştirea lui, din adâncurile inconştiinţei. Johann Löwenklau — latinizat Leunclavius — un tânăr istoric cu renume pe vremea lui, a scris cândva despre el: „In adevăr că l-am văzut şi l-am cunoscut pe acest om, de când eram încă flăcăuandru, mult înainte de-a veni el în Polonia. Era un bărbat frumos la înfăţişare, nu prea mare de stat, vânjos, şi cu draci în corp. Părul negru, limba desgheţată !"

Dar nu, era desigur prea inteligent ca să nu-şi dea seama de impresia ce făcea asupra oamenilor. Avea acum vre-o 32 de ani, şi cu cât înainta în vârstă, cu cât căpăta experienţă în viaţă şi în cunoaşterea firei omeneşti, cu atât mai mult era pentru el o joacă de-a arunca mreji împrejurul lui.

La Vilna, ca şi la Bruxelles, întâiia lui preocupare după întoarcerea din război, fu să scrie o carte asupra campaniei la care luase parte. O întitulă: „Despre disciplina militară" şi înflăcără cu această scriere atât de mult pe poetul Tricensius, încât acest cântăreţ al reformei polone îi făcu o epigramă prin care-l ridica în slava cerului. Ion Ciprian Sieradz, cel care a scris mai târziu o vestită „Istorie a persecuţiunii bisericii lui Christos", poet, teolog, muzicant, nu se mai putea lipsi de tovărăşia interesantului străin, care, grandoman cum era din fire, îl luă sub a sa protecţie, şi, prin

stăruințele lui, făcu pe regele Poloniei să confere acestui tânăr un titlu de nobilime.

Iată-l pe Basilicu Despotul ajuns, într'un nimic de vreme, din viator pedibus om cu influență. Totuși, încă nestabilit; încă plutind în nesiguranță asupra țelului de urmărit. In zarea viitorului se arăta încă veșnicul punct de întrebare, care-l neliniștea.

Totuși, coarda principală pe care trebuia să cânte în Vilna cea ultra protestantă, era desigur Theologia.

Dacă perechea regală șovăia între vechea și noua religie, apoi Radziwill, nobilimea și burghezimea erau în majoritatea lor protestante. Vilna era în Polonia, ceiace era în Germania Wittenberg. Veneau străini la Curtea Palatinului din toate unghiurile Europei, unii pentru a disputa asupra doctrinelor Reformei, alții pentru a afla protecție. Francesco Lismanino, italian din Corfu, fostul duhovnic al reginei Bona (mama lui Sigismund-August) exilat, rechemat, proscris din nou, trăia ascuns acolo. Hieronim Philipowski, cel care, în ziua înmormântării nevestei lui, fusese bătut de fanatici studenți papistași pe străzile Cracoviei, tot aici se refugiase. Și Hans Rettig, zis Johannes Rhaeticus, profesor de matematică, alt bun prieten de-al lui Despot, venea deseori din Cracovia la Vilna; și Vergerio, care era când în Prusia și când în Polonia; și Martin Zborowsky, unul din marii magnați din Sudul regatului, care va fi mai târziu de două

ori câtpece încuscrit cu Domni moldoveni, căci fiul său Cristofor era să ia pe una din fetele Lăpușneanului, iar fiică-sa pe Despot el însuși—din toată salata aceasta, Iacob Eraclide încă n'avu ce alege pentru stabilirea viitorului său. Scăpat de sărăcie, răsfățat, influent, ce-i mai trebuia lui acum pentru a fi definitiv stăpân pe situație, era o *întâmplare* și o *idee.*

Și una și alta răsăriră în calea acestui norocos.

*

In dimineața zilei de 17 Martie 1557 Vilna părea în sărbătoare. Gloată multă pe străzi, femei înțepenite pe la răscruci, copii alergând de ici colo. Un rădvan în goana cailor trecu deodată prin această mulțime, care, exuberantă, aclama pe zâmbitorul bătrân, a cărui față se zărea, în treacăt, după geam. Rădvanul trecu pe dinaintea primăriei, coti la biserica Sfântului Stanislas, și, dintr'o întinsoare, goni drept la palatul prințului Radziwill. Acolo urma să fie găzduit Ion Laski, care după 18 ani de pribegie, de suferințe pentru credința sa evanghelică, se întoarcea acum, bătrân și istovit, în țara care'l alungase. Triumfuri târzii ai celor fără noroc.

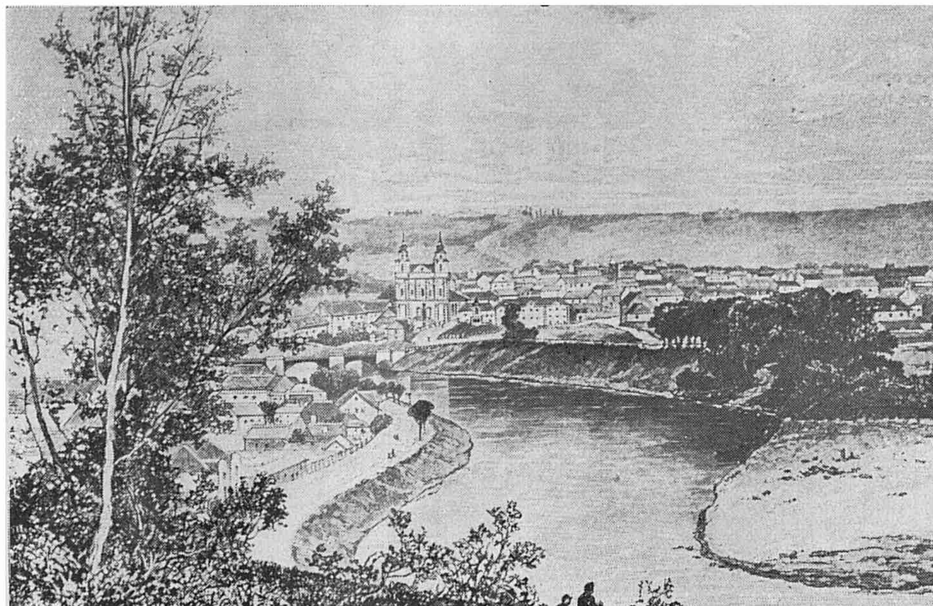
Dintr'o vechie familie de nobili poloni, Ion Laski, om înzestrat cu o deosebită inteligență, făcuse în tinerețe studii teologice și ocupase apoi înalte demnități bisericești, până când, sub influența umaniștilor, trecu deodată la noua credință pe atunci încă atât de perse-

cutată. Iși atrase prin aceasta ura bisericii și disgrația regelui. Exilat, el se refugiă în Germania, la Emden. Trecu apoi la Londra, în timpul domniei acelui Henric VIII-lea, care de ochii Anei Boleyn se despărțise de Papă, proclamându-se capul bisericii reformate anglicane. Până la moartea acestuia, și în timpul domniei fiului său Eduard VI-lea, Laski o dusese bine în ceața imensei Londre — imensă de pe atunci — funcționând ca predicator al comunităților de emigranți. Când însă frânele guvernului fură luate de Maria Tudor, asasina surorei sale Ioana Grey, persecuțiile începură din nou. Această regină, căutând să restabilească catolicismul în Anglia, nu puse nici o măsură în pofta ei de răsbunare împotriva celor ce i se împotriveau. Laski fu nevoit să se ascundă. Imbătrânit, bolnav, sărac, rămase acolo încă trei ani, până îi veni deodată vestea că Polonia îl cheamă înapoi. In timpul acestor 18 ani, o bună parte din țara lui trecuse la protestantism, la religia lui Calvin în deosebi, și credincioșii nouei biserici având nevoie de oameni luminați și învățați pentru a li sprijini revendicările, trimiseseră răspuns exilatului că ingrata sa patrie îl aștepta, pocăită.

Laski venise în Polonia cu menirea de-a organiza biserica evanghelică. In Decembrie 1556 era în Cracovia și în Martie 1557 în Vilna, chemat de Radziwill cu deosebita însărcinare de-a încerca, prin autoritatea lui, să înduplece pe cumnatul său regele să treacă la pro-

testantism. Menire grea, pe care bătrânul nu va avea puterea s'o ducă la bun sfârşit, cu atât mai puţin cu cât regina, fiica împăratului Ferdinand al Germaniei, primise de la tatăl ei hotărîte instrucţiuni de-a rămâne credincioasă bisericii strămoşeşti.

Deocamdată însă Ion Laski fu primit la Curtea palatinului Lituaniei cu toată cinstea cuvenită puternicii personalităţi ce era. Ţinu predici în capela castelului, în bisericile Sfântului Stanislas şi Sf. Ion, în satele învecinate, iar la curtea lui Radziwill se îngrămădeau nobili, burghezi şi popi să'l asculte vorbind. Iacob Eraclide, care din firea lui numai sfios nu era, se încumetă, din prima dată când făcu cunoştinţa lui Laski şi în faţa unui foarte numeros public de oameni învăţaţi, să înceapă cu acesta o discuţie teologică din cele mai subtile. Ii spuse anume că el, ca şi ducele Prusiei, erau partizani de-ai lui Ossiander, un reformator mort mai anii trecuţi la Königsberg, că evangheliştii ziceau de ei că sunt eretici, că părerea lui este că doctrina osiandiană nu poate, de bună seamă, fi condamnată şi tâlmăci dece — rugând însfârşit pe Laski să-şi dea părerea sa, pe care e gata s'o primească dacă rămâne convins, sau, dacă nu, cu tot respectul cuvenit, s'o combată din nou. Bătrânul pastor îi răspunse că respinge el însuşi imputarea ereziei osiandiene ca inadmisibilă, întrucât învăţăturile acestui reformator sunt prea bine întemeiate,

IIa

după E. Reclus:
Geogaraphie Universelle

pentru a putea spune de ele altceva decât, în cel mai rău caz, că sunt o eroare, dar nu o erezie. „Ceiace îmi făcu o foarte mare plăcere" scrise Eraclide ducelui, într'o lungă scrisoare în care-i istorisea, cu multe amănunte, această d'întâi întâlnire dintre el și sărbătoritul pastor evanghelic. *Quod mihi valde placuit.*

Aceste cuvinte sunt o revelație. Fiindcă în cercetarea firei acestui om, arareori am găsit omul

L'am întâlnit odată îndrăgostit la Montpellier, și încă altă dată, la Bruxelles, sincer îngrijorat de sănătatea amicului său Melanchton. In colo, ne-am lovit numai de cultură, de eroism, de gesturi, de discursuri și de prefăcătorii. Pe frumoasa lui față, o veșnică mască. Dar când ni este îngăduit a ridica mătasa măștii, găsim dedesubt, nici că s'ar putea, un chip leit de om, în ochii căruia tremura un suflet. Din cuvintele scrise singurului sincer prieten pe care l'a avut Despot, din acel „quod mihi valde placuit" țâșnește un atât de adevărat, de neprefăcut sentiment omenesc, încât îi ierți aventurierului înșelătoarea lui mască, menită numai de-a prosti pe străini, nu și pe prieteni.

Laski, bătrân, învățat, predicator, duhovnic, avea prea multă experiență pentru a crede orbește în Despot. Insă aceasta i-a plăcut, precum plăcea oricui. Și apoi, prietenia lui Eraclide cu ducele Albrecht al Prusiei putea

fi întrebuințată de el cu folos. Îl însărcină așa dar să scrie acestuia că nici învățătura lui Ossiander, nici chestiunea împărtășeniei care desbina pe luterani de calviniști, nu aveau în sine vre-o însemnătate față de erorile papistașe. Ce i-o mai fi șoptit deșteptul Polon ambițiosului Grec la ureche, nu se știe anume, însă la 27 Aprilie a curgătorului an 1557, Iacob scrise lui Albrecht, că mare cinste ar fi pentru Prusia să aibă ca episcop de Königsberg pe acest om înțelept și sfânt.

Primăvara, vara trecură. Eraclide tot mai adânc intrase în intimitatea bătrânului. Merse de mai multe ori la Cracovia unde cunoscuse familia lui Laski, pe nepotul Albert și pe prietenul acestuia, Stanislas Lasoski.

Steaua răsărise. Iată, întâmplarea venise, și în curând ve veni și ideea.

Albert Laski, nepot de frate al lui Ion, era fiul lui Hieronim, agentul diplomatic al lui Zapolya, voevodul Transilvaniei. Om ambițios, zvăpăiat și cheltuitor—deștept, ceva mai puțin — el avusese o mare avere, pe care o risipise toată.. Ca răposatul Doctor Faust se ocupa acum de alchimie, pentru a face aur. Avea o nevastă cu moșii în Ardeal, — o văduvă nou cucerită — și mai avea talente militare, cunoștinți în politică și relațiì puternice. Ce pleașcă pentru Despot!

Ca în romanul lui Alexandre Dumas se găsiră împreună trei mușchetari și cu al patrulea patru : Iacob Eraclide, Albert Laski și Sta-

nislas Lasoski. Al patrulea era Martin Zborowski, mai bătrân, adecă bătrân bine, căci avea 11 copii, din cari trei flăcăi mari, şi opt fete săracul. Dar rămăsese tânăr de fire, şi astfel, trup şi suflet, se făcu muşchetar — la figurativ, fireşte. El era pe atunci palatin de Kaliş.

Intrunirile aveau loc chiar în casa lui, şi ce se punea la cale era pe atât de măreţ, pe cât era de tainic. De altfel, abia încă planuri.

Moşia lui Laski, Kesmark, era situată în Ungaria, la graniţa Poloniei şi a Moldovei, în vecinătatea Maramureşului. Iar Zborowski era din Cameniţa, în apropierea Hotinului, nu departe deci nici ea de hotarul Moldovei. Cunoşteau bine amândoi trebile acestei ţări, cu care atât Polonia cât şi Ungaria erau în strânse legături de tot felul, comerciale, prieteneşti, duşmăneşti, după împrejurări. In afară de aceasta, erau pline oraşele ardeleneşti şi leşeşti de boeri moldoveni, fugiţi din ţara lor de răul voevozilor care 'i asupreau. De mai bine de-un sfert de veac, de prin anul 1523, de când omorâse Ştefăniţă Vodă pe Luca Arbore şi pe fii săi, începuse o persecuţie a vechei aristocraţii moldoveneşti, care ţinu în timpul întregei domnii a lui Petru Rareş şi care culmină sub a lui Lăpuşneanu. Cei din boerii neamurilor asuprite, care putură scăpa cu viaţă, fugiseră, pribegi, prin ţările vecine. In deosebi Polonia fu năpădită de ei.

Muşchetarii noştri, Laski şi Zborowski, ca

vecini ce li erau, intrară în legătură cu dânşii. Astfel ajunse şi Eraclide să-i cunoască. Află de la ei că Moldova e un rai în care domneşte Satana. Din vorbă în vorbă, auzi că pe dracul acela îl cheamă Alexandru Vodă Lăpuşneanu, fiară, nu om, care-şi făcuse din omor o credinţă, dar c'avea în schimb un înger de femeie, tânără, frumoasă, deşteaptă, că o chema Ruxandra și că era din neamul regesc al Despoților sârbi. La auzul acestor vorbe, îi sări lui Eraclide sufletul în gât, respiraţia i se opri, şi văzu verde, albastru, galben, aur în faţa ochilor.

Se născuse Ideia. O împărtăși celor trei mușchetari, şi, pe nerăsuflate, se puseră cu toţii pe lucru.

Taman c'an Dumas, fiecare muşchetar avea câte-un valet, adecă un slujitor, pe care'l numeau ei secretar. Laski avea pe Utenhove, şi Eraclide pe Curione. Acesta, Horazio Curione, era un nobil italian scăpătat, cu oarecare ştiință de carte, deștept, arogant, destrăbălat, mâna dreaptă a lui Eraclide. Pe dânsul îl puse patronul său în mișcare, la dreapta, la stânga, la Cracovia și la Königsberg, pentru a-i fi stafetă, interpret, factotum. El fu purtătorul jeremiadelor lui Despot, care începură din nou, mai patetice decât înainte. Reînviaseră nenorocirile marchizului de Paros, nemângâiatul principe grec despoiat de domeniile sale. Trebuia neapărat să plece în Arhipelag — drumul ducea prin Moldova — și

cum tuspatru mușchetari se puseseră umăr la umăr, prin bătrânul Ion Laski, prin puternicul Radziwill, prin reînoitele calde scrisori de recomandații ale neobositului prieten Albrecht al Prusiei, se trezi Eraclide, în iarnă, cu un trimis special de la Cracovia la Stambul pentru a cere Sultanului din partea regelui Poloniei, insulele Samos și Paros, pe

Iscălitura lui Despot

care Sigismund August dorea să le restitue lui Iacob Eraclide.

Ce chef trebuie să fi fost în ziua aceia, și ce râs, în casa lui Martin Zborowski. Se hotărî atunci plecarea lui Eraclide într'acolo. Într'acolo, adecă înspre Sud, înspre visiunea insulelor asiatice, cu un popas în Moldova. Firește că'n eficacitatea augustei intervenții regale nu credea niciunul din cei patru prieteni. Dar avuseseră nevoia de ea, pentru a pregăti mai bine trebile în micul principat vecin, care trebuia cucerit. Succesul întreprin-

derei părea destul de ușor, căci planul de bătaie era următorul: fiind coborâtor din Despoţii Sârbilor, ca şi Doamna Ruxandra, Iacob se va înfăţişa la curtea Lăpuşneanului ca o rudă a perechii domneşti, cărora va istorisi cunoscuta poveste a insulelor arhipelagice, spunându-le c'a venit la Iași în așteptarea răspunsului Inaltei Porţi la intervenția făcută de Regele Poloniei. Astfel va adormi vigi lenţa lor, pe când, pe de altă parte, pribegii boeri moldoveni vor intra în tainice legături cu rudele lor rămase în Moldova, pentru a li cere să înlăture pe crudul tiran Alexandru din scaunul ţării și a da domnia lui Despot.

Pe urmă, poftim la masă.

Dar socotelile se încurcară chiar înainte de plecarea lui Iacob. O întâmplare îi mai ţinu o vreme în Polonia, în momentul chiar când era gata de plecare — un mic neajuns, la care bietul Eraclide nu s'ar fi gândit o clipă că i-ar putea cădea belea în cap. E vorba de sosirea la Cracovia, pe neașteptate, a acelui misterios personaj, pe care l'am mai întâlnit cu doi ani în urmă la Bruxelles, Dumitru, principele Doridei. Cum dibuise el pe Iacob, cu ce pretenţii venise, ce noi mijloace de cumplite șantaje întrebuinţă, nu se știe anume, însă ușor se bănuește. Despot pare a fi fost terorizat de această bruscă apariţie, în clipa când îi era viața mai dragă. După o șovăire destul de îndelungată, vre-o două luni, afacerea se termină în chipul cel mai neplă-

cut pentru Eraclide. El fu nevoit să adopteze pe Dumitru, dându-i numele lui și învoindu-l a-i purta blazonul. „L'am adoptat pentru marile lui virtuți" zice el „și de azi înainte îmi va ține loc de frate".

Insă cei ce l'au cunoscut, aveau altă părere despre acest Dumitru, pe care-l credeau Bulgar, — vom vedea mai departe că trebuie să și fi fost — și pe care Sommer îl numește „om sgârcit și crud". De altfel, cea mai bună dovadă că omul acesta nu putea fi decât un șantajist, e faptul că pe când în 1556, fiind la Bruxelles, Iacob îl numește în scrisoarea sa către Melanchton „Domn al Doridei, ruda mea", acum, în 1558, îl odoptă în Polonia „pentru virtuțile lui, dându-i dreptul de-a purta armele Eraclizilor". Prin urmare nu-i mai era acum nici un fel de rudă, căci altfel ar fi specificat lucrul acesta în actul de adopțiune și în deosebi în arborele genealogic, găsindu-i încrângătura, care lipsea. E chiar probabil că a fost unul din motivele de tărăgănare a unei imediate adopțiuni, Dumitru venind în Polonia cu pretenția de-a trece drept vărul lui Iacob, iar acesta cercând a-i dovedi absurditatea unei atare afirmații, întrucât el nu era trecut în faimosul arbore genealogic legalizat de consistoriul imperial german, pe care-l cunoșteau toți prietenii lui Despot. Așa încât incidentul fu tranșat prin tr'o adopțiune „ac loco fratris". Umbra bătrânului Ion, marchiz de Paris, trebuie să fi

plutit undeva, pe-acolo, în preajma Cracoviei, în timpul dureroasei ciocniri dintre cele două foaste slugi de-ale lui.

Cu scaiul de călcâi, Iacob Eraclide porni în sfârşit în Moldova, în primăvara anului 1558. Bani de drum îi trimisese Albrecht al Prusiei, iar urările de grabnică izbândă i le făcură cei trei muşchetari.

*

„Cine se naşte sub semnul Peştilor, adecă de la 8 Februarie până la 9 Martie, nu va fi nici mare nici mic, va fi scurt la grumaz, minunat la faţă, frumos la statură, bun plănuitor; când se supără se îngălbeneşte, mândru şi îndrăsneţ, plecat către învăţătură; va avea un semn la mână sau la faţă, buzele cărnoase, voinic şi viclean; pe nimeni nu va crede, pre sine se va lăuda, din ţara lui va călători şi de la străini multe bogăţii va avea".

Astfel glăsuind cartea Zodiilor, nimeni nu se va îndoi că Iacob Eraclide Basilicu Despotul în Zodia Peştilor născutu-s'a. Iar dacă o fi crezut el însuşi în acea minunată carte, care nu se dă de sminteală decât neîncrezatorilor cercetători, o fi văzut că „la 9 Martie se face întocmai ziua şi noaptea, de vreme ce atunci intră soarele în semnul cerului Berbecele, şi la vremea aceia este bine a călători şi altele a face".

Deci după 9 Martie porni spre Moldova omul cel frumos, bun plănuitor, voinic şi vi-

Doamna Ruxanda Lăpușneanu

după d. N. Iorga: Portretele Domnilor noştri la Muntele Athos

clean, și cu'n semn la mână rămas dela Renty. Mergea la Suceava „altele a face".

*

Doamna Ruxanda era fata voevodului Petru Rareș și a Doamnei Elena, fiica despotului Ion al Sârbiei. Era o femee înțăleaptă, destoinică și la toate bunătățile plecată, zic cei ce-au cunoscut-o. Avusese o copilărie tristă, căci tatăl ei își petrecuse viața ba în pribegie, ba în războaie; iar mai târziu, în vremea ocârmuirii lui Ilie și lui Ștefan, nevrednicii ei frați, îi fusese viața otrăvită de destrăbălata purtare a acestora și de plânsetele maicii lor. Prin ofilita ei tinerețe străbătuse, în treacăt doar, ca o rază de soare, dragostea ce prinsese Domnița pentru boerul Joldea. Dar acest început de roman se isprăvise cu o înspăimântătoare dramă. Tânăr, viteaz și ambițios, Joldea se gândi că dacă e iubit de o Domniță, i se cuvine și domnia. O conjurație fu pusă la cale de el împotriva lui Ștefan Vodă, și pe când acesta, după un chef, se odihnea noaptea într'un cort pe malul Prutului, boierii tăiară sforile și prăbușindu-se cortul asupra voevodului, îl măcelăriră acolo, împreună cu cei ce'l păzeau. Apoi, fără întârziere, noaptea, la malul râului și la lumina făcliilor, ei aleseră Domn pe Joldea, care trimise de olac răspuns iubitei lui că a murit Vodă, că Domnul Moldovei acum este el, și că să'l aștepte Domnița la Iași, unde va sosi peste câteva zile pentru a face cu dânsa nuntă.

A trăit biata fată atunci niște chinuite clipe de groază. Pe de o parte ea nu-l mai voia pe omorâtorul fratelui ei, iar pe de alta nu se putea împotrivi poruncii noului voevod. Şi pe când, împreună cu maică-sa, aștepta înfrigurată, la curtea din Iași, sosirea logodnicului asasin, îi veni deodată vestea că un văr de-al ei, pe care nici nu-l cunoștea, un Petre stolnicul, fiul lui Bogdan Vodă Orbul, fost pribeag prin Polonia, sosise în țară cu armată leahă, bătuse oastea de Moldoveni a lui Joldea, prinsese pe acesta, îl însemnase la nas, şi'l trimisese, sub strașnică pază, într'o mânăstire, la călugărie. Odată cu această veste, îi sosi și porunca să se înapoieze cu mamă-sa la Suceava, căci noul voevod o poftea de mireasă. Ca fulgul la vânt, o împingea soarta într'o parte și într'alta.

Porniră deci femeile la drum, Doamna Elena și Domnița Ruxanda. Când sosiră în Suceava, găsiră pe stolnicul Petru uns Domn al Moldovei sub numele de Alexandru Vodă, și în curând după aceia se făcu și nunta, împotriva canoanelor de altfel, căci mirele și mireasa erau doar veri primari.

Aceasta fusese tinerețа Ruxandei. Iar de atunci, de șase ani acum, trăia liniștită ca Doamnă a Moldovei, cu un soț pe care nici nu-l iubea și nici nu-l urea, și cu trei mici plozi, cari erau de fapt singura ei bucurie în viață.

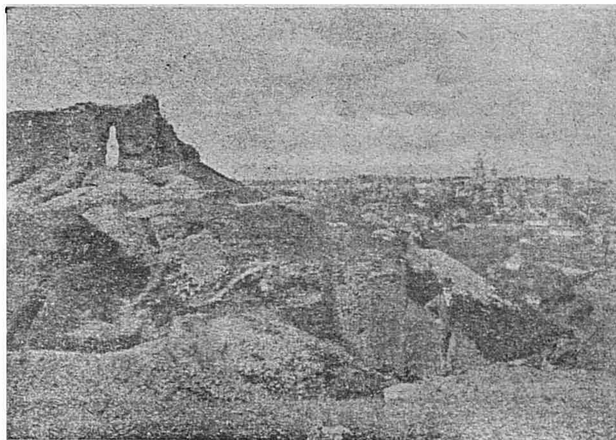
Pe-un dâmb, deasupra orașului, se ridica

cetatea Sucevei, zidită de Petru Mușat cu aproape 200 de ani în urmă. Era încăpătoare și bogată, cu trei rânduri de ziduri puternice, cu două curți împrejmuitoare, până intrai în cea mare din mijloc, în care se înălța vechiul palat domnesc și frumosul său para clis. Dar în aceste bătrâne încăperi din lăun tru cetății nu mai stăteau voevozii de cât în timpul de război, de răsmeriță, de asediu. Locuința lor obișnuită era în oraș, în marele palat domnesc din vale de biserica Sfântului Dumitru, a cărui grădină, de-alungul cișmelei și de-alungul băiei, se întindea departe, până jos la gârlă, sub poalele cetății. De șase ani acum, acolo ținea curte noul Domn Alexandru, fiul lui Bogdan Vodă și al frumoasei Nastasia, târgoveața din Lăpușna.

Fusese o vreme, și nu de mult, când Domnii Moldovei spuneau crailor Lehiei „veri și buni prieteni". Insă Lăpușneanul se urcase în scaun cu sprijinul armatelor polone. Regele Sigismund era pentru el „îndurătorul meu stăpân". Din Cracovia la Suceava porneau oculte directive, și orice dorință de-a „stăpânului", era pentru Vodă Alexandru o poruncă.

Când sosi deci la curte vestea că va veni în Suceava un străin protejat de regele Poloniei, cu scrisori de la Radziwill și de la Sborowski, Domnul porunci să fie întâmpinat la graniță, adus cu alai în capitală, și conăcit în cea mai bună casă din oraș.

Pe la mijlocul lunei Martie 1558, păşi Despot întâiaşi dată pe pământul ţării Moldovei. Iosif Veveriţă şi Petre Cracă, părcălabi de Hotin, îl primiră pe malul Nistrului, iar hatmanul Dumitru, portarul Sucevei, îl întâm-

Suceava *)

pină la rohatcă. A doua zi după sosirea sa, Vodă îl pofti la palat.

Ca în Franța, ca în Germania, ca în Polonia, ca oriunde fusese și oriunde se va mai duce, cum se arătă Iacob Eraclide la curtea Lăpușneanului, de îndată își întinse mrejile, fermecând, ca 'ntr'o poveste, tineri și bătrâni, femei și bărbați. Aureola martirului despoiat de Turci, gloria viteazului soldat al lui Carol Quintul, îndemânarea savantului teolog, ma-

1) După Romsdorffer

tematic, scriitor și orator, o fi tras cât o fi tras în cumpăna norocului. Dar isprava cucerirei de la farmece a venit, fără buruieni și fierturi, farmecul ochilor și farmecul glasului. Poate puțin și de la altceva, de la acea meșteșugită spiță de neam, la care se uitară Moldovenii cam ca pisica în călendar, dar după tălmăcirea căreia, ei pricepură totuși că Iacob Eraclide era vărul Doamnei Ruxanda. Și de fapt, numai în această calitate se înfățișă el la curte. Scoase spița și hârțoagele și arătă Doamnei că el se trage din Despotul Lazăr Brancovici al Sârbiei, după vre-un răsbunic oarecare de-a bătrânului grec Ion, marchiz de Paros, după cum se trăgea ea însăși din acelaș Lazăr, prin bunicul ei Ion Brancovici.

Meșteșugul prinse. Iacob fu primit la curtea Lăpușneanului, nu numai ca un pribeag pe cale de-ași recăpăta domeniile pierdute, nu numai ca un protejat de-al regelui Poloniei, dar ca o rudă, ca un prieten. Domnul îi arătă o deosebită simpatie. Cât despre Doamnă, ea avea, în 1558, douăzeci și patru de ani si era frumoasă. Vărul Iacob număra primăveri treizeci și trei. Nu că s'ar fi iubit. Dar în viața deșartă a Ruxandei, arătarea acestui om deștept, vioi, învățat, venit din largul unor lumi depărtate, însemna o atât de mare schimbare în monotonia zilnicului ei trai, încât, fără măcar a cugeta a rău, i s'o fi tulburat puțin bietul ei încercat de suflet.

Şi cum ar fi putut fi altfel, când omul acesta, în mai puţin de-o lună, câştigase inimile tuturor. Cu Vodă vorbea despre Polonia lor, pe care o iubeau amândoi; Doamnei îi spunea minunate poveşti despre strălucirea curţilor din Paris, din Bruxelles, din Cracovia şi despre felul de trai al femeilor din acele oraşe; cu copiii, care la frageda lor vârstă se şi deprinseseră a săgeta din arc, se punea, în joacă, la întrecere; mângâia pe boeri cu vorba, pe slujitori cu daruri, şi se cobora chiar prin prostimea străzii, întrebând pe unii şi pe alţii, pe negustori, pe breslaşi, pe derbedeii coate goale, de păsul fiecăruia şi de durerea tuturor. Cu o uimitoare uşurinţă se deprinsese a vorbi româneşte. In limba ţării cuceri inimile acelor ce urmau să cucerească, pentru el, domnia.

Până în vară, complotul era gata plăsmuit. Boerii pribegi din Polonia, Arbureştii, Găneştii, Luca Stroici, Ion Sturza, dăduseră lui Iacob scrisori către rudele lor, către prietenii cei mai de taină, îndemnându-i să facă cum se vor pricepe ei mai bine pentru a da străinului domnia, căci vor fi pe urmă cu toţii în mare cinste la noul Domn. Găsi deci Iacob în Moldova un puternic sprijin în această partidă potrivnică lui Vodă. Dar, pentru a ajunge la scop, trebuia să câştige pe boerii din sfat. Cu ce vorbe i-o fi ademenit, cu ce făgădueli, nu se ştie anume. Insă îi avu. In capul conjuraţilor se puse Ion Moţoc el însuşi, ma-

rele vornic al Țării, și după el urmară Ion Movilă, vel logofăt, Andreică părcălabul, stolnicul Bolea, comisul Pascu, și Ion Danciu Petricină, vistiernic, și Iosif Veveriță, cel care-l întâmpinase la Hotin. Se sfătuiră în taină cu toții să omoare pe Vodă Alexandru și să aleagă Domn pe cel ce le furase inimile și mințile. Dar înainte de-a păși la o atare îndrăsneață faptă, le mai trebuiau boierilor arme și bani, căci ultima neizbutită încercare cu Joldea îi făcuse să înțeleagă că izbânda e din partea celor care au putere, nu numai dorinți. De fapt, Lăpușneanul nu făcuse încă nici un rău nimănui. Crud, din răzbunare, va fi el abia în a doua lui domnie. Dar le venise domn fără voia lor, și aceasta nu puteau boerii să i-o ierte.

La 7 Iunie — nu era încă nici de trei luni în țară — Despot trimise pe un om de-al lui — probabil pe Curione — în cea mai mare grabă, tocmai la Königsberg, la bunul său prieten Ducele Albrecht, cu o lungă scrisoare în care-i spunea câte-va adevăruri și multe minciuni. Ii descria întâi sosirea lui în Moldova, frumoasa primire ce i se făcuse, și ce domnește îl cinstise Vodă „immensis et regiis muneribus". Și-apoi adăoga — fiindcă ducele Prusiei nu trebuia să aibă cunoștință de adevăratul scop al șederei lui în Moldova — că e gata să plece mai departe „pentru a'și recuceri insulele răpite", însă că nu o poate face fără bani și fără arme. Roagă deci pe cel că

ruia îi va fi veșnic recunoscător, să se mai îndure odată a-i face binele și să-i trimită arme, cât de multe arme.

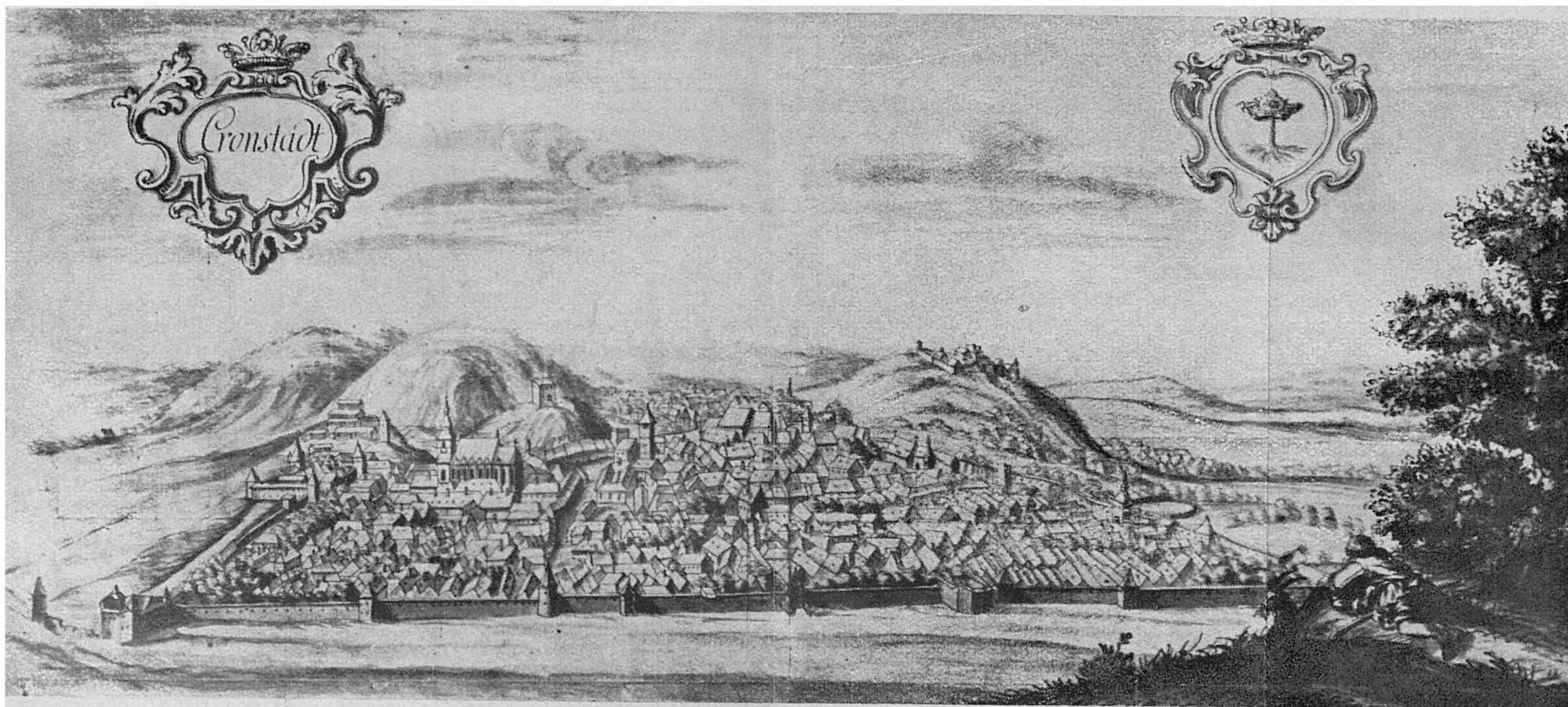
Apoi, împreună cu vornicul Moțoc și cu ceilalți conspiratori, așteptând cu încredere răspunsul din Prusia, se puse în țară pe-o și mai vajnică propagandă, pentru a-și asigura succesul întreprinderei.

Prea vajnică totuși, căci prinseră de veste și din acei boeri cari-i erau Domnului credincioși, Petru Cracă, Grigore Liciu, Cârstea, Vâscan, alții. Şi odată că aflară ei ce nu trebuia, află firește și Vodă. Acesta, pornit la patimă cum era, iute în dragoste și iute la mânie, nu stătu mult pe gânduri ce să facă și ce să nu facă pentru a scăpa de încurcătură. Il pofti, ca de obicei, pe vărul Iacob la masa domnească și-i dădu otravă. Intors la gazda lui, gata să-și dea sufletul, bolnavul își turnă pe gât doftorii, căci pe vremurile acele orice om serios purta în buzunar, întotdeauna, două sticluțe, una cu otravă și alta împotriva otrăvei.

In chiar noaptea aceia, o noapte de August, călare, cu câțiva credincioși de-ai lui care-i duceau buclucurile — haine, bani și spița neamului — Iacob Eraclide din Despoții Sârbiei, fugi din Moldova.

*

Zice undeva, în cartea unui vechi biograf contimporan de-al lui Despot, că mult l-a ajutat, la fuga lui, faptul că învățase romă-

Brașov

după albumul d. Mihail Popescu: Cetăți și orașe Ardelene (Colecția Academiei Române)

nește. Dar nu zice nicăeri că era ploaie și frig, în nopțile acele de vară, și că pe drum, în goana lui fără popas, zăpăcitul fugar reci. Se opri la Brașov pentru a-și îngriji sănătatea.

Nimănui nu va fi de mirare că experimentatul aventurier, — care nu era, de groaza morții, la întâia lui fugă — luase calea Sudului în loc de-a lua pe-a Nordului. Era firesc ca Lăpușneanu, aflând nu numai că nu murise Despot, dar că și părăsise Suceava, să fi trimis în urma lui călăreți să-l prindă și să-l aducă, mort sau viu, înapoi. Și cum venise din Polonia, înspre granița Poloniei îi trimisese. Dar atâta minte avu și Despot. El luă drumul Ardealului.

Cu micile lui sisteme, ale căror secrete doar el le cunoștea, învârti și aici pe gravii magistri ai orașului, care-l găzduiră în castelul Brașovului, în care de obicei locuiau numai oaspeții cei foarte simandicoși — în frumoasa, pitoreasca cetate, care dă încă astăzi Brașovului atâta farmec, die alte Burg auf den Schlossberg.

Aici, în cura doftorilor sași, chirurgi cum se chemau pe atuncea medicii, începu Iacob Eraclide să cugete asupra celor ce erau de făcut pentru a drege el ce stricase soarta. Prea obișnuit cu măririle și cu scăderile, nici o clipă nu-și pierdu nădejdea. Scopul vieții, drumul izbânzii, le găsise: domnia Moldovei. Pregătite fusese bine toate. Dăduse greș, nu e ni-

mic; pe altă cale, se va întoarce de unde plecase. Prin urmare:

Intâi o scrisoare celor trei muşchetari pentru a le spune adevărul, apoi alta ducelui Albrecht, pentru a-i spune minciuni. Prietinilor din Polonia le dădu întâlnire acolo, în ţara lor, cum va fi vindecat. Iar pe Ducele Prusiei îl legă, la repezeală, de gard, istorisindu-i că fusese nevoit să fugă din Moldova „din pricina religiei ortodoxe“, ca şi cum ar fi fost în Suceava un martir al credinţei sale, pe care, bine înţeles, n'o mărturisise acolo nimănui.

In schimb, aici în Braşov, oraş nou cucerit de protestantism, se făli cu religia lui, cu prietenia ce-l lega de Malanchton, de ducele Prusiei, de Radziwill, de Zborowski, parcă Dumnezeu, pentru a avea grijă de sufletele oamenilor, s'ar uita pe capetele lor dacă poartă coroană şi cu câte ţacuri.

Honterus, reformatorul Saşilor, cel despre care spusese Luther că „este un nou apostol trimis de Dumnezeu“, murise de vre-o zece ani. Insă o nouă stea protestantă se ridica acum în Braşov, Mihai Siegler, un tânăr întors de curând de la universitatea din Wittenberg, şi numit îndată rectorul şcoalei luterane din „Kronstadt“. Cu acesta, pe dată, se şi împrieteni Despot. Nu fără cauză, căci nu stătea în obiceiul lui de a-şi alege relaţii din cari nu putea trage foloase. Insă Siegler era prieten cu Benkner, directorul unei fabrice de hârtie — cea dintâi fabrică din Braşov — iar Benk-

ner era la rândul lui prieten cu directorul unei tipografii, acea înființată de Honterus în 1533 pentru răspândirea protestantismului. Din unul în altul, ajunse deci Iacob prietenul tipografului. Nu că scrisese o carte nouă, căci doar fuga lui din Moldova n'a însemnat-o în scris pentru posteritate, cum însemnase luptele din Livonia și din Artois — ceiace, de altfel, e foarte păcat. Insă, după matură chibzuială, în pat doftoricindu-se, găsise că e absolută nevoie să-și tipărească spița neamului. Pe de o parte, fiindcă, tot arătând-o la toată lumea, începuse a se rupe originalul, și acum mai mult ca oricând avea nevoie de ea pentru a-și susține drepturile, prin Despoții Sârbiei, la tronul Moldovei! Pe de altă parte, mai era și „fratele Dumitru", care stăruia mereu să fie arborele publicat, pentru a se vedea odată și el trecut într'ânsul. Omul acesta „pentru virtuțile și calitățile lui" nu mai părăsise o clipă pe Despot de când plecaseră ei din Polonia. La Suceava, noaptea în pădure, la Brașov, nedeslipit a fost de „frate-său".

Arborele genealogic fu deci tipărit, cu mici modificări față de original. Intâi, se urcă șirul strămoșilor cu câteva generații mai sus, însă numai până la Hercule, semizeul Grecilor, până la Jupiter, tatăl zeilor, nu. De altfel, atari monstruoase vanități nu sunt specifice lui Iacob Despotul, marchiz de Paros, conte palatin. Familia de Croy, bunăoară, își urcă șireaua strămoșilor la vremea potopului

şi în armele ei se vede un desen închipuind pe Dumnezeu, arătându-se printre nouri, şi întrebând pe tata Noe: „Noe de Croy, pus-ai tu arhivele familiei în barcă ?“

In spiţa eşită din tipografia Braşovului, aflăm, fireşte, pe Dumitru „adoptat ca pe-un frate“, cu dreptul de-a purta blazonul străvechii familii Eraclide Basilic [1]).

Eşit de sub tipar, arborele genealogic fu trimis la Viena spre a fi din nou legalizat, căci atât Dumitru cât şi Hercule aveau nevoie de pecetea imperială germană.

Pe urmă, se trecu o lună, se trecură două, şi Iacob, simţindu-se încă prea slab pentru a se pune la drum, aşteptă în cetatea Braşovului ziua deplinei vindecări spre a putea porni apoi la o tainică consfătuire cu prietenii săi din Polonia.

In timpul acesta, Lăpuşneanu, bănuitor, nu-şi pierduse vremea.

---

1) Numele acestui Dumitru era Dyasorinus, sub care poreclă îl cunoscuse şi Melanchton, şi care dă de bănuit c'ar fi fost el Bulgar (cum spune Sommer), sau poate chiar Român (cum spune Xenopol), intrucât Iacob îl recomandase în vremuri ca Domn al Doridei, ceiace pe înţelesul de azi, înseamna că el era născut în Dorida, o regiune muntoasă din Macedonia, unde numele de Diasorinus, precum şi cel de Deachiari, sunt destul de răspândite, ele însemnând în româneasca de acolo, de-a soarin — de unde răsare soarele, şi de-a chiarin (a chieri sau a pieri) de unde piere, de unde apune soarele. De altfel, aceasta este o simplă presupunere a lui Xenopol, care însă e probabil că n'a avut sub ochi arborele geneologic al lui Despot (publicat de Haşdeu în Arhiva I) din care ar rezulta că Diasorin însemna „rege“, după părerea lui Despot Vodă.

Câteva zile după fuga lui Despot din Moldova, sosise în Suceava un sol de-al lui Albrecht al Prusiei cu o scrisoare către prietenul său Iacob, cu alta către Vodă Alexandru, și cu un șir de care încărcate cu arme. In gândul încrezătorului Duce, aceste erau menite să cucerească ostrovurile Arhipelagului, după cum singur o scria, urând lui Despot noroc bun, și rugând pe Vodă să-i sprijine revendicările. Și-o fi închipuit Albrecht de Brandenburg că Samos și Paros sunt lângă insula Șerpilor. Dar Lăpușneanu știa că nu. De la Cracă, de la Liciu, de la Vâscan, aflase el multe, de care Prusiacul habar n'avea. Și începu o goană prin vecini, cu agenți și spioni, pentru a dibui urmele vărului Iacob. După două luni abia îi află ascunzătoarea. Trimise pe dată crainici de-ai lui cu o amenințătoare epistolă către Broșoveni, poruncindu-le să-i întoarne pe Despot la Suceava, căci omul care i-o fi încântat poate și pe ei, nu este decât un mincinos, un înșelător, un trădător, care râvnește scaunul Moldovei și altceva nimic.

De mult acum prinseseră Brașovenii groaza Domnilor Moldovei. Petru Rareș în deosebi îi cam muștruluise prea adesea, pentru a mai îndrăsni ei să se împotrivească poruncilor venite din Suceava. Seara sosise scrisoarea Lăpușneanului — întovărășită dealtfel și de un ordin de la principele Ardealului — în dimi-

neaţa d'apoi urma Despot să fie predat Moldovenilor.

Când veniră magistrii oraşului să-l aresteze în cetatea ce locuia, găsiră camera lui goală O fereastră deschisă, o frânghie lăsată afară până jos, urme de paşi în iarba udă de bruma lui Noembrie. Altfel, din odaie nu lipsea nimic. Lucrurile erau toate la locul lor şi sipetele pline de haine şi de bijuterii.

Nici în Saint-Germain, nici în Suceava, nu pusese Iacob Eraclide o grabă atât de mare de-aşi scăpa dragile lui zile.

*

Plecase bolnav, convalescent în tot cazul. Şi timp de o lună de zile îi pierde toată lumea urma, şi prietenii, şi biografii, şi noi ceilalţi, care scotocim prin hârţoage.

Dar el nu s'a pierdut. La începutul lui Decembrie îl aflăm în Polonia, bine sănătos. Albrecht al Prusiei scrie iarăşi scrisori de recomandaţii — omul acesta era, în statornica lui prietenie, neobosit — iar Despot încă dibuia. Se răsleţiseră Muşchetarii şi nu ştia unde să-i găsească, cum să-i adune împreună.

Insfârşit dete de urmele lor. Se aflau pe la moşii, cu treburi, unul într'o parte, altul într'alta, puţin încrezători în steaua lui Iacob, care li se părea că apusese. Zborowski şi Lasoski nu mai erau dispuşi, deocamdată, să sprijine aventura lui. In schimb, foarte dispus a o urmări, era Despot el însuşi. Cu atât mai mult, cu cât găsise, aici în Polonia, o su-

medenie de Moldoveni fugiţi din Suceava de frica Lăpuşneanului, care aflându-i vicleniţi în afacerea „vărului" său, poruncise să fie omorâţi. Erau printre ei fostul logofăt Luca Stroici, Dărman căpitanul şi Ionaşcu Zbierea. Stroici în deosebi, om cu multă carte, care în bogata lui bibliotecă avea cărţi de Melanchton, de Peucer şi de Camerarius, fusese cel care se legase mai cu temeinică prietenie de Iacob Eraclide. Il sfătui deci cu multă căldură să nu se dea bătut, şi să le vie iar Domn în Moldova, că-l aşteaptă toată ţara cu drag. O armată de câteva mii de lefegii ar ajunge, zicea el, pentru a alunga pe Lăpuşneanul din scaun.

Dar unde să găsească Despot bani pentru o atare întreprindere? Pe Albrecht al Prusiei prea îl speculase; Zborowski şi Lasoski bătuseră în retragere. Nu-i mai rămânea decât să-l caute pe Laski, de-ale cărui urme încă nu dăduse.

Il află în Ungaria, la moşia sa Kesmark, nord de Maramureş. Dar îl găsi foarte deprimat.

Albert Laski, vanitos ca orice nobil ce se respectă, se întitula cu mândrie „palatinus Syradiensis, in Rittwieni et Kesmark dominus et haeres". Dar titulatura aceasta nu-l ajutase întru nimic să descopere mijlocul de-a face aur. Nici faima lui Faust, mort pe rug la Cracovia, nici ştiinţa lui Paracelsius, mort de beţie într'o cârciumă din Salzburg, nu-l

putură ajuta să pătrundă în deajuns tainele alchimiei pentru a face din piatră stearpă strălucitor metal. Ca și marii săi predecesori, el era menit să sfârșească rău. Lumea spunea despre el : Laski e prăpădul banilor. Averea lui părintească trăise într'o clipă. Rămăsese Kesmark, și o moșie sau două din averea nevestei, o biată văduvă luată de curând, foasta nevastă a lui Gheorghe Szeredy.

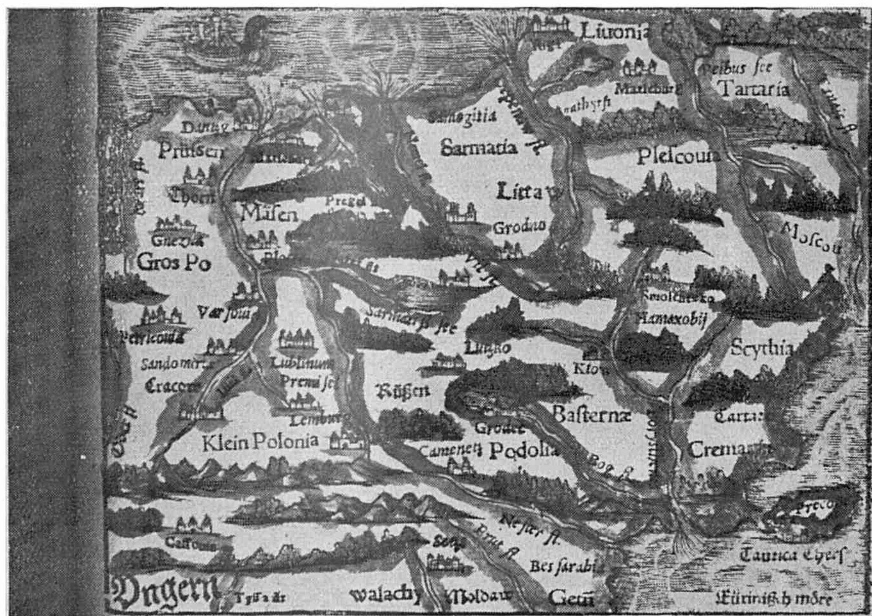
Firi de acestea sunt foarte răspândite și astăzi. Ori tot, ori nimic. Sau toate plăcerile sau nici una. Și cred unii oameni că în atare cerinți este ceva grandios, pe când nu e de fapt decât slăbiciunea celor ce se cred prea mult.

Dar ce deosebire între a se crede și a fi! Și ce ușor, când nu ești prost, să speculezi astfel de slăbiciuni !

Firește că dacă nu i se poate tăgădui ceva lui Despot, este inteligența. Cum ajunse la Kesmark, cum prinse mișcarea.

Și lucrătura începu.

Mai întâi pe de departe. Credincios, devot, doct, bisericos, Tartufe — dar de fapt admirabil — începu să-și caute, ca pretutindeni, prieteni, firește protestanți. Găsi la Bartfeld, lângă Kesmark, pe Leonhard Stőkel, rectorul școalei luterane, unul din intimii lui Laski. Ținu în casa acestuia strălucite discursuri despre Luther, Melanchton, Papa, Dumnezeu, dracu, lacu, până-și făcură farmecele efectul, de merse Leonhard Stökel zăpăcit la Albert

Harta Poloniei in 1580

dupa Cosmografia lui
Seb. Münster

Laski să-i spună că Iacob Eraclide Basilicu Despotul este un geniu care trebuiește ajutat. Că dacă o căpăta Grecul domnia Moldovei, om va fi și Laski, și că va putea renunța atunci la retorte și la formule magice, fiindcă va curge aurul fără ajutorul magiei nici al alchimiei.

Dar Laski era doar un fost Mușchetar. Știa el toate acestea mai bine decât Stökel. Insă îi plăcu să și le mai audă zicând. Un ghionte pe ici pe colo face pe om să meargă mai repede. Iar Despot, perspicace, începu să ghiontească. Aduse la Kesmark pe Stroici, pe Sbierea, pe Dărman — un întreg divan de boeri români — să spuie palatinului siradian că moare Moldova după Despot.

Mai fă ceva!

Albert Laski își amanetă moșia — și asta n'ar fi nimic, dar amanetă și pe ale nevestei — luă cu împrumut suma de zece mii de galbeni, închirià o armată de lefegii, o puse sub comanda a doi războinici iscusiți, Anton Székely din Ardeal și Pierre Roussel din Burgundia, și, cu opt tunuri și vre-o mie de oameni, porni de-adreapta lui Despot să cucerească Moldova.

Acestei armate cam donchișotene i se întâmplă în drum o neașteptată aventură. Ajunsă în Podolia, drumul spre Moldova îi fu tăiat de oastea regală leșească, pusă sub comanda prințului Dumitru Wisznowiecki. Tratativele urmate între acesta și Laski nu du-

seră la nimic. Unii voiau să treacă, ceilalţi aveau poruncă să-i împiedice. Ori câtă bunăvoinţă o fi arătat regele Sigismund August lui Despot, el nu putea totuşi îngădui ca o armată străină să treacă prin statele sale pentru a merge într'o ţară vecină să alunge din scaun pe un Domn, care-i era prieten, plecat, şi care-şi cucerise coroana cu ajutorul lui. De altfel Lăpuşneanu, aflând de uneltirile lui Despot, trimisese pe unul din boerii săi la craiul Lehiei pentru a-l ruga să împiedice cu orice preţ, în baza tratatului existent între ei, intrarea lui Laski în Moldova.

In faţa acestei situaţii, Iacob şi Albert se sfătuiră cu generalii lor, Szekely şi Roussel, întrebându-i dacă n'ar fi mai nimerit a face calea lor întoarsă. Dar pe de o parte lefegii nu înţelegeau să scape chilipirul din mână, pe de alta Laski era el însuşi prea încurcat acum în această afacere pentru a mai da îndărăt. Intre o eventuală neisbândă şi ruina lui sigură şi definitivă nu mai era loc pentru şovăire. Hotărîră deci să atace pe Wisznowiecki.

Hotărîre neînţeleaptă. Armata polonă era cu mult mai numeroasă decât strânsura de mercenari unguri şi burgunzi care ataca, iar generalul ei era îndemânatec şi viteaz.

După o scurtă luptă între aceste forţe inegale, cavalerul negru dela Renty bătu în retragere. Opt zile mai târziu, armata Laski-Despot era desfiinţată.

Despre această din urmă campanie, Iacob Eraclide n'a mai scris nici o carte.

*

Se trecuse acum mai bine de un an de când, noaptea, pe fereastră, fugise Basilicu Despotul din cetatea brașoveană. Ne aflăm în iarna 1559—60. Vremuri grele, gânduri negre. La steaua care a răsărit e o cale atât de lungă, și Despot, desnădăjduit, credea că n'o s'o mai ajungă.

In singurătatea de la Kesmark, în tovărășia amărâtului Laski, n'o fi încercat oare și el să amestece în eprubete metaluri topite, și prin magice chemări la lumina lunei, să adune din văzduh spiritușuri de elemente, Salamander, Sylphe, Undene și Cobold ?

Hocus-pocus a venit. Nu în chip de câine mârâitor, nici cu prea scurta mantie roșie a lui Mefistofeles. Hlamidă, coroană, armată, bani, putere. In chip de Impărat a venit. Dar a venit cu greu, și multe salamandre au fost invocate până fu pusă în mișcare Sacra Sa Majestate, Ferdinand I, fratele și urmașul marelui Carol Quintul !

*

Copăcel, copăcel, astfel s'a ridicat treaba domniei lui Despot Vodă.

O urzeală întâi printre potentații Ungariei de Nord, clerici și laici, cari primiră de la el promisiuni de bogate daruri. O scrisoare apoi către Impărat — 3 Martie 1560 — trimisă la Viena prin Sigismund Thurzo, și rămasă fără

răspuns. Apoi o adunare a refugiaților boeri moldoveni, care hotărâră pentru ziua de 4 Aprilie întrunirea, la Bartfa, a unui congres general al tuturor partizanilor lui Despot. Și în sfârșit — abia acum se îndruma afacerea pe calea cea mai nemerită — un călduros apel către Maximilian, regele Boemiei, fiul Impăratului. La 31 Martie îi scria Despot și la 2 Aprilie Laski, cerându-i amândoi sprijinul „în interesul creștinității" și spre gloria bisericii luterane, pentru care regele Boemiei avea o deosebită înclinare. Laski asigură pe Maximilian că Despot i-ar fi jurat cum că dacă ajunge Domn în Moldova, el va introduce protestantismul în acea țară. Iar Despot, mai prudent, nu jură regelui nimic, decât cerea bani pentru a alunga pe tiranul de Lăpușneanul din scaunul ce uzurpase.

Deocamdată Maximilian, care încă nu era protestant și pe care Moldova nu-l interesa de loc, puse doar o vorbă moale pe lângă tatăl său, care, întrunind un consiliu de coroană, respinse propunerea venită din Praga și din Kesmark, întrucât „toată această afacere i se pare pe deoparte prea grea, și pe de altă parte zădarnică !" De altfel, Impăratul încheiase de curând un tratat cu Poarta, și nu era dispus să-l rupă de ochii unui om pe care nici nu-l cunoștea.

Urmară în Kesmark clipe de zăpăceală și de mare nedumerire. Laski se vedea iremediabil ruinat ; Despot nu mai știa încotro

să-și îndrepte pașii. Desesperat, el pare a fi renunțat — foarte în treacăt numai — la planurile lui de mărire. La 4 Mai, trimite o scrisoare lui Ferdinand, rugându-l să-i acorde o pensie și să-l primească în armata imperială germană.

Fusese o scurtă clipă de slăbiciune, despre care Eraclide își dete seama că nu era demnă de el. Nu numai că nu era demnă, era zădarnică. Cei o pomană, ți se respinge, și-ți îmbâcsești apoi cutiuța de amor propriu cu inutile păreri de rău. Altceva e să te înfățișezi ca omul tare, care cere dreptul ce i se cuvine. Iacob Eraclide Basilicu Despotul deveni deci deodată legitim herede al coroanei Moldovei. Pe scrisorile sale atârna pecetea Moldovei, rătăcită din întâmplare prin buclucurile sale în timpul celor fugi dela Suceava la Brașov și din Brașov la Kesmark.

In vara 1560 Despot părăsi tonul de milogeală, pentru a păși din nou pe acel al categoricelor revendicări. Moldova, țara lui, trebuia să-i fie înapoiată. Pribegii boeri Suceveni scriseră Impăratului că nu mai pot suferi cruzimile Lăpușneanului și că-l vor Domn pe Despot. Cereau ajutorul Majestății creștine, și iscăleau „senatores terrae Moldaviae“.

Impăratul tăcea, Despot se îndârjia. Laski cu luciditatea omului care în clipa suprema a naufragiului cugetă la ultimă putință de scăpare, scria lui Maximilian al Boemiei că regele Poloniei e bătrân, că, neavând copii,

se va stinge cu el ultimul Jagellon, că tronul acelei ţări va deveni în curând vacant, şi-i dete deci a înţelege că singurul viitor candidat ce s'ar putea impune ar fi el, Maximilian, fiul lui Ferdinand. Dar, adăoga Laski, trebuie, pentru reuşita acestui plan, să fie Despot Domn al Moldovei. Şi ca atare, până una alta, să-l ajute Maximilian pe Eraclide, à titre de revanche. In mărul bine rumenit regele Boemiei îşi vârî dinţii şi muşcă cu poftă. Bătrânul Impărat de la Viena, sâcâit de atunci mereu de fiu-său, începu cu tot dinadinsul să se gândească dacă n'ar fi chip să tragă pe Sultan pe sfoară, ajutând pe acest incomod străin stăruitor să capete coroana unei ţări, care nici nu ştia bine unde se află situată.

Pe scena tragi-comediei ce se juca între Kesmark, Praga şi Viena, apăru deodată un deus ex machina, care lămuri întreaga situaţie, făcând să se lase cortina peste triumful final !

Francisc Zay, un bun prieten de-al lui Székely, fu numit, către sfârşitul verei, căpitan suprem al Caşoviei, o înaltă situaţie în imperiu, situaţie militară şi politică. Când plecă la Viena să mulţumească Impăratului pentru distincţia ce i se făcuse, bătrânul Ferdinand, obosit de refrenul Maximilian-Laski-Despot, şi crezând că Zay este cunoscător al trebilor Ardealului şi ale vecinilor sale ţări, îl întreba ce părere are despre o eventuală

domnie a unui oarecare Iacob Eraclidul Despotul într'o oarecare țară, ce s'ar fi chemând, zice-se, Moldova.

Zay habar n'avea de nimic. Răspunse Impăratului că, întors la Kaschau, va cerceta cu deamănuntul această afacere și că va raporta apoi la Viena cele de cuviință. Inapoindu-se în Ungaria, se puse pe treabă spre a împlini porunca împărătească. Informațiile le luă de la prietenul său Anton Székely, care din întâmplare fusese căpitan lefegiu de-al lui Despot în zădărnicita aventură din anul trecut. Laudele interesate ce aduse Székely lui Despot convinseră pe Zay mai puțin decât scrisoarea ce primi de la candidatul scaunului Moldovei. Dacă raportul ce va face Impăratului îi va fi favorabil — scria Eraclide — va căpăta un dar de trei mii de galbeni, patru cai turcești și două blănuri de sobol ; iar dacă intervenția lui va fi de natură a face din Despot un Domn, Francisc Zay va avea 15.000 de galbeni, blănuri și cai turcești, și pe deasupra încă 12 cai din Moldova și în fiecare an câte 50 de boi !

Supremul căpitan al Cașovei era om ca toți oamenii. Raportul ce porni la Viena fu plin de laudele înțeleptului Iacob Eraclide, nenorocitul Domn al Moldovei, care, neapărat, trebuie ajutat să recucerească scaunul străbunilor săi ! ! Pe de altă parte, Francisc Zay scrise și regelui Boemiei, al cărui favorit

era, rugându-l să se nevoiască de-a câștiga definitiv cauza lui Despot.

Maximilian începu deci din nou să stăruie pe lângă tatăl său, spunându-i că, ajutând pe Eraclide să se facă Domn în Moldova, i-ar înlesni lui însuși mai târziu candidatura la tronul Poloniei.

Bătrânul Impărat întruni însfârșit sfatul său secret, die Geheimräte des Reiches, pentru a lua o definitivă și nemaistrămutată hotărîre în această mult desbătută chestiune.

*

Viena, 1560, către sfârșitul toamnei.

Ședința fu lungă și furtunoasă. Prieteni mulți și puternici sprijiniră pe Despot ; bătrâni consilieri înțelepți găsiră din potrivă că dubioasa întreprindere este potrivnică obștescului interes al țării. Se sprijiniră sfetnicii aceștia și pe părerea vestitului diplomat burgund Hubert Languet, care, mai anul trecut, făcuse un raport Electorului Saxei asupra războiului ce voia să întreprindă Iacob Eraclide împotriva Domnului Moldovei. Acest diplomat, care cunoscuse pe Despot la Wittenberg, — poate chiar la Metz — raportase lui Mordeisen, cancelarul electoratului saxon *„despre o nebună întreprindere a unui fantastic de Marchetti, Despot al Samosului și a unui biet adolescent, Albert Laski“*. Iar dovada că Languet avusese dreptate, stătea în faptul că întreprinderea avusese loc și nu reușise.

Față de aceste argumente, toți sfetnicii Imperiului începură a șovăi. Cauza părea pierdută — când deodată, în adânca tăcere ce se făcu împrejur, începu să vorbească unul din marii prelați ai cotolicismului, Francisc Forgach, Episcop de Oradea Mare. Cuvântul lui — toată lumea o simți — va fi hotărîtor. Și cât de simplu știu bătrânul să arate faptele :

— „Nu e vorba“ zise el, „de un lucru atât de mare, și prea multă oratorie e pierdere de timp. Iacob Eraclide, om destoinic și energic, cere doar ceva bani și dreptul de a-și aduna ostași cu sâmbrie. Dacă Sultanul s'ar burzului, i s'ar răspunde că toate s'au făcut fără știrea Curții din Viena !“

Atât ! Episcopul de Oradea Mare se așeză din nou pe scaun.

Și astfel prin talentele oamenilor deștepți, se câștigă cauzele, fie ele drepte, fie nedrepte.

Dar ce-l făcuse pe el să vorbească așa, nu erau nici galbeni, nici blănuri, nici boi. Era nădejdea ce-o nutrea de-a putea, prin energia lui Despot, redobândi Ardealul pe seama coroanei imperiale, în care caz sufletele rătăcite de eresia protestantă s'ar întoarce din nou în sânul bisericii mame.

*

La Kaschau și la Kesmark bucuria fu mare. Poate se așteptau oamenii la ceva mai mult, dar oricum, bine și așa ! Despot se și vedea cu coroana Moldovei pusă peste plete,

Laski cu moşii şi sate fără număr, iar căpitanul Zay cu boi și herghelii.

Insă socoteala de acasă cu cea din târg nu se potrivește. Deși în Ianuarie 1561 Impăratul poruncise lui Thurzo să adune 8000 de florini pentru a i le da lui Despot, nici în primăvară, nici vara, nici când începură frunzele a cădea, banii nu erau încă strânși.

Se trecuse aproape anul dela tainicul sfat din Viena, și treburile stăteau încă pe loc.

Abia la sfârșitul lunei Octombrie primi Despot cei 8000 de florini.

Dar și când avu banii în mână, armata eșí ca din pământ. Totul era firește gata, căci în timpul acestor zece luni de sbucium, pregătirile fuseseră făcute până în cele mai mici amănunte.

Albert Laski, care dorea să aibă comanda supremă a acestei oștiri, adună la moșia lui pe căpitanii cari erau înțeleși cu el, toți unul și unul, vestiți mercenari. Anton Székely sosi cu 200 de călăreți, haiduci unguri de-ai lui, iar Pierre Roussel aduse numai 50 de oameni, însă toți prevăzuți cu coifuri și cu flinte. In afară de acești doi viteji, care mai luptaseră și în prima armată a lui Despot, sosiră la Kesmark și alții noi; Claude Roussel, fratele lui Pierre, cu 80 de Burgunzi, neamțul Lechmann cu 100 de pușcași călări, îmbrăcați în platoșe negre, Silezianul Siedliski cu 150 de călăreți în armură grea și Francezul Jean de Villey (sau de Vileille) cu alți 100 de cavaleri,

Burgunzi și Spanioli, serviți în armata vestitului Castaldo. La numărul acestora se mai adăogară câteva sute de lefegii poloni, având în fruntea lor pe Filipowski și pe vechiul prieten Lasoski, fostul mușchetar, revenit la sentimente mai bune. Artileria era compusă din cele opt tunuri — puști, cum se spunea pe atunci — de care mai dispusese Eraclide și altă dată, iar infanteria din vre-o 1200 de soldați nemți, adunați de Francisc Zay din foștii luptători ai lui Carol Quintul și puși sub comanda lui Ștefan Balogh.

Armata, compusă din 2000 de oameni, era deci nu numai îndoit mai mare de cât acea pe care o avusese Despot întâia dată, dar era și alcătuită din floarea vitejilor mercenari ai Europei Centrale. Cu drept cuvânt puteau Laski și Despot să-și pună în ea nădejdea unei strălucite izbânzi.

Totuși Domnul Moldovei — o știa toată lumea — dispunea de-o numeroasă oaste, rău înarmată, rău îmbrăcată, rău condusă, dar gloată. Și se mai știa că Lăpușneanul împănase Polonia și Ungaria cu spionii lui, cari umblau până sub zidurile Kesmarkului, poate chiar până prin bucătăriile palatului.

Pe la 26 Octombrie, tocmai când se adunaseră cei 2000 de oameni în curtea castelului dela Kesmark, izbucni vestea că Iacob Eraclide s'a îmbolnăvit. A căzut, așa deodată la pat, și trage de moarte. A doua zi, doftorul nu mai dădea nici o nădejde, iar în di-

mineața a treia, Laski, cu părul vâlvoi, cu ochii rătăciți, se arătă în fața întregei oștiri, tânguindu-se c'a rămas pe drumuri, cu întreaga lui avere zălogită, căci Despot, marele Despot, murise peste noapte.

Clopotele capelei sunară a jale toată ziua. Mută de spaimă, mulțimea se închina.

In aceiaș seară, la lumina făcliilor, patru oameni coborîră sicriul pe scara de marmură a palatului, ducându-l în vaza tuturor până în cimitirul castelului. Laski și toți căpitanii lui urmară, reculeși, convoiul. In fața groapei proaspăt săpată, un preot evanghelic făcu o scurtă rugăciune, și sicriul, care conform ritului protestant rămâne tot timpul închis, fu coborît în mormânt... Un pumn de țărână... Dumnezeu să-l ierte. Spionii Lăpușneanului plecară mulțumiți.

De după perdeaua unei ferestre a castelului, Despot, gânditor, privise la înmormântarea lui.

Deacum, repede la treabă, până n'o prinde Vodă Alexandru de veste că totul fusese numai o minciună.

La 1 Noembrie 1561, în toiul nopții, armata porni spre Polonia. Intre Laski și Székely se ivise o ceartă cu privire la conducerea supremă a oastei, dar soldații luând partea acestuia din urmă, comanda îi rămase lui. Trecură granița pe la Ujvar, între Serednia și Muncaci, și înaintară repede, pentru a nu lăsa răgaz Polonilor de-a prinde de

veste și a-i împiedeca din nou să pătrundă în Moldova. Palatinul Ruteniei fusese dealtfel însărcinat de regele Sigismund August cu atare treabă, dar, crezându-l și el pe Despot mort, nu-și adunase încă oamenii. Micile detașamente de pază fiind lesne împrăștiate, armata mercenarilor se afla, la 8 Noembrie. în satul Espenicz, la hotarul Moldovei.

Când i se spuse aceasta Lăpușneanului, începu să râdă. Nici trei zile nu se trecuse de când aflase vestea morții lui Despot, din gura celor care-i văzuseră înmormântarea. Cum era să fie acum la hotarul țării? Insă o nouă solie, venită din Polonia, îl înștiință c'ar fi bine să se grăbească a-și strânge oastea, căci dușmanul său de moarte înainta, cu o armată bine disciplinată, asupra lui. I se spunea că deocamdată el nu pare a vrea să atace Suceava, ci cotea Prutul la Nord, nu se știe în ce scop.

Zăpăcit, Vodă Alexandru își strânse la repezeală lucrurile mai de preț și le trimise cu d-na Ruxandra la Chilia, spre a fi, în caz de pericol, mai aproape de țara turcească. Apoi, cu o iuțeală uimitoare, își adună oastea, compusă în majoritatea ei din țăranii luați dela vatră. Moldova putea da pe atunci până la o sută de mii de ostași. Insă Lăpușneanul nu avu nici timpul necesar să ridice toată țara sub arme, și nici nevoie de ea. El strânse împreună 15.000 de călăreți, cu suliță și scut, și vre-o 3000 de luptători pe jos, mulți din

ei purtând o armă rudimentară, măciuca. In schimb, boerii purtau platoșe și cămăși de zale. Erau, în această ciudată armată, şi Ieniceri turci, însă nu 5000 cum îi văzură Ungurii, ci numai 260, straja Domnului. Tunuri: 16. Comanda supremă: Moțoc.

Inainte, marş!

Un ostaș trădător de-al lui Despot sosi la Suceava cu vestea că armata mercenarilor număra numai 2000 de oameni. Vodă Alexandru își găsi răsuflarea, pe care şi-o pierduse.

Un ostaş trădător de-al lui Lăpușneanu sosi în lagărul lui Székely cu vestea că armata moldovenilor număra cam la 20.000 de oameni. Despot își pierdu răsuflarea, pe care trebui să i-o înapoieze Laski, spunându-i că „mult" nu înseamnă nimic, şi că rost are numai ce e „bun". De altfel, o încercare de retragere ar fi zadarnică, fiindcă în spatele lor s'ar întâlni de sigur cu armata palatinului Ruteniei, care între timp trebuie să-și fi strâns și el oamenii. Prinși între două focuri. mai bine să meargă înainte, decât înapoi.

Când se înfățișă deci Vornicul Moțoc cu avangarda lui, însărcinat de Vodă de a cerceta numai pe dușman, Székely și Lasky îi ieșiră înainte și-i înprăștiară oastea.

Apoi, pentru a nu pierde vremea, toată armata lui Despot trecu Nistrul, înaintând în spre hotarul Dorohoiului cu scopul de-a pune mâna pe podul de pe Jijia, înainte ca acesta să fie trecut sau distrus de oastea Lăpușnea-

nului. Vodă Alexandru, prinzând de veste, porunci vornicului Bodei să iasă înaintea veneticului, să-l atace, noaptea prin surprindere, și să caute să pue mâna pe el, aducându-i-l, legat, în tabăra moldovenească. In executarea acestui ordin, Bodei porni cu o bună parte din oștire întru întâmpinarea lui Eraclide. Pe la miezul nopții îl și găsi, nu departe de râu, în tabăra ce și-o făcuse pentru a se odihni. Dar mercenarii nu dormeau. Ei puseră tunurile în bătae, își îndreptară puștile și archebuzurile împotriva Moldovenilor, și sub povara acestui foc, vornicul Bodei cu oamenii lui o luară goană înapoi. In zorii zilei, Lăpușneanul care se afla la tunuri, într'o pădurice în dosul podului, văzu cu mirare trupele dușmane apropiindu-se de apa Jijiei. El porunci artileriei să tragă. I se răspunse însă cu aceiași măsură, și toată ziua se petrecu în reciproace bombardamente, cari de fapt mari stricăciuni nu făceau.

In dimineața d'apoi, 18 Noembrie, iar după călindarul nostru d'atunci, 7 Noembrie, lefegii lui Despot hotărîră înaintarea, sub focul artileriei. Székely cu haiducii lui, și Roussel cu Burgunzii, trecură podul cei d'intâi. Ghiulelele și săgeților Moldovenilor culcară vre-o sută din ei la pământ, însă pedestrimea lui Ștefan Balogh dete la rândul ei năvală, trecând podul ca un vârtej. Linia a doua, condusă de Lasky și de Despot, înaintă la rândul ei, și începând atunci a da în tobe și în

trâmbițe semn mare de război, făcură cu toții năvală asupra oștii lui Alexandru Vodă „Ce, n'au ținut multă vreme războiul" zice cronica lui Ureche „că se amestecase oștenii lui Vodă, călărimea cu pedestrimea, și purceseră în risipă".

Boerii moldoveni fugiseră aproape toți, nu de frică, ci pentru a înlesni izbânda lui Despot. Iar țăranii, cărora tot una li era cine-i asuprește, un Vodă Alexandru sau un Vodă Eraclide, muriră la vre-o 2000 săracii, pe câmpul de luptă, prin pomii în care se cățăraseră, prin întortochiatele străzi ale satului.

Izbânda lui Despot poartă în Istorie numele acestui sat de pe Jijia, în ținutul Dorohoiului : *Bătălia dela Verbia*.

Frumos, în această împrejurare, s'a purtat Lăpușneanu. Văzându-se părăsit de ai săi s'a retras luptându-se pas cu pas, corp la corp. A omorît cu sulița pe un Neamț, i s'a tăiat cu sabia gugimana de samur, dar a scăpat teafăr. Ajuns la Iași, mai avu vreme să încarce din comorile lui câte ceva, și apoi, în toată graba se duse la Huși, pentru a cerca să ridice acolo Țara de Jos, care rămăsese nechemată sub arme.

Cât despre oastea risipită la Verbia, trecuse aproape toată de partea lui Despot, vre-o 16 mii de oameni. Impreunându-se cu mercenarii lui Székely, întreaga armată porni spre

Suceava, având în fruntea ei, călare pe-un murg, pe Iacob Eraclide Basilicu Despotul.

Viitorul Domn făcu un gest larg. Iertă de moarte pe toți prizonierii, boeri și țărani, ca și cum s'ar fi putut lipsi de cei care deveneau doar de acum înainte plecații săi supuși.

La Suceava, deschizându-i-se porțile cetății, Despot intră triumfător în sunet de trâmbițe, de surle, și de tobe. Prima lui grijă fu să pue mâna pe comorile Lăpușneanului și să plătească cu ele pe lefegii săi. Insă timp de a merge la Iași să se ungă Domn n'avu, căci îi veni știrea din josul țării, că Vodă Alexandru face pod la Prut, lângă Huși, și c'a strâns acolo vre-o 30.000 de ostași, moldoveni și turci. Pe dată, nici două zile după sosirea lui în capitală, porni din nou la război, căci Lăpușneanul trebuia alungat peste Dunăre, nu peste Prut.

Odată că, la Verbia, două mii de oameni bătuseră douăzeci de mii, era ușor de prevăzut că 18.000 vor învinge acum oastea fugarului, care era mai rău înarmată decât cea dintâi. Cu atât mai mult, cu cât Despot luă cu sine și tunurile Sucevei, 32 la număr, și cu 8 ale lui, patruzeci !

Sosiră la Huși toți buluc : Despot, Laski, Székely, Francezi, Nemți, Unguri, Poloni, Spanioli, Moldoveni, călărime, pedestrime, tunari.

Lăpușneanu, care împotriva părerei multora, a fost totuși un om, scrâșni din dinți,

dar nu se urni din loc. Porunci să se dărîme podul, pe care abia-l făcuse, și-și dispuse oastea în linie de bătae. Boerii însă prinseră o spaimă grozavă văzând atâta mulțime de oameni, atâtea zale strălucind la soare, atâtea țevi de tunuri îndreptate asupra lor. In puterea nopții se strânseră laolaltă și se sfătuiră, tainic, între ei. Iar în dimineața d'apoi, fără știrea Lăpușneanului, ridicară stegulețe albe, și vornicul Moțoc trimise răspuns lui Anton Székely c'ar dori să-i vorbească. Pe dată capii oștirilor își deteră parola, zice cronica, și Moțoc trecu Prutul cu barca. *Parola,* care nu este deci în limba noastră un neologism.

A rămas marele Vornic în lagărul lui Despot și nu s'a mai întors. Zic unii de el c'a fost un trădător, iar alții spun că iubindu-și țara a vrut s'o ferească de prea multe rele.

Ce a urmat, a fost frumos pentru unii și dureros pentru alții. Oamenii lui Despot, apărați de artileria lor, dreseră în două zile podul. Apoi trecură apa și năvala începu, scurtă și hotărîtoare. Odată cu oastea lui, se risipi și nădejdea din urmă a Lăpușneanului.

Bătălia dela Prut avu loc în ziua de 28 Noembrie. In ziua de 29 Vodă Alexandru era la Kilia, îmbrățișându-și nevasta și copilul, iar în ziua de 30 erau cu toții la Galați, de unde o porniră pe Dunăre în jos, în spre Stambulul

acela, care mai avea şi el, din păcate, un cuvânt de spus în toată această întâmplare.

Ce furtuni răscoliră pieptul lui Alexandru, ce amărîte simţiminte s'o fi furişat în inima desamăgită a „verişoarei" Ruxandra, — Istoria nu ni mai spune.

III

Ion Vodă, Domnul Moldovei

In clipa când fugara familie domnească părăsea portul Galaților, din Iași fulgera strașnica poruncă a noului voevod:

„Io Ioan Vodă, cu mila lui Dumnezeu Domn al Moldovei, sănătate ție Iacov Bole staroste, credinciosul nostru. La primirea răvașului de față, îndată fără zăbavă, vei călări cu oastea ta la țărmul Dunărei, și cu obișnuita-ți sârguință vei încerca să prinzi pe acel ticălos de Alexandru și pe tovarășii săi, și mi-l vei trimite viu sau mort, și nu-ți va lipsi mila noastră. Dacă Dumnezeu atotputernicul îmi va fi într'ajutor, voi primi bine pe toți tovarășii lui Alexandru, de vor veni să mi se închine. Pe toți îi voi ierta și-i voi

primi în mila mea. Iar de nu, îndată vor fi pedepsiți. Așa să se știe.

Dat în Iași, la 30 Noembrie 1561".

Din atâtea numiri (Iacob-Eraclide-Basilicu-Despotul), când marchizul de Paros se făcu Domn al Moldovei, el își alese un al cincilea nume: *Ion*. De ce, nu ne spune nimeni. Nici nu are de altfel vre-o însemnătate. Important este că iată-l în sfârșit ajuns Domn, Suveran, vărul regilor și al împăraților! Căci, deși era tributara Porții, Moldova era totuși o țară de sine stătătoare, și a fost întotdeauna privită ca atare, chiar în tristele vremuri ale domniilor fanariote. Ludovic al XIV-lea spunea lui Gheorghe Vodă Ștefan „vărul meu iubit", iar când în 1785 Frederic cel Mare trimise o scrisoare lui Alexandru Mavrocordat, scriindu-i, în mare rege ce era: „Domnule Prinț al Moldovei te felicit... etc... și voi căuta toate prilejurile de a-ți arăta buna mea voință" — secretarul Domnului, contele d'Hauterive, fu cuprins de-o nemaipomenită indignare, notând în amintirile sale: „Véritablement, quoiqu'un hospodar de Moldavie paye un tribut à La Porte et ne règne pas éternellement dans sa province, il règne souverainement tout le temps qu'il y règne et la bienveillance du roi de Prusse lui est aussi parfaitement inutile que celle de l'empereure de Chine". Cancelariile europene dădeau voevodului Moldovei titlul de „Alteță Serenissimă", iar Inalta Poartă ea însăși îl numea „Lumina

scânteietoare a celor ce urmează credința lui Iisus, înalt judecător, cârmuitor puternic al Țării Moldovei".

Așa dar, scânteietoarea lumină a lui Iisus, Alteța Sa Serenissimă Iacob Eraclide, se intitulă ca Domn : Ion Voevod !

Spumegândă apă din Arhipelag trecând din val în val până 'n coapsa Siciliei, fugi din amintirea Domnului Moldovei !

La poarta sufletului, toc-toc, bate Faust încheind pactul !

Dar orice s'ar spune, e ceva grandios în această carieră, în repeziciunea cu care a fost făcută: Saint-Germain, Bruxelles, Wittenberg, Kőnigsberg, Vilna și Suceava... nouă ani.

Grandios !

*

Capitala țării era Suceava. Insă un obicei, nu prea vechi, cerea ca ungerea Domnului să se facă la Iași, în biserica Sf. Niculai din poarta Curții, bătrâna ctitorie a lui Ștefan cel Mare. Acolo, Grigore Mitropolitul Moldovei, și Episcopii Anastasie și Eftimie al Romanului și al Rădăuțului îi citiră lui Ion Vodă molifta de domnie. Acolo, trecând dela biserică la Curte, noul voevod, cu coroana în cap, se așeză în scaun și începu să împartă milele domnești : boerilor drăgătorii, poporului mici bani de aramă, și lefegiilor streini mândre promisiuni ! Apoi îndată, chiar a doua zi, trimise la Stambul o seamă de boeri pentru a cere dela Poartă confirmarea dom-

niei. „N'am avut alt scop" scria el Padişahului, „decât să alung din ţară pe tiranul de Alexandru, care fără drept stăpânea ţara *mea, Moldova.* Ş'apoi, nici n'am venit singur; m'au chemat boerii și oastea, și poporul. Şi voi plăti ca Domnii dinaintea mea, Inălţimei Tale, tributul, şi sunt gata chiar a-l mări...". Boerii care duseră această scrisoare mai aveau la chimir galbeni de aur pentru a polei roţile carului din Stambul, iar răspunsul celui ce se intitula „Umbra lui Alah pe pământ" se va vedea mai la vale.

Deocamdată, Ion Vodă porni la Suceava să pună stăpânire efectivă pe domnia ţării. Cine știe, poate — după cum scrisese el însuși lui Iacov Bolea — prea puternicul Dumnezeu nu-i va veni în ajutor, și atunci.. să se bucure măcar de câteva săptămâni de mărire și de putere — și să poată să-și plătească măcar datornicii, cari se ţineau scai de el, Laski, Székely și toţi mercenarii. Și, mai în umbră, dar totuș mult prea aproape, se mai ţinea de el fratele Dumitru,principele Doridei, gata oricând să amintească neplăcute povesti de pe vremea când erau ei împreună la Bruxela — Doamne ferește !

Oribila viziune se destramă în splendoarea serbării din Suceava. Venit cu o zi înainte, Mitropolitul Grigore, cu întreaga înaltă preoţime a Moldovei, îl întâmpină la poarta orașului. Trecu apoi Vodă dela rohatcă la palat și dela palat la cetate printr'un gard de

ostași, iar dealungul străzii ce tăia orașul de-a curmezișul, pe Ulița Tătărască, puse portarul Sucevei pe cei mai iscusiți maeștri din Moldova să zugrăvească, cu mare meșteșug, pe pereții caselor, luptele dintre Vodă Ion și

Ioan-Vodă Despot

Vodă Alexandru și chipurile Domnilor, ale boerilor și ale hatmanilor... „Care zugrăveală, cu vremea pe urmă a căzut și s'a șters" scria, cam vre-o 150 de ani mai târziu, cu o notă de nostalgie a trecutelor vremi, Niculai Costin, cronicarul.

Această strălucită intrare a lui Ion Voevod în Suceava trebue să fi avut loc la 3 sau 4 Decembrie 1561 [1]). Urmară serbări la curte, înblânziri făcute boerilor, pe care-i întărea în nădejdea de binele ce vor avea în Domnia lui, și în sfârșit slobozirea armatei moldovene „poruncind de-au strigat să pără-

1) Toate datele sunt notate după stilul nou.

sească toți armele, și să meargă cineși pre acasă". (Letopiseții).

Divanul și-l întregi cu boerii aduși cu el din pribegie: Luca Stroici vel logofăt și Ionașcu Zbierea vornic, precum și din acei cari, de la început, la Verbia sau la Huși, părăsiseră pe Lăpușneanu, și anume: Ion Moțoc vel vornic, Iosif Veveriță postelnic, Dărman căpitanul, Ion Movilă paharnic, stolnicul Bolea, Crăciun, Iațco și Georges Revelles, fostul secretar al lui Alexandru, pe care Despot îl făcu strângător de haraci și, alături de Moțoc, omul lui de mare încredere.

Aceste toate odată ticluite, și desmetecit de fumurile primelor mari succese, noul voevod intra în jocul ocârmuirei, în hora, în bătuta ei, obositoare cum poate nu și-o închipuia. Mai întâi, banii! Nu erau bani. Era și visteria secată și comornicele Domnului goale. Lăpușneanu luase cu el aproape toate bogățiile lui. Doar un car cu covoare putuse captura Ion Vodă, și ceva aur ce găsise la Suceava, când venise întâia dată de la Verbia. Dar cu galbenii aceștia abia dacă putuse astupa, pe foarte scurtă vreme, gura lefegiilor străini. Iar acum urma să facă plata întregei armate pe timp de o lună, să gratifice pe căpitanii mercenari, să plătească datoria către Albert Laski—20.000 de galbeni—să dea leafa slujitorilor moldoveni, și să căpătuiască pe fratele Dumitru. Mai fuseseră darurile trimise la Poartă, și mai erau acele care

urmau să plece în Ungaria și în Germania, căci înainte de a fi Domn, făgăduise unei lumi întregi munți de aur și de argint. Acum, de unde să-i scoată?

Până la sosirea răspunsului din Stambul, își îngădui răgazul unui statu quo. Insă în mintea lui începură de pe acum să se frământe planuri mărețe, încă nu bine închiegate, poate cucerirea Byzanțului, poate tronul Poloniei, în cel mai rău caz luarea Ardealului și a Munteniei. Țara Românească trebuia, nici vorbă, să fie a lui. Petru Voevod, fiul Doamnei Kiajnei, încercase, într'un chip foarte neîndemânatec de altfel, să dea ajutor Lăpușneanului la Huși. Aceasta nu se ierta. Ii va lua Despot scaunul din Târgoviște, iar cel din Suaceva la urma urmei, îl putea trece fratelui Dumitru.

Incurcând toate aceste în capul lui, care fusese atât de solid până se făcuse Domn, Ion Vodă începu să trimită emisari prin țările vecine pentru a-și notifica urcarea pe tronul Moldovei, și pentru a spune fiecăruia ce i se părea mai nemerit în vederea ascunderei adevărului. In această artă era meșter de mult.

Incepu cu prietenii săi cei mai credincioși, Ducele Albrecht al Prusiei și protestanții din Polonia. La 12 Decembrie înștiința pe „amicii lui“ că a luat mult râvnita domnie a Moldovei și că e gata a introduce credința lor în „țara sa de baștină“, dar că trebue pentru

aceasta să trăiască unii cu alții ca buni vecini în pace, cerând ca regele Poloniei să-l sprijine în toate întreprinderile ce ar voi să facă. Răspunsul i-l dete „amicii" șase săptămâni mai târziu, trimițând în Moldova pe Stanislas Lubomirski pentru a-l împiedeca să se arunce în vaste combinații politice, atunci când ei nu așteptau dela dânsul decât numai introducerea Reformei în Moldova !

La 14 Decembrie trimise pe Georges Revelles cu o scrisoare către prințul Ion Sigismund al Ardealului pentru a-l înștiința despre urcarea în scaunul Moldovei a lui „Herakhydes Iacob Basilicus, von Gottes Gnaden erbgeborener Fuerst zu Samy et caetera und Weyda în Lanndt Molden", asigurându-l de prietenia sa ; însă voevodul Ardealului care-l știa pe Despot omul Nemților, dușmanii săi de moarte, îi răspunse — un an mai târziu — că Grecii sunt toți mincinoși.

La 15 sau 16 Decembrie scrise Impăratului Ferdinand că este supusul său rob, și că, precum îi jurase credință înainte de a părăsi Kesmarkul, astfel se va ține de jurământul său, dar că are nevoe pentru a cuceri Ardealul (nu spunea pentru cine) de ajutorul împărătesc. Ferdinand îi răspunse prin trimiterea a doi, să le zicem ambasadori, Belsius și Martin Literatus pentru a-i cerceta cu deamănuntul mișcările și adevăratele sale gânduri !

Numai către Maximilian, regele Boemiei,

și-a deschis Ion Vodă sufletul mai pe față, scriindu-i curat că „după ce a aruncat pe Alexandru dincolo de Dunăre, acum a trimis soli către împăratul turcesc, și destule i-a făgăduit, și i-a arătat credință, și a împărțit daruri pe la supușii lui, pentru a se îndoi că aceștia nu-l vor sprijini pe lângă împăratul lor. Și m'am înțeles" zice el mai departe „cu boerii Munteniei, care s'au legat către mine a da în mânile mele pe Petru, Domnul lor, iar eu am de gând să iau domnia acelei țări, iar pe acea a Moldovei s'o dau fratelui meu Dumitru".

Tocmai la această scrisoare nu cunoaștem răspunsul. Dar pentru a judeca pe Despot, e deajuns și cât știm. Căci nu trebue uitat că toate aceste se întâmplau în cele câteva săptămâni dela urcarea lui în scaun, înainte chiar de a ști dacă Poarta îi va confirma domnia. Iar nesiguranța în care se afla asupra acestui punct, frica ce avea de răspunsul ce urma să i se aducă dela Constantinopol, o vădi prin felul cum primi știrea că a sosit la Suceava ceaușul Sultanului cu firmanul împărătesc, care... care ce-o fi zicând?

Ion Vodă se băgă la așternut, făcându-se bolnav de moarte. Să-l fi văzut Cavalerii Negri dela Renty, ar fi avut ce râde. Dar lui Despot, în clipa aceia, nu-i era de glumă. Trimise pe sfetnicul său cel mai de încredere, vornicul Ion Moțoc, să-i spună lui Ferhat Aga ceaușul, că e adânc mâhnit de a nu-l putea

primi, însă l-au părăsit puterile de parcă simte că se sfârșește. Turcul zâmbi. Cunoștea el boala aceasta a creștinilor, care s'ar putea numi „boala firmanului", și care în adevăr că se sfârșea uneori cu moartea. El asigură pe Moțoc că vine din partea Padișahului să-i confirme lui Despot domnia, și ca atare îl roagă să se vindece și să-l primească. Dar Despot nimic. Nu-i venea să creadă, și bolea mereu. Ferhat Aga intră cu sila în iatacul lui Vodă, îi citi firmanul, îi dete tuiurile și-i mai înmână din partea Sultanului o sabie de aur bătută în briliante.

Febra scăzu instantaneu și Ion Vodă putu părăsi patul.

Impotriva oricărei așteptări „praeter omnium expectationem" Poarta, care și pregătise o armată pentru a alunga pe Despot din țară, se arătă deodată încântată de el. Ziceau unii că nu farmecele lui Despot lucrase de data aceasta—nici nu-l cunoștea nimeni la Stambul — ci alte descântece, sunătoare, față de care Turcii au fost întotdeauna foarte sensibili. Nu numai Turcii, toată lumea ; și'n toate vremurile. Dovadă că și ambasadorul Franței la Constantinopol, Pétrémol, după ce primi în audiență pe trimișii lui Ion Vodă, stărui pe lângă Sultan în favoarea Domnului Moldovei, despre care, fără a-l cunoaște, căpătă subit și el o excelentă părere. „Despot, prin rarele sale virtuți" scria el lui Boistaillé, colegul său dela Veneția „merită să fie spri-

jinit de oricine, și fiind pașnic stăpân al Moldovei, el poate fi privit ca mare și puternic Domn în acele părți!".

Entusiasmul Sultanului era însă îngrădit de o poruncitoare condiție și de o politică prudentă. Intâi: mărirea tributului dela 30.000 la 50.000 de scuzi pe an. Al doilea, licențiarea tuturor mercenarilor, cu învoirea numai de a păstra la Suceava, pentru paza Domnului, 600 de lefegii, din care jumătate din cavalerie și jumătate din infanterie.

Fără o clipă de șovăire, Despot primi, plecat, porunca Padișahului. Primi cu atât mai ușor să-și concedieze lefegii, cu cât vedea prea bine că nu va avea cu ce să-i mai plătească în viitor. Ii dărui deci pe toți cu ce putu — cu monede bătute de el din argintul policandrelor dela mănăstirea Slatinei — luându-și un duios rămas bun dela toți tovarășii săi de arme. Anton Székely, care fusese comandantul oștirei, primi cele mai bogate daruri: aur, argint, haine, blănuri, săbii ferecate, paloșe și șei. Albert Laski, capul aventurii, nu putu fi plătit până la ultimul ban, în tot cazul nu până la saturație. I se restitui cei 10.000 de galbeni ce i se datoreau pentru zălogirea moșiilor, iar pentru rest — cel puțin alți 10.000 de galbeni ce cerea — Ion Vodă îi dădu în stăpânire cetatea Hotinului (cu veniturile ținutului) pe care îl îngădui a o ține până îi va împlini toată datoria. Deocamdată, Laski păru mulțumit. Numi ispravnic al Hotinu-

lui pe omul său, polonul Ion Piasowski, strânse prietenește mâna lui Despot și se întoarse la Kesmark.

Cel mai greu se despărți Vodă de căpitanul Pierre Rousell, pe care-l rugă chiar să rămână la Suceava, ca comandant al garnizoanei Insă mercenarul loren era în slujba împăratului german. El nu putu rămâne, și Vodă, în semn de deosebită dragoste „l-a petrecut singur un conac“ zice cronica, ceia ce înseamnă, în graiul de azi, că l-a întovărășit el însuși până la primul popas.

Iată-l deci pe Despot rămas singur în Moldova, în mijlocul unui popor pe care încă nu-l cunoștea, păzit numai de 300 de călăreți, sub comanda lui Martin Farkaș, și de 300 de infanteriști, sub comanda lui Petru Devay — Unguri toți 600. Paza Sucevei fu încredințată acestuia din urmă, lui Devay.

*

„Visând neatârnarea, voit-am, prin Români,
„Să dau loviri de moarte osmanilor păgâni
„Am vrut cu al nostru paloș, frângând soarta'ncruntată,
„Să scol creștinătatea, pe-al ei mormânt culcată !“. [1])

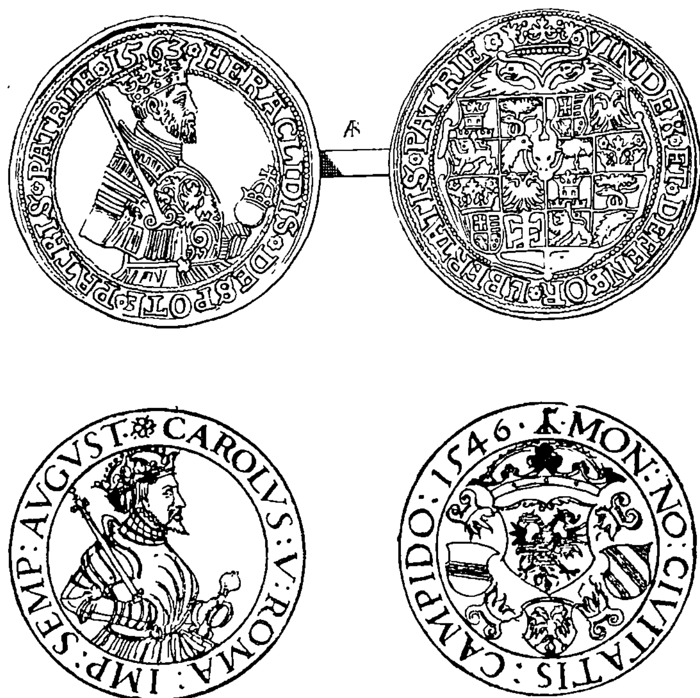
Oare ? Dacă lucrul acesta l-ar fi spus numai Alexandri, n'ar fi nimic, căci e sfântul drept al poetului să cânte cum îi place, și să

1) Alexandri: Despot Vodă, legendă istorică, scena finală.

creadă ce-o vrea. Dar l-au crezut și alții. L'au crezut contimporanii lui, în deosebi împăratul Germaniei, și l-au crezut și urmașii săi, până mai deunăzi. Poate o cred unii și azi.

Totuși nu se poate. Nici măcar Chilia și Cetatea Albă, Despot n'a cugetat serios să le ia înapoi dela Turci. Ah ! că s'o fi gândit, se poate. C'a spus-o, de sigur. Dar c'a vrut-o, nu. Căci altfel nu-și concedia el lefegii, pentru a cuceri apoi Byzanțul cu o armată de Moldoveni, pe care o învinsese el însuși cu 2000 de oameni. Nici n'ar fi înștiințat mereu pe Sultan că Creștinii pregătesc oștiri împotriva lui, și că e gata, el Despot, să-și puie sabia în slujba stăpânului său Padișahul. Era prea inteligent pentru a-și închipui o singură clipă că s'ar putea măsura cu Turcii. Insă era și prea șiret pentru a nu întreține pe Creștini într'o astfel de credință. Aceasta e altă treabă. Și dacă și-a găsit șmecherul fraierul, cu atât mai bine. Mais... tant, va la cruche à l'eau !

Iarăși nu trebue crezut că unui ambițios ca el, mica noastră Moldova putea să-i ajungă. Nu e deci de mirare, că înainte chiar de a ști de rămâne sau de nu rămâne Domn la Suceava, el se gândea la o eventuală candidatură la tronul Poloniei, pe care de sigur n'a conceput-o decât în rama unui vast plan de cuceriri anterioare. La moartea lui Sigismunt August — ultimul Jagelon — se va pre-

Sus: **moneda lui Despot Vodă din 1563**
Jos: **moneda lui Carol Quintu din 1546**

din colecţia d-lui Pomescu-Gilly

zinta în fața Dietei în calitate de puternic Domn al Ardealului. Acolo bătea el. Despre Țara Românească era sigur că e ușoară de cucerit; iar întru cât privește Transilvania va tot purta pe Impăratul Ferdinand cu vorba că vrea să i-o dea lui, până va căpăta dela el o armată destul de puternică pentru a alunga pe Voevodul Ion Sigismund din Cluj. Pe urmă se va pricepe el să și-o păstreze pentru dânsul. Abia atunci va putea candida la coroana Jagelonilor — apoi... apoi... când va fi regele Poloniei, prințul Transilvaniei și Voevodul Țării Românești — atunci, da, o cruciată creștină împotriva păgânilor... dar numai atunci! Ce amețitoare străluciri!

*

Toc, toc, bate Moțoc la ușă!

— „Ce este, vornice?“.

— „Măria Ta, mâne e Boboteaza. De Crăciun n'a văzut poporul pe Voevodul său la biserică. Dar la scoaterea crucei din apa Siretului trebue să fie Măria Ta acolo“.

— „Poporul poruncește aici, sau eu?“.

— „Măria Ta, clopotele dela sfânta mânătire a Slatinei le-ai topit, și ai topit și candelabrele...

— „Vornice, vezi să nu-ți stea capul unde-ți stau picioarele!

*

Și abia cinci săptămâni se trecuse de când fusese Despot încoronat Domn al Moldovei.

8

Mai greu decât planurile politice, a apăsat pe umerii lui credința reformată a lui Luther.

N'a încercat s'o introducă cu sila. Moldova a fost scutită de ororile luptelor religioase, care au înjosit Europa secolului al XVI-a Dar, așa cum a lucrat, pe cale piezișă și înceată, încă era mult prea mult pentru pravoslavnicii noștri creștini.

Cu dibăcia omului inteligent ce era, Despot, înțelegând că singura cale de a ajunge la țel este de a începe a converti pe catolici — cari erau pe atunci încă foarte numeroși în Moldova, Secui, Sași și Poloni răslețiți prin toată țara — el începu a face propaganda printre ei, și-și atrase mulți preoți papistași, care găseau în noua credință o latură foarte atrăgătoare : căsătoria.

In vederea acestei propagande, Ion Vodă zidi la Cotnar, orășel locuit de Sași, o biserică evanghelică și o școală înzestrată cu o bogată bibliotecă. Biserica „de șase stângeni de naltă *o făcu în pomina tătâne-său,* iar astăzi zace risipită" spunea cam prin 1700 vornicul Ion Neculcea, cronicarul. Și e păcat că n'a mai rămas nimic din ea, căci astfel nu putem ști dacă măcar în altarul Domnului o fi mărturisit Despot adevăratul nume al părintelui său, dacă l-a trecut în pomelnic ca timonier, ca marchiz, sau ca voevod. In adevăr, de când se urcase în scaun, Ion Vodă își alese un al treilea tată, pe care în documentele ce ne-au rămas dela el, îl numea *Ștefan,* pentru a da

a înțelege, pese-mi-te, că este ficior din flori al lui Stefăniță Vodă al Moldovei, îndreptățind astfel în ochii contimporanilor și ai posterității usurparea coroanei lui Alexandru Lăpușneanu.

Nu numai zidirea acestei biserici indignă adânc pe boerii noștri, nu numai înființarea școalei, în care se învăța, pe latinește, fel de fel de vorbe neadevărate împotriva credinții lor, dar în deosebi se răsvrătiră Moldovenii din pricina acelei *vivliotiki*, ca și cum de la ea ar putea veni pieirea țărei. Și această ruginită mentalitate a unora este cu atât mai ciudată, cu cât alți boeri aveau și ei biblioteci, și încă pline de cărți luterane. Astfel de pildă Luca Stroici a cărui vivliotiki se află astăzi la muzeul din Lemberg. Se poate totuși ca Stroici să-și fi adunat-o în timpul pribegiei lui acolo și să nu și-o fi adus-o niciodată în țară.

Direcția școalei din Cotnar fu încredințată lui Iohann Sommer, saxon din Pirna lângă Dresda, băiat de abia 21 de ani, însă om cu carte, fost student la universitatea din Frankfurt pe Oder. El sosi în Moldova în Septembrie 1562, și nu avu de fapt alt merit, decât de a fi scris mai târziu o bună biografie a interesantului său Domn.

In privința acestei școli planurile lui Despot erau grandioase, ca toate planurile sale. El ar fi vrut să facă din ea un focar de știință, un fel de universitate, nu numai în vede-

rea răspândirei protestantismului, dar în deosebi pentru a lumina minţile Molodvenilor, cari urmau şi ei cursurile dela Cotnar şi cari, după ascunsa dorinţă a Domnului, trebuiau să le urmeze din ce în ce mai des, şi din ce în ce mai mulţi. Pentru a ajunge deci la scopul acesta, el scrise celor mai învăţaţi dintre prietenii săi din străinătate, rugându-i să vină în Moldova spre a-l ajuta la răspândirea „adevăratei credinţi“ şi la luminarea poporului său. Primul la care se adresă fu Gaspar Peucer din Wittenberg, ginerele lui Melanchton (care era acum de doi ani în lumea celor drepţi), iar al doilea matematicul Iohann Rhaeticus din Cracovia, ambii profesori universitari. Şi unul şi altul, preferând catedrele lor dăscăliei din Cotnar, refuzară de a veni în Moldova. Despot se gândi atunci la cel mai vechi din toţi prietenii săi, acel Jonas Justus care-l scăpase din încurcătura dela Saint-Germain, şi care mai trăia încă şi acum tot la Curtea contelui de Mansfeld. Justus primi cu plăcere propunerea ce i se făcu, însă, ba frica unei călătorii prin ţinuturi nesigure, ba vechi reumatisme mereu reînoite, îl tot făcură să amâie sosirea, până trebui să afle într'o zi că putea rămâne liniştit la Mansfeld, întru cât Despot Vodă, cu gologanu'n palmă, trecuse vama lumei. La fel păţiră şi acel duhovnic Lismanino, despre care s'a vorbit mai sus, şi chiar vestitul Hermodor Lestarchus din Chios, primul învăţător al lui Eracli-

de, care, dacă este adevărat că l-ar fi rugat Domnul Moldovei să vină la Cotnar, apoi poate mai curând din pricina morții lui, decât dintr'a lui Despot, n'a putut el răspunde chemărei.

Totuși, a fost unul care a venit, și chiar destul de curând, în Mai 1562, anume preotul polon Iohann Lusinski. Deși stabilit la Cotnar, el însă nu fu chemat ca învățător la școala care în Mai încă nici nu era înființată, ci îl aduse Domnul pentru a face din el Episcopul Protestanților. Sosirea lui în țară stârni un nemai pomenit scandal. Răbdaseră Moldovenii să vadă odoarele bisericilor topite și prefăcute în monedă, se obișnuiseră, de Crăciun, de Bobotează, de Paște, să se lipsească de prezența lui Vodă la dumnezăeștile slujbi, ba, se zice chiar, că ar fi răbdat boerii să audă pe voevodul lor bătându-și joc, așa între patru ochi, sau pe la vreun sfârșit de masă, de străvechia și neclintita lor credință ortodoxă ; dar nu puteau îngădui să vadă venind în țară „un episcop cu muere". Asta nu se mai pomenise niciodată, și dela început, înainte chiar de a-l cunoaște pe acest Lusinski, prinseră cu toții a-l urî.

Pe urmă, toate relele care li se păru lor că se năpustesc asupra Moldovei, pe socoteala popei le puseră. Și era, bietul episcop, un om de treabă cum nu sunt mulți. A ispășit el, cel dintâi, greșeala altuia.

*

Căci a știut și Despot să greșească. Poate că din prea multă dorință de bine, dar a greșit. Nu era o misiune ușoară, om venit din universitățile străine, să încerce să civilizeze, să schimbe moravurile într'o țară de oameni cari nu știau măcar să se iscălească, decât doar unul la o mie. Despot a vrut să încerce marea cu degetul.

Dar, după cum vom vedea, l-a tras vârtejul la fund.

Urcat în scaun, încă dela început, din Decembrie 1561, el făcu o proclamație către țară, arătând care erau intențiile și gândurile sale, un program de guvernământ, ca să zicem așa :

„Dorința mea nu este alta decât să slobod această țară a mea de tirani și s'o aduc iarăși în starea înfloritoare, în care a fost pe vremea prea luminaților mei străbuni (!). V'am scăpat de tiranul *de neam prost,* care nu se sătura să verse sângele vostru, să vă ia averile, să vă facă robi. Sunt departe de gândul de a stăpâni astfel. Mai întâi, eu sunt Domnul vostru cu drept de moștenire (toate îndrăznelile !) și nu sunt de neam prost (zău ?) și vă iubesc ca pe fii și ca pe frații mei (pe care nu-i avea), și vreau ca averea voastră să nu fie supărată de nimeni. Creștin sunt, și nici odată nu voi avea plăcere să vărs sange de creștin. Nu vreau să plătiți bir nimănui, nici nu voi îngădui să vă asuprească cineva Dela voi nu vreu alta decât să-mi fiți cre-

dincioși cu toții și supuși. Și aceasta va fi mântuirea voastră".

E cu putință, e chiar probabil că atunci când a făcut Despot această proclamație, să fi fost sincer în intenția lui de-a fi Domn îngăduitor. Insă nu și-a ținut cuvântul, fiindcă n'a putut.

„Nu veți plăti bir" zicea el.

Cheltueli cât lumea — lefuri, haraciul, datorii — iar încasări de unde? Exportul era pe atunci aproape inexistent, numai boii și porcii dacă mai eșeau peste graniță. Vămi nu, dări nu, de unde să faci plățile? Le-a făcut la început din odoarele Slatinei și din candelabrele Mitropoliei. Dar când a văzut nemulțumirea obștească ce a pricinuit această măsură ce luase, Vodă s'a răsgândit, a lăsat bisericile în pace și s'a legat de gospodăriile oamenilor: un galben de casă. Sărac, bogat, un galben de casă. Aceasta înseamnă a nu plăti dări? Poporul s'a răsculat. Vom vedea mai jos cum s'a priceput Despot să-l potolească.

Alta. „Creștin sunt și nu voi avea plăcere să vărs sânge de creștin!".

Dar nu era de șase luni în țară, c'o făcu boacănă de tot. Boerii moldoveni, bisericoși dar înfumurați, negri și bărboși, purtând câte un inel de fiecare deget, brățare până în coate, și lanțuri la brâu, erau, cine ar crede, îndrăgostiți de libertate. Pe atunci—sau de pe atunci — căsnicia era doar o formă. Ea se

desfăcea mai ușor decât se făcea. Ajungea ca femeia să jure, fără martori, că bărbatul a bătut-o, așa numai puțin, sau bărbatul să spună că i s'a urât de nevasta-sa, pentru ca, plătind visteriei a treia parte dintr'un galben, căsătoria să fie declarată desfăcută. Cu timpul chiar, treimea acea de galben nu se mai plătea visteriei, ci soțului părăsit. Se găseau oameni despărțiți de două-trei ori, iar în ținutul Trotușului bunăoară, trăiau într'un sat, buni vecini, un bărbat însurat pentru a patra oară, a cărui nevastă dintâi fusese și ea de patru ori măritată. Firește că dela boeri obiceiul se răspândise repede în popor, și dela creștinii pravoslavnici la papistași și la protestanți. Impotriva acestui abuz de nesocotință a canoanelor, a încercat să reacționeze episcopul Lusinski. Insă el neavând nimic de împărițt nici cu catolicii, nici cu ortodocșii, hotărî numai că luteranilor din Moldova nu li este îngăduit a se despărți. Totuși țara începu să bâzâe. Vodă Ion, trecând cu buretele peste harta Siciliei și uitând și pe Gilette d'André, luă hotărît partea episcopului, decretând că divorțul va fi în viitor, în tot cuprinsul țării și pentru fiește cine, desăvârșit oprit, căci potrivit scripturilor, trebuește omul să nu cunoască în viață decât o singură femee.

Bâzâitul țării se făcu furtună, mai ales atunci când, amarnic greșind, Vodă își investi hotărîrea cu putere retroactivă. Lusinski, în

cercul luteranilor săi, dete îndărăt. Domnul din potrivă dete înainte. Intr'o singură zi, la Trotușul cel libertin, porunci să se omoare șapte inși dintr'o dată, învinuiți de bigamie.

„Sunt creștin, și nu voi vărsa sânge de creştin".

Poporul ținu minte. Bir și sânge. Ținu minte.

Bine, să zicem că în adevăr o uitase pe Gilette. Să zicem că, om fiind, ținea o femee cu luna și cu anul, o grecoaică frumoasă, pe care o știa toată țara. Dar ce avea cu armencele? Prin casele boerilor, prin cocioabele țăranilor, pe la cârciumi și pe la iarmaroace, se șopteau vorbe blestemate despre Ion Vodă și despre armencele din Suceava. Și nu doar că-i păsa cuiva că erau armence și nu de alt neam. Dar de ce să vezi paiul din ochiul altuia, iar bârna...

Totuși, Vodă se gândea la însurătoare. De cum a venit în țară, s'a gândit la însurătoare.

*

Unul din biografii contimporani de-ai lui Despot, cel despre care se spunea că și-a scris cartea „maiore elegantia quam fide", vrea să ne facă să credem că în Februarie 1562, adecă trei luni după ridicarea sa în scaun, Ion Vodă ar fi făcut o nouă proclamație către poporul său, în care ar fi spus cam următoarele :

„Voi, vitejilor războinici, coborâtori din a-

cea Romă care a făcut să tremure lumea.. scopul meu nu este altul, decât să fie Dunărea hotar al țării mele Moldova și să mă lupt zi și noapte cu necredincioșii și blestemații de Turci. Până acum n'ați avut Domnul vostru drept, care să vă ducă la lucruri de cinste. Cu ajutorul ce-l voi avea dela neînvinsul împărat Ferdinand, stăpânul meu cel prea milostiv, nădăjduesc să câștig în curând cetățile Moldovei mele pe care le stăpânește păgânul. Și nu numai acele, dar și Țara Românească și toată Grecia".

Zău ? !

E de reținut un lucru, foarte important. Că din secolul al 16-a știau Moldovenii, și Despot, și toată lumea, că ținuturile noastre sunt locuite de coborâtorii Romei. In colo, vorbele de mai sus nu poate să le fi spus Vodă poporului, fiindcă, după cum am arătat, el știa prea bine că nu se poate măsura cu Turcii, față de cari se arăta prea supus, și niciodată n'ar fi îndrăsnit să facă o astfel de declarație publică. In schimb, nu ne îndoim că ar fi rostit atare cuvinte față de intimii săi, și în deosebi că le-ar fi scris Habsburgului la Viena, Hohenzollernului la Königsberg și Jagelonului la Cracovia.

Ce-i trebuia lui deocamdată, era Muntenia, apoi Ardealul, pe urmă Polonia. Și era grăbit.

In Martie 1562, vreo patru luni după urcarea sa în scaun, își adună vreo câteva mii de ostași și porni la hotarele țării „în lagăr"

împotriva Tătarilor, care călcaseră şi prădaseră câteva sate pe Nistru. La 27 ale lunei era la Hârlău, la începutul lui April Hanul Tătarilor îi și trimitea scuze şi daruri: un cal, un scut, două bice! Ceiace înseamnă că micile găinării de frontieră nu îndreptățiseră strângerea unei oaste, care avea altă menire decât acea de-a lupta cu Tătarii. Și în adevăr, în loc de-a se înapoia la Suceava, Despot, cu armata sa, plecă la Galați.

Dar toate vorbele pe care le răspândise Vodă despre o cucerire a Munteniei, ajunseseră firește la urechile tânărului Domn din Târgoviște și la acele încă mai ascuțite ale vestitei sale mame, Doamna Chiajna. Aceasta, văduva lui Mircea Vodă Ciobanul, era fata lui Petru Rareș și sora Doamnei Ruxandra a Lăpușneanului. Avea deci un îndoit cuvânt de a urî pe Domnul Moldovei, mai întâi fiindcă alungase pe cumnatul ei din scaun, și al doilea fiindcă voia acum să ia locul fiului ei. Chiajna n'a fost o mamă, a fost o leoaică. Tot renumele ei în Istorie a venit din felul cum a ştiut să-și apere copiii împotriva primejdiilor. Acum îndemnă ea pe fiul ei Petru Voevod să strângă la iuțeală ce bruma de oștire ar putea strânge, și să pornească împotriva lui Despot Vodă până n'o intra el în Țara Românească.

Se întâlniră armatele Muntenilor și ale Moldovenilor în preajma Galaţilor — pe la 15 April — și se războiră vreo câteva zile, fă-

ră ca să se arate vreun sorţ de isbândă nici într'o parte, nici într'alta.

Şi deodată, i se năzări lui Despot o idee nouă. Să se împace cu Domnul Munteniei și să ceară mâna uneia din surorile lui. Doamna Chiajna avea cinci fete, din care trei măritate și două nu. Să i-o dea pe Dobra sau pe Marina, cum o vrea ea, căci în cugetul lui Despot o mai nemerită partidă nici că se putea. Luând în căsătorie pe o Basarabă, el își înfingea rădăcini în țară și-și legitima astfel dreptul său la domnie, nu numai în Moldova, dar cu atât mai mult, mai târziu, în Țara Românească.

Chiajna, deși femee deșteaptă, totuși nu pricepu. Din dușmancă, se făcu deodată prietena lui Despot. Porunci fiului ei să-și retragă armatele, Vodă Petre se întoarse la Târgoviște, Vodă Ion la Suceava, și tratativele de căsătorie începură. De Marina, firește, nu putea fi vorbă, fiind ea cea mai mică. O propuse pe Dobra, căci era rândul ei să se mărite. Lui Despot tot una îi era. Trimise în Muntenia pe boerul său cel mai de frunte, pe marele vornic Ion Moțoc, întovărășit de pârcălabul Avram, să ceară mâna Domniței și să-i ducă din parte-i bogate și frumoase daruri. Ei se întoarseră la Suceava, prin Iunie 1562, cu'n „da" dela Petre Voevod, cu un inel de briliante dela Doamna Chiajna, și dela Domniță „cu portretul ei".

Nunta fu hotărâtă pentru 15 August. Ser-

bările ce urmau să aibă loc trebuiau să fie asemănătoare cu cele ce văzuse Despot la Saint-Germain, când se măritase fata lui Henric al II-a ; iar oaspeții domnești nu puteau fi, pentru'n Voevod al Moldovei, care era și conte palatin și marchiz de Paros și strănepotul lui Hercule, decât suverani. Pierzând noțiunea realității, el pofti la nunta sa pe regele Poloniei și pe Impăratul Germaniei !

Dar nunta nu avu loc. E probabil că între timp Doamna Chiajna, care veghea, află prin spionii ei dela Suceava, că Despot Vodă nu fusese sincer când ceruse împăcarea cu curtea din Târgoviște, și că umbla tot mereu cu gândul la domnia Țării Românești, pentru el sau pentru frate-său, tot una. Logodna se strică și relațiunile dintre țările vecine, țările surori, se stricară și ele. In toamnă, oștile moldovene și muntene se ciocniră din nou și izbânda fu din partea lui Despot. Dacă nu înaintă el atunci până în capitala lui Petru Vodă, pricina trebue căutată în complicațiunile interne ce le avea. Insă Țara Românească fu silită, la 20 Octombrie, să plătească Moldovei 5000 de galbeni pe an — prețul păcei.

Rămas fără logodnică și foarte sătul de burlăcie, Despot Vodă își trimise boerii peste Nistru la principele Constantin de Ostrog [1].

---

1) Constantin de Ostrog era unul din cei mai puternici „seniori" răsăriteni, care făcea lege din Baltică în Crimeia.

să ceară mâna fiicei sale Elisabeta. Dar fu refuzat, fiindcă fata n'avea decât 7 ani.

Ce să facă omul? Se întoarse la grecoaica și la armencile sale.

Pe străzile Sucevei flecăreau derbedeii.

*

In tot timpul acesta, din primăvara până în toamna 1562, se mai iviseră multe neajunsuri în calea Domnului Moldovei. Dar ele nu din afară porniseră, ci din lăuntru, din sufletul și din mintea voevodului nesățios.

S'a spus despre Despot Vodă c'a fost precursorul lui Mihai Viteazul, om care ar fi țintit la unirea tuturor Românilor.

E greu de crezut că marele nostru Mihai să fi avut, în veacul al XVI-a, o clară concepție asupra „românismului integral", însă, printr'o șubredă judecată patriotică, să zicem c'ar fi avut-o. Nu putea însă, firește, s'o aibă străinul. Despot Eraclidul, ale cărui planuri politice erau îmboldite numai de-o nemărginită ambiție. E doar la mintea omului că mai interesant era pentru el forma Coroanei de pe cap, decât soarta Românilor. Visul lui, încă nebulos, era tronul Bizanțului, la care, până a ajunge, avea nevoie de tronul Poloniei. Iar pentru a fi rege la Varșovia el nu se putea prezenta în fața Dietei nici ca un deposedat marchiz de Paros, și nici măcar ca Domnul Moldovei. Insă ca suveranul întrunitelor principate ale Moldovei, Munteniei și Ardealului, da, putea să se înfățișeze dinain-

tea mândrilor nobili poloneji. Ținta lui era deci, deocamdată, aceasta. Și trebuie mărturisit că era mai mult decât interesantă. „Despot Eraclidul, voevodul tuturor Românilor“, cine știe ce întorsătură ar fi putut căpăta Istoria noastră națională. Scopul care ar fi însuflețit pe Despot n'ar mai fi putut interesa pe nimeni; însă urmările unei atare acțiuni, dacă ea reușea, ar fi fost transcendente. Au mai fost, în cursul veacurilor, voevozi ardeleni aleși regi ai Poloniei. Unul mai mult, unul mai puțin... dece nu!? Voevodul Românilor, rege al Poloniei, și poate împărat al Bizanțului! Despot ar fi rămas unele din marele figuri ale Istoriei Universale.

*

Așadar, neputând, deocamdată, pune mâna pe domnia Țării Românești, el își îndreptase privirile asupra Transilvaniei. Iar acolo, ca intrare în materie, îi trebuia Ciceiul și Cetatea de Baltă, două castele întărite, care fuseseră dreaptă stăpânire moldovenească în inima Ardealului, însă pe care Lăpușneanu le restituise de curând lui Ion Sigismund, în schimbul ajutorului ce nădăjduise dela acesta împotriva lui Despot.

O răscoală a unui magnat ungur, Balassa, în contra voevodului Ardealului, fu prilejul ce găsi Domnul Moldovei pentru a se amesteca în trebile vecinului său. Prin Anton Székely, fostul său căpitan — Anton era Secui — el intră în înțelegere cu Balassa și izbuti

să provoace şi o răscoală a Secuilor, condusă de Székely el însuşi. Mişcarea era să se întindă şi printre Saşi, iar Ion Sigismund, om totuşi foarte energic, nu mai ştia încotro să alerge întâi pentru a potoli spiritele, mai ales că şi graniţa Nordului era ameninţată de Nemţi, gata în totdeauna să recucerească pierdutul lor Ardeal. [1])

Hop şi Despot. Abia încheiase el pacea cu Domnul Munteniei, că-şi strânse, la începutul lui Mai, 90 de mii de oameni — nouăzeci, e sigur, 50.000 de călăreţi şi 40.000 de infanterişti — şi porni înspre graniţa Săcuimii, chipurile să ajute pe principele Transilvaniei la potolirea răscoalei. Dar, nu apucase să intre în Ardeal, că-i sosi o poruncă dela Poartă să binevoiască a rămâne pe loc, căci Ion Sigismund va şti să se apere singur. Despot se întoarse la Suceava, dar la 23 Mai, ros de neastâmpăr, îşi adună iar oştirea, gata să pornească din nou. Iar Sigismund, care se avea foarte bine cu Turcii, interveni încă odată la Poartă, şi, a doua oară, Sultanul trimise răspuns Domnului Moldovei să nu se mişte din ţara lui fără porunca Inaltei Porţi.

Atât Turcul cât şi Ardeleanul pătrunseseră foarte bine gândurile Voevodului Ion, înţelegând că nu-i ardea lui de potolirea răscoalei,

1) Dela bătălia de Mohaci, 1526, Ardealul intrase în stăpânirea Turcilor, care îl privea nu ca o raia, ci ca o ţară tributară, în felul principatelor noastre. Domnul Transilvaniei era suveran.

ci de cucerirea cetăţilor. Insă pe când Sultanul, îmbuibat de noi daruri venite din Suceava, trecu repede cu buretele peste năsbâtiile vasalului său, principele Ardealului din potrivă nu-l mai putu ierta nici odată. Cu atât mai puţin, cu cât, dându-şi arama pe faţă, Despot îi cerea acum, prin repeţite scrisori, cetăţile sale moldoveneşti. Ion Sigismund îi răspunse că nu i le va restitui. Despot îi scrise că va merge şi le va lua cu sila, chiar „de le va ascunde Sigismund în sân". Exasperat, Ardeleanul îi trimise răspuns „că toţi Grecii mint".

Ca la parlament!

*

Dar aceasta încă nu era nimic. Nici neînţelegerile lui Despot cu Domnul Munteniei, nici acele cu voevodul Ardealului, nu-i periclitaseră situaţia. Sultanul avea încă încredere în el, şi la fel împăratul Germaniei. Cu un picior pe-un talger şi cu cellalt pe altul, Ion Vodă stătea încă drept în cumpănă.

Pericolul veni de aiurea, dela un prieten: Albert Laski din Kesmark.

Ce-i trăsni acestuia prin minte de vru să împace pe Ion Sigismund cu Secuii, numai el a ştiut. Dar se înţelege că Despot s'a burzuluit rău. Ii trimise răspuns să stea liniştit la moşie, iar acesta îi scrise să binevoiască a-i plăti datoria. Aceasta era în Iunie.

Cei 10.000 de galbeni pe care, în Decembrie 1561, recunoscuse Laski că mai are a-i

primi dela Despot, se făcură pe urmă, în toamna 1562, după noi socoteli, optzeci de mii de galbeni. Intru cât Ion Vodă nici nu voi să audă vorbind de atare pretenție, iată că toată prietenia cea veche, închegată la Cracovia și la Kesmark, toate amintirile ce legau pe foștii mușchetari, frați întru Luther și întru Faust, se prefăceau acum în dușmănie.

O dușmănie încă mocnită, dar care foarte curând va izbucni ca o flacără.

In cercul lui de protestanți, Lasky era, cu toată ușurința minții sale, foarte bine văzut. Bătrânul său unchi Ion murise, însă mai trăia Vergerio care, prin unii și prin alții, se interesa de aproape de soarta lui Despot, fostul său protejat. Intâlnindu-se amândoi în Würtenberg, și vorbind împreună despre Domnul Moldovei, Pietro Vergerio întrebă pe Albert Lasky dacă nu crede c'ar fi cu putință să înduplece pe Despot a introduce în țara lui Evanghelia tradusă pe românește, întru cât poporul n'o cunoștea, ca să zicem așa, decât din auzite, limba oficială a bisericii fiind în Țările Dunărene cea slavonă, pe care n'o înțelegeau decât câțiva cărturari. Vergerio făcuse această întrebare fiindcă acolo, la Urach, trăiau doi cunoscuți apostoli ai protestantismului, Hans Ungnad, baron von Sonneg, și Primus Truber, amândoi oameni care fuseseră prin părțile noastre, unul în Stiria și Carintia, celălalt în Transilvania, și care se interesau prin urmare la introducerea lu-

teranismului la noi. Ei aveau o tipografie la Tübingen, în care tipăriseră biblia pe slavonește, răspândind-o astfel prin țările slave. Cu aceleași litere cirilice ar fi putut deci tipări și o Evanghelie românească.

La toate aceste Lasky răspunse doar în treacăt că el nu mai are încredere în fostul lor prieten, astăzi Domnul Moldovei, însă că în vederea propagandei lor, încercarea s'ar putea face. Vergerio vorbi cu Ungnad, Ungnad cu Truber și Truber cu Wolfgang Schreiber. Acesta, un ardelean din Cinci Scaune, fu deci însărcinat de a merge la Suceava să pipăe pulsul lui Despot Vodă. I se mai încredință poate, între altele, și anumite tainice misiuni, pe care Schreiber a negat însă întotdeauna a le fi primit „dela centru". Pe drum între Urach și Suceava, el se opri o vreme destul de îndelungată la Cluj, la principele Ardealului. In sfârșit, la 30 Decembrie 1562, ajunse în Moldova.

Sosirea lui în Suceava s'a întâmplat a nu fi prielnică bunei voinței Domnului. Acesta avea din toate părțile numai plictiseli. Mai întâi, poporul prinsese a-l urî, fiindcă nu-i ierta lipsa de pravoslavnică evlavie, nici decretul împotriva divorțului, nici omorurile de pe Trotuș, nici birul ce apăsa greu pe casele oamenilor nevoiași. Al doilea, boerii, care veneau în deadreptul și zilnică legătură cu Vodă, mai erau poate oarecum sub farmecul lui, dar nu ca mai înainte și nu toți. Iar în

afară, dușmani: Petru Vodă, Ion Sigismund, Lasky, sau nepăsători: regele Poloniei, împăratul Germaniei. Turcul să trăiască! După un an de domnie, învățase Despot ca numai la Stambul se poate un Domn moldovean bizui pe un sprijin adevărat. Ce vroia deci acel Lupu Șraibăr — pentru Moldoveni, Wolfgang era Lupu — care venea din Germania, trecând pe la curtea lui Ion Sigismund, dușmanul său de moarte? Evanghelie în cirilice? Ce, au nebunit foștii lui prieteni? Sau poate o fi Lupul acesta vreun spion de-al Ardeleanului? Pe încercatul Iacob Eraclide nu-l duce nimeni de nas.

Mai înainte ca Schreiber să fie primit la Curte, Ion Vodă îi trimise la gazdă pe Luca Stroici, pe Ion Moțoc — boerii cari știau limbi străine — precum și pe doctorul său, pentru ca să descoasă pe Neamț și să-i citească gândurile. Cum ei nu putură afla nimic altceva decât c'a venit din partea lui Ungnad si a lui Truber într'o misiune evanghelică — de altfel cu o scrisoare de recomandație de la regele Maximilian al Boemiei — boerii moldoveni, învățați de stăpânul lor, începură a spune lui Schreiber c'ar fi bine ca el, în afară de misiunea lui bisericească, să sfătuiască pe Domnul Moldovei să se însoare cu o principesă germană, și să fie credincios împăratului, să-și ție o gardă personală și, cu ajutorul lui Maximilian, să se hotărască a întreprinde odată cruciata împotriva Turcilor,

pe care o aștepta toată creștinătatea. Schreiber răspunse că e gata să le spună toate lui Vodă, numai să binevoiască acesta a-l primi. Boerii ziseră că va fi primit fără întârziere, dacă Schreiber pune în scris toate aceste lucruri, într'un memoriu pe care să-l înainteze Domnului. Fără a bănui nimic, misionarul așternu pe hârtie cele arătate mai sus, însă ca venind dela el și după spusele boerilor, nu ca însărcinat al lui Ungnad sau al vreunui Neamț oarecare. Impotriva acuzărilor c'ar fi lucrat *din ordin,* el s'a apărat cu vehemență. „Am fost trimis în Moldova numai pentru chestiuni religioase" zice el într'o scrisoare care ni-a rămas. „Moldovenii m'au rugat să le vorbesc și de altele. Darinnen hab ich mich angebotten auf seinen beulch zu dienen. Das ist die gantze Handlung was ich mit dem Despott hab gehandelt. Und gar nichts merers !"

Cum puse Despot mâna pe memoriul lui Schreiber, trimise după acesta, îl ferecă în lanțuri și-l expediă la Stambul. Turcii îl băgară la închisoare, unde zăcu doi ani de zile, ca dușman periculos al Inaltei Porți, pe când Domnul Moldovei deveni dintr'odată marele ei prieten.

Despre Sultan, Ion Vodă putea dormi deacum pe amândouă urechile. Insă ce aranjase într'o parte, deranjase într'alta. Cu toate că rapoartele trimise de Belsius și de Literatus, ambasadorii Impăratului, la Curtea din Viena,

spuneau că Despot avusese dreptate de-a face ce-a făcut, întru cât Schreiber s'ar fi lăudat în gura mare că venise în Moldova pentru a îndupleca pe Despot de-a lua inițiativa unei cruciate împotriva Semilunei, și că atari măsuri se țin ascunse, nu se trâmbiță — totuși Ferdinand și Maximilian, cari știau prea bine că nu ei însărcinaseră pe Schreiber cu o atare misiune„ descoperiră toată mașinația Domnului Moldovei și rămaseră supărați pe el. Gata cu prietenia de odinioară. Pietrele din cari se lucrase piedestalul tronului se surpau încetul cu încetul, una câte una.

Tânărul Lasky fu cel mai dârz din toți neprietenii, el care fusese cel mai înflăcărat partizan al lui Despot. „Vezi" spuse el lui Vergerio „cine ne fu Iacob Eraclide, și cum se pricepu să ne lege pe toți la gard. Banii, să-mi dea banii înapoi, optzeci de miișoare de galbeni". Intre Kesmark și Suceava umblau stafetele de zor. Ion Vodă se supără. Auzise — zvon încă dubios — că Lasky umbla chiar să-i ia domnia. Dar decât să lase ca intenția să devie faptă, o luă el înainte. Strânse 30.000 de oameni și porni spre Hotin, să ia cetatea înapoi din mâinile creditorului său. Ion Peasovski, leahul pe care-l numise Lasky comandant al cetății, văzând atâta mulțime de oameni venind asupra lui, trimise răspuns lui Vodă că va preda cetatea fără luptă, dacă i se îngăduie a eși din lăuntru cu oamenii săi, teferi nevătămați. Despot îl lăsă să plece, în-

sărcinându-l să-i spue lui Lasky că-i pare foarte rău de ce-a fost nevoit să facă, însă că are numaidecât nevoe de cetatea lui, întru cât „nu e sigur de Turci".

Atari tripticuri nu mai prindeau. Lasky, exasperat, începu să umble în dreapta și în stânga pentru a-și găsi tovarăși, cu ajutorul cărora să alunge din scaun pe nerecunoscătorul de Iacob Eraclide.

Furtuna încă nu se deslănțuise, dar norii erau negri, deși, și amenințători.

Hotinul fu luat la 14 Ianuarie 1563. Vodă numi pârcălabi ai cetății pe Ion Movilă și pe Avram, și rămase acolo câteva zile ca să se odihnească și să se desfăteze.

Intr'o zi — să fi fost pe la 16 sau 17 Ianuarie — eși la câmp, cu câțiva dintr'ai lui, agale, pe jos, prin zăpadă, să se plimbe. Dar iată că se pomeni deodată înconjurat de o mulțime mare de săteni, din cari unii aveau sape, lopeți și topoare în mână, începând cu toții a striga să li scoată Vodă birul de un galben pe casă, că de nu... Pentru a doua oară în viață, Despot fu laș. Intâia dată când, la Saint Germain, omorâse un om fără a-i da putința să se apere, a doua dată acum.. Speriat de furia acestei gloate care-l amenința, pentru a-și scăpa zilele, minți. El dete toată vina birului pe sfetnicii săi Moțoc și Barnovski, spunând că din îndemnul lor a fost nevoit să asuprească țara, că-s boeri răi și lacomi, și dacă este voia sătenilor, îi va da pe mâna lor

să-i omoare, iar de nu, se va grăbi el însuşi să facă sfârşit vieţei lor, căci nu mai poate răsufla Moldova de răutăţile acestor doi oameni.

Pe cât de repede s'aprinde gloata, pe atât se potoleşte de uşor. Lopeţi şi topoare căzură din mâni, şi smerit, poporul mulţumi lui Vodă că-i va face dreptate.

Dar vorbele nebune rostite în pustiul din câmpia Hotinului merseră sfoară din gură în gură până ajunseră la urechile boerilor Bârnov şi Moţoc. Două cuie rămaseră înfipte în două inimi.

Un al treilea cui se înfipsese în chiar inima lui Ion Vodă. După abia un an de domnie, simţea că se clatină ceva, şi în afară şi în lăuntrul ţării, şi nu era destoinic a şti cum să se ferească de ocultele maşinaţii care le simţea că se apropie, că se strâng laolaltă.

Dela Hotin, Despot plecă tocmai în cellalt capăt al Moldovei, la Galaţi. Făcea un fel de „turneu", pentru a-şi da seama prin el însuşi de spiritul ţării şi de popularitatea de care s'ar bucura.

Capetele încoronate nu prea au obiceiul să facă astfel de anchete personale, căci o elementară prudenţă îi ţine înfăşuraţi în suverana lor demnitate, din care bine fac să nu iasă. Despot, care după cum ţinem minte, nu era născut pe treptele unui tron, care-şi făcuse viaţa după plac, şi singur cioplise la lemnul scaunului său domnesc, se credea îndrep-

tăţit să facă el însuşi cercetările cuvenite în vederea aflării unui adevăr, pe care-l întrezărise la Hotin şi de care se înspăimântase.

Cine vrea să ştie, află. Nu-i trebui mult voevodului pentru a-şi da seama că dacă se bucura de ceva în Moldova, apoi era de nepopularitate. La Galaţi — el era acolo cu oastea lui de 30.000 de oameni — puse în toiul nopţii să se bată tobele în tabără, pentru a vedea cine-i rămâne credincios şi cine nu. Toţi Moldovenii, toţi, fugiră în pădure, răspunzând la apel doar lefegii unguri.

Despot se întoarse la Suceava mai mult decât amărât. Acolo, dete de feţe posomorâte. Vornicul Moţoc şi hatmanul Barnovski erau încruntaţi şi nu descleştau buzele. Tomşa, un curtean pe care-l lăsase Vodă fără boierie, se purtă necuviincios. Stroici el însuşi nu mai arăta faţă de Domnul său slugarnica bunăvoinţă cu care se obişnuise Despot din Polonia şi din Ungaria. Era o atmosferă apăsătoare la Curtea din Suceava.

Nebunul Domnului, „le fou de Son Altesse", „der Hoffnarr seiner Durchlaucht", caraghiosul Telegecsi, care-şi permitea toate fără ca nimeni, nici Vodă, să aibă dreptul să se supere, stând într'o zi la masa domnească cu stăpânul său, cu Moţoc, cu Stroici, cu Barnovski şi cu doi episcopi, îşi scoase deodată sabia din teacă şi se făcu că se repede asupra comesenilor, care, înspăimântaţi, începură să fugă. Despot, foarte vesel, îi chemă

înapoi, liniştindu-i: era doar o glumă de nebun. Şi toată lumea începu să râdă.

Dar noaptea, pe la casele lor, boerii şi episcopii se sfătuiră între ei. Fusese oare glumă sau amenințare?

Farmecele lui Despot se destrămau în nu mai este.

*

Colac peste pupăză, îi mai veni lui Vodă o veste foarte plictisitoare. Albert Lasky se şi răzbunase de luarea Hotinului, trimițând Sultanului copia de pe jurământul ce făcuse Despot Impăratului Germaniei, când părăsise Kesmarkul, în toamna anului 1561. Adevărat că de când trimisese Ion Vodă pe Wolfgang Schreiber legat la Constantinopol, căpătaseră Turcii o atât de mare încredere în el, încât nu mai avea dece să-i fie teamă. Iar pe de altă parte, n'avea decât să asigure Poarta că această copie e falsă, o născocire a unui rău voitor. Insă altceva nelinişte pe Despot. I se spuse că Lasky intrase în înțelegere cu palatinul Ruteniei, Dumitru Visznowieski, pentru a tăbărî amândoi asupra lui să-i scoată domnia. Şi aici nu mai era de glumă.

Acest palatin Dumitru era fiul lui Teodor-Bogdan Wisznowieski şi al Mariei Muşat, fata lui Ştefan cel Mare. Drepturile lui la coroana Moldovei, aşa şubrede cum erau, în tot cazul erau mai întemeiate decât ale lui Iacob Eraclide Basilicu Despotul, care, dându-şi

seama de lucrul acesta şi ştiind că Dumitru umblă după domnia Moldovia, îi trimisese răspuns în toamna trecută că-i va da singur această domnie, atunci când va lua el pe cea din Târgovişte. Dar trecuse şase luni, Ion Vodă era încă la Suceava, şi Wisznowieski pierduse răbdarea. Poate singur n'ar fi fost atât de periculos, dar fiind acum în tovărăşia lui Lasky, Despot simţi că afacerea devine gravă. Incepu să acţioneze. Pe puncte.

Intâi, vrând să îmbuneze pe boieri, dădu lui Tomşa hătmănia cea mare, general peste oştile moldovene, lăsând lui Barnowski numai portăria Sucevei. Pe urmă îşi mări garnizoana din Capitală şi garda lui personală, urcând-o dela 600 la 1700 de ostaşi, prin noi angajări de mercenari nemţi, poloni, turci, greci, italieni. Ar fi vrut să aducă din Italia 500 de instructori, condotieri probabil, însă planul acesta nu se înfăptui. A treia şi cea mai de seamă lovitură ce încercă să dea, fu împăcarea cu Lasky, de frica lui Wisznowieski. Ii trimise ceva bani din vechea lui datorie, îi jură că nicodată nu va uita frumoasele clipe petrecute împreună şi cât de mult îi datoreşte lui situaţia ce o are, şi-l rugă să mai îngăduie puţin, căci îi va plăti totul până la cea din urmă para. Lasky, tot încă tânăr şi zvăpăiat, crezu. In Martie 1563 împăcarea lui cu Domnul Moldovei era fapt împlinit.

Tot pe atunci căpătă Despot o nouă satis-

facţie. La 3 Martie, marele său duşman Ion Sigismund al Ardealului îşi trimise ambasadorii la Constantinopol să se tânguiască din nou împotriva Domnului Moldovei că nu vrea să se lase de gândul de-a recuceri cetăţile moldovene din Transilvania, şi că, fiind prietenul Germaniei, nu al Turciei, să se ferească Padişahul de el ca de un duşman ce-i este. Ali Paşa, ocrotitorul lui Despot — înghiţise mulţi taleri dela el — trimise craiului ardelenesc următorul răspuns: Fiul lui Ion Zàpolya (acesta era numele voevodului) e un tânăr fără experienţă. Cu prilejul intrării lui Despot în Moldova a trimis la Poartă multe ştiri mincinoase şi foarte se miră vizirul cum de sfetnicii lui, oameni înţelepţi, nu-şi aduc aminte că înainte vremuri scriau asemenea vorbe despre Lăpuşneanul, pe care azi îl laudă. Dar că Despot este mai credincios Inaltei Porţi decât Sigismund, se dovedeşte prin întemniţarea la Stambul a lui Wolfgang Schreiber, pe care Domnul Moldovei l'a trimis acolo, nu voevodul Ardealului, care totuşi avea cunoştinţă de misiunea acestui Neamţ, de oarece trecuse pe la Cluj pentru a merge la Suceava!

Ion Sigismund înghiţi hapul, iar Despot Vodă îşi frecă mânile. Dar nu-şi dădu seama că tot ce se drege la Stambul, se destramă aiurea.

*

Vasăzică, înlăuntru ţării, după părerea lui

Vodă, era pace acum, iar în afară, dacă era Lasky împăcat și vizirul mulțumit, toate mergeau strună. Pentru a încorona această operă, înfăptuită în așa scurtă vreme — dela răscoala din Hotin și dezertarea din Galați până la aceste din urmă lucruri, abia două luni — Ion Vodă, Domnul Moldovei, hotărî, pentru a treia oară, să se însoare. Cu munteanca și cu rusoaica nu se putuse, va lua o poloneză. Și pe cine ar putea el mai bine să pețiască, decât pe-o fată pe care o și cunoștea de mult, de când era mică, și el era prieten cu tatăl și frații ei, pe Christiana a lui Martin Zborowski, fostul mușchetar din Camenița. O atare căsătorie ar mai putea fi de folos Domnului Moldovei și din punct de vedere al influenței ce știa că are viitorul socru în cercul magnaților poloni. Dacă s'ar mai burzului Lasky, Zborowski ar ști să-l ție în frâu, iar dacă Wisznowieski ar vrea cu tot dinadinsul să năvălească în Moldova, ar strânge socrul acolo o armată cu care să vină în ajutorul ginerului.

In Aprilie 1563 boierii moldoveni porniră peste graniță să ceară mâna Christianei, și, întorși cu un răspuns binevoitor, se făcu în Mai o mare logodnă la Suceava, fără mireasă firește, dar cu soli de-ai socrului, poate chiar cu frații Zborowski, viitorii cumnați. Nunta fu hotărîtă pentru sfârșitul lunei August. La acea logodnă desfășură Ion Vodă un lux, cum se deprinsese a cunoaște pe la

curţile apusene, faţă de care nu voia cu nici un preţ să se lase mai pe jos. Bătrâna cronică moldovenească zice că au fost atunci „cheltueli adunate, cât nu numai de tot omul, de tot felul de bucate, ci şi păsări, vânat şi peşte, şi feluri la cheltueli de bucate, cu mare lipsă şi nevoe bieţilor locuitori ai ţării; şi cu aceasta şi-au atras din zi în zi mai mare ură asupră-şi Despot Vodă".

Unde sunt vremile când zăpăcea el o lume întreagă, când prin puterea privirii şi a vorbei făcea ori unde ori ce-i plăcea? Aceste farmece ale lui Iacob Eraclide trebuesc puse însă mult pe socoteala învăţăturii sale, cu care atrăsese desigur pe mulţi apuseni, dar cu care nu avea ce face în meleagurile noastre, în care oamenii erau încă, să nu le zicem sălbatici, dar rudimentari. Abia câţiva boieri, purtaţi prin Polonia, dacă se ridicau deasupra ignoranţei generale, şi aceştia, precum văzurăm cazul cu Luca Stroici, căzuseră dela început în sfera influenţei învăţatului şi guralivului Despot. Ceilalţi, precum se ameţiseră, astfel se desmeticiră. Iar poporul, care-şi cunoaşte stăpânul doar din auzite, îl judecă după fapte, nu după vorbe. Şi asftel... la steaua care a răsărit, lumina ce s'aprinse era pe cale să se stingă.

*

In vara 1563, pe la sfârşitul lui Iulie, Despot Vodă merse din nou la Galaţi, nu atât pentru a-şi cerceta graniţele, cât pentru a

vedea progresele realizate acolo de protestantism.

Episcopul Lusinsky îl întovărășia, precum, firește, și toată curtea lui, care mergea întotdeauna buluc după Vodă, ori când și ori unde.

La masa domnească — paharnic era Mihai Malai — după ce episcopul închină în sănătatea lui Vodă, deodată, simțind niște tăieturi la inimă și o sfârșială în tot trupul, sfinția sa se rugă de Vodă să fie iertat, și sculându-se în grabă de la ospăț, merse acasă, unde abia ajuns, își dete sufletul în groaza unor nesuferite dureri. Doftorii împotriva otrăvii nu purta popa cu sine — dovadă că nu era om serios — iar pe Aval medicul Curți, nici n'apucase Vodă să i-l trimită, că Lusinsky se și grăbise să plece în lumea în care-l aștepta Martin Luther.

Despot n'a bănuit o clipă că iubitul său episcop fusese otrăvit de boeri... Și iată dece:

Sfetnicii Domnului erau împărțiți în două tabere, unii, care-i rămăseseră credincioși, ca Bolea postelnicul, comisul Pascu, viestiernicul Danciu, pârcălabii de Roman Andreică și Nicoară, iar alții care-l dușmăneau, Moțoc, Stroici, Veveriță, Movilă, Barnovski, Spancioc și Tomșa. Nici minciuna pe care o spusese Despot la Hotin pe socoteala lor pentru a scăpa de furia mulțimei nu i-o puteau ierta, nici gluma făcută de ghidușul Telegecsi, și nici pe sfetnicii săi străini nu-i puteau suferi,

în deosebi pe Georges Revelles, strângătorul haraciului, pe Dionisie Aval, medicul Domnului, și pe bietul de Lusinski, pe care-l bănuia că e capul tuturor răutăților și că din pricina lui nu se mai puteau acum despărți bărbații de muierile lor. Insă pentru ca acești boeri, răsvrătiți în suflet, să poată ajunge și la o răsvrătire de fapt, ei trebuiau să se poarte cu multă băgare de seamă, pentru a înlătura orice bănuială a boierilor rămași credincioși, a sfetnicilor străini și a lui Vodă el însuși. Din posomorîți ce se arătaseră ei în iarnă, se făcuseră acum zâmbitori, dulcegi, gata la toate poruncile, iar Vodă Ion nu pricepu șiretlicul. A malin, malin et demi. Infundase el pe mulți, dar cu boerii moldoveni, care întotdeauna au trecut drept foarte șireți, i se înfundase lui acum, bietului Iacob Eraclide Despotul.

Și mai era ceva, care supăra grozav toată țara. Nunta care urma să aibă loc în curând, și care însemna pentru țărani noui dări, iar pentru boeri o desăvârșită înstrăinare a voevodului lor, care și fără asta, nici nevoile țării nu arătase a le cunoaște, nici Român nu era și nici pravoslavnic.

Pe șoptite, în puterea întunericului, se strânseseră boerii cu episcopul laolaltă, și hotărîră scoaterea din scaun a veneticului pe care prea se grăbiseră ei înșiși a și-l face Domn înainte de a-l cunoște bine. Intru înfăptuirea acestei hotărîri, paharnicul Malai fusese în-

sărcinat să otrăvească, la Galaţi, pe Lusinski. Dar cum se prefăcură cu toţii a rămâne trăsniţi de mirare şi de durere la auzul morţii sfântului episcop luteran, Ion Vodă nu putu bănui pe niciunul din ei că i-ar fi otrăvit Duhovnicul. Şi-o fi spus c'a fost o boală de inimă, şi mâhnit adânc, merse el însuşi cu văduva lui Lusinski până la Iaşi, unde-l îngropă, cu simplicitatea înmormântărilor luterane, afară de oraş, în câmp — fiindcă biserică protestantă nu era încă acolo.

Apoi plecară cu toţii la Suceava. Era cam pe la întâi August. Pe la 2—3 ale lunei sosi deodată vestea că Dumitru Wisznowieski e la graniţa Nistrului, gata să tăbărască în ţară cu o foarte numeroasă armată, şi că pe de altă parte, Lasky se îndatorise şi el a-i veni în ajutor cu o oaste de mercenari poloni pentru a scoate domnia lui Despot.

Vodă rămase buimac şi se arătă în această împrejurare mult mai lipsit de duh decât boerii săi, care pricepură situaţia într'o clipă, şi care, profitând de ea, se puseră fără zăbavă pe lucru. Ei sfătuiră pe Despot să scrie socrului Zborowski pentru a-l ruga să înduplece pe Lasky să se lase de poftele sale războinice, căci îi va plăti în curând întreaga sumă ce îi datoreşte. Un călăreţ plecă de zor la Cameniţa cu această scrisoare, dar altul sosi, în aceiaşi zi, din sudul Basarabiei cu vestea că Tătarii, îndemnaţi de Wisznowieski, erau gata şi ei să încalce hotarul Moldovei.

Tomșa, comandantul oștirei, ceru lui Vodă să-i dea o parte din garnizoana sa de lefegii pentru a respinge pe Tătari, înainte ca Wisznowski să fi trecut și el Nistrul.

Avea Despot pe lângă el un Neamț de mare credință, Wolfgang — alias Lupu — cel care-i bătea monezile la Suceava, de-i făcea pe-o parte chipul lui, în zale, cu spada în mână și coroana în cap, și pe cealaltă parte bourul Moldovei, înconjurat de toate fantezistele arme ale Eraclizilor, lei, turnuri, pești, de toate [1]. Bărbatul acesta, Lupu Sasul, știa bine românește, și fiind om mai din popor, umbla și el prin toate părțile, pe la cârciumi, la hore, la bâlciuri, în casele oamenilor mai nevoiași, slugi boerești. Află astfel ciulind urechea, că boerii Tomșa, Moțoc și Barnovski își puseseră gând rău asupra lui Vodă, și că omul care venise să spuie că au năvălit Tătarii în țară, era un mincinos, pus la cale de hatmanul Tomșa, nu se știe în ce scop. Wolfgang alergă la Curte să spună Domnului ce auzise prin oraș, dar Vodă îi răspunse că nu se poate ține socoteală de clevetirile prostimii, și că el avea deplină încredere în boerii lui. Drept dovadă, luă 400 din lefegii săi călări, din cari 350 Unguri și 50 Sârbi, și-i dădu hatmanului Tomșa și căpitanului Dărman, pentru a-i duce la Nistru, împreună cu vre-o

1) Moneda lui Despot este vădit copiată după o medalie de-a lui Carol Quintu, după cum se poate vedea de pe alăturata ilustrație.

două mii de infanteriști moldoveni, ca să respingă pe Tătari. Ii mai dădu și patru tunuri, luate din cetate.

Pe dată oastea porni, la 4 August 1563.

Insă Lupul Sasul auzise el bine ce auzise. Toate erau numai o punere la cale a lui Moțoc, Barnovski și Tomșa, pentru a lipsi pe Vodă de cât mai mulți din lefegii săi. O grozavă lucrătură și foarte bine combinată. Boerii moldoveni trimiseră o delegație dintr'ai lor — firește că fără știința lui Despot — să spună lui Wisznowieski că ei s'au hotărît a-l aleagă Domn pe el, și-l rugau deci să vină la Iași pentru a fi uns voevod al Moldovei, însă să binevoiască a-și lăsa armata dincolo de Nistru, căci nu mai avea nevoie de ea, de oare ce îl chiamă țara acum. Il mai îndemnau să vină cât de curând, înainte de sosirea lui Lasky în Moldova, căci, ziceau ei, acesta este nesincer și vânează și el domnia Moldovei. Gândul boerilor era însă altul decât cel pe care-l arătau palatinului Ruteniei. Ei voiau numai să-l atragă într'o cursă, pentru ca omorându-l, să scape de dânsul, și să aleagă apoi Domn pe unul din ei, pe oricare, probabil pe Tomșa.

Iar ce voiau dincolo, cu lefegii lui Vodă, iată :

Merseră Tomșa și Dărman cu oastea până la Frățileni, unde trecură Prutul, de se așezară apoi în tabără la Săpoteni.

Acolo, în ziua de 7 August, hatmanul se

arătă deodată în mijlocul ostașilor săi, și cu o înfățișare foarte veselă, li spuse că tocmai i se adusese vestea că Tătarii, văzând mulțimea de Moldoveni ce vin asupra lor, își făcuseră calea întoarsă și plecaseră din nou în Bugeacul lor. Surle, tobe, băutură, chef. Tomșa avu grijă să îmbete bine pe cei 400 de lefegii ai lui Despot, și când îi văzu turtă, porunci Moldovenilor să se arunce asupra lor și să-i măcelărească.

Muriră toți, toți. In curtea unui sătean se întăriseră vre-o 50 din ei și-și apăraseră viața, luptând de după gard, însă căpitanul Dărman puse să se îndrepte tunurile asupra lor și-i nimici până la unul. Apoi veni rândul tunarilor, lefegii și ei, din care scăpă unul singur, Christofor, căpetenia lor, pe care Tomșa îl cruță, fiindcă mai avea nevoie de el.

Astfel scoaseră boerii din uz 400 din mercenarii lui Vodă. Mai mult nu putuseră, căci de-ar fi putut, i-ar fi suprimat evident pe toți. Cât despre Tătari, ei nici nu se mișcaseră din țara lor. Totul fusese numai o născocire de-a lui Tomșa.

Acum, repede, fără a mai pierde vremea, oastea Moldovenilor porni pe Siret în sus până se împreună cu boerii veniți în toată graba, Moțoc, Barnovski, Stroici, să-și aleagă cu arma în mână un alt voevod.

Patriarhală și pitorească era pe acele vremuri alegerea Domnului Moldovei. Fără buletine de vot și fără jandarmi, în măreția

sălbatecii naturi, o câmpie cu zare întinsă, o poiană într'un codru, o dumbravă pe-un mal de râu, orice loc era bun pentru bărboșii boeri, analfabeți dar inimoși, care, nesocotind atotputernicia musafirilor din Stambul, își exercitau dreptul lor bătrânesc de-a fi cârmacii acestei țări și de-ași alege căpetenia după voia și placul lor.

In ziua aceia de 10 August 1563, pe malul Siretului, sfatul boerilor hotărî că Tomșa hatmanul le va fi Domn. Ii deteră numele de Ștefan Vodă și porniră să cucerească țara.

In timpul acesta, la Suceava, Despot încă nu știa nimic de răsvrătirea boerilor săi. El se închisese în cetate, mutându-și acolo banii și odoarele, dar nu de frica celor pe care nu-i știa „a fi în viclenie", ci de grija oastei lui Wisznowiesky. Pricepu acum, însfârșit, că rău făcuse să slobode lefegii, că prea erau puțini cei rămași în preajma lui, și că armata țărei numeroasă și vitează, era prea prost înarmată pentru a se putea sprijini pe ea.

In grea cumpănă aflându-se, Ion Vodă hotărî a scrie lui Wisznowiesky pentru a-i făgădui 12.000 de galbeni, cai și boi fără număr, și câte toate încă, dacă o vrea să renunțe la coroana Moldovei. Scrise și lui Laski încă odată, și socrului Zobrowski, rugându-l fierbinte să-l scoată din încurcătura în care se afla. Iar până la sosirea răspunsurilor, rămase închis în cetate, așteptând cu înfrigurare desfășurarea evenimentelor, care în ade-

văr că se îmbulzeau, dar nu de unde îi era lui teamă, nu din afară, ci din lăuntrul țărei.

Alegerea dela Siret fusese semnalul unei deslănțuiri de patimi, de omoruri, de inutile orori. Ștefan Vodă Tomșa, cu oastea lui de Moldoveni, se năpusti întâi asupra cetății Neamțului, în care Despot ținea o mică garnizoană de Silezieni, sub comanda lui Ioachim Klug din Glogau, latinizat Prudentius, acel Prudentius care era acum de vre-o cinci ani nedespărțit de stăpânul său, pe care-l cunoscuse la Kesmark. Când sosi Tomșa acolo, căpitanul se afla, spre norocul lui, afară din cetate. Oamenii săi nebănuind nimic, lăsară podul peste gârlă, deschiseră poarta castelului, și Moldovenii pătrunseră înlăuntru, omorându-i pe toți, până la unul, cum făcuseră la Săpoteni cu lefegii unguri. Apoi, pătrunzând în orășelul Neamțului, începură a ucide pe toți cei ce nu vorbeau bine românește, Nemți, Unguri, Armeni, toate neamurile străine.

Ioachim Klug scăpă cu fuga. Dintr'o întinsoare ajunse, până în seară, la Suceava. Dela un Silezian a trebuit să audă Domnul Moldovei că boerii lui îl vicleniseră, că-și aleseseră alt voevod, și că, răsculându-se țara împotrivă-i, veneau gloatele acum să-l alunge peste hotare. Eroul dela Renty și din Livonia nu-și pierdu cumpătul. Scrâșnind din dinți, închise porțile cetății, și-și puse oamenii să sape șanțuri împrejur. Merinde erau destule, curajul nu lipsea nimănui; vie Tomșa să-i

asedieze ! Totuși, trimise de zor doi curieri în Ardeal, unul la Anton Szekely, cellalt la Francisc Zay, cerându-le ajutor. Pe urmă, cum o da Dumnezeu !

Dincolo, oamenii lui Tomșa parcă înebuniseră. In toate părțile, la Roman, la Iași, la Cotnar, se repetară scenele dela Târgu-Nemț. Fură omorîți negustorii și meseriașii străini, nevestele și copiii lefegiilor lui Vodă, Armeni și Armence — poporul ține minte — și văduva lui Lusinski, biata episcopeasă, care ce vină avea ea și ale cui păcate ispășea ? Școala din Cotnar fu dărâmată, iar directorul ei, Sommer, putându-se furișa printre ucigași, rătăci luni de zile prin păduri, până găsi în sfârșit o potecă ce ducea peste graniță, în Ardeal. Firește, au ars boerii și blestemata de „Vivliotiki", talpa iadului.

In Iași — dece în Iași nu se știe — locuia frumoasa Grecoaică, iubita lui Vodă. Și avea sărmana un copilaș în leagăn, o fetiță de câteva luni, care când se uita, micuța, cu ochii ei frumoși la mamă-sa, parcă se uita Iacob Eraclide. O uciseră și pe ea.

Pe Grecoaică o trimiseră la mânăstire, c'o mai fi fost vre-un boer s'o poftească. Dar se vede treaba că ea n'a vrut, căci fu omorîtă mai târziu și dânsa. Se rupe pojghița veacurilor, și gorilul scoate capul prin gaură. Când se deșteaptă în om străbunul pliocen, îl trebuește sânge.

Iar acum că toate fuseseră împlinite ca'n

trâmbițatul Apocalism... spre Suceava! Bum, bum, tere-te-te, merse oastea la asediu!

*

Imprejurul lui Despot Vodă nu era un singur boer moldovean. Chiar dintre străini prea puțini se întâmplaseră a fi cu el în acele clipe

Suceava [1])

de răstriște. Duhovnicul îi fusese otrăvit, George Revelles prins și omorît și el, Iohann Sommer fugar prin păduri. Rămăseseră pe lângă Vodă doctorul Dionisie Aval, și încă vre-o 3—4 credincioși: Ioachim Klug — Prudentius — care după fuga dela Neamț nu mai plecă din Suceava, diacul Mateiaș, maestrul plătitor, Mihai Füzy, argatul, și Stanciu, servitorul Domnului, cel care după însuși mărturisirea lui, „a fost ziua și noaptea cu Măria Sa Despot, căci i-a fost aprod, adecă a fost într'o casă cu el și a slujit Măriei Sale".

1) După o acuarelă de F. Knapp, în Romsdorffer.

Mai era firește acolo Dumitru Diasorinus, fratele vitreg, care nedespărțit a fost de Despot în tot timpul domniei acestuia, nădăjduind mereu că va ajunge și el voevod, fie al Moldovei, fie al Țărei Românești.

Iar garnizoana era compusă cam din 1300 de oameni, și anume: călărime ungurească 400, sub comanda lui Martin Farcaș, și infanterie ungurească 300, sub comanda lui Ștefan Horwat, acelaș căpitan care comandase în armata lui Despot, când își cucerise el scaunul cu doi ani în urmă. Ceilalți 600 de ostași erau o strânsură de toate neamurile, lefegii nemți, poloni, ruteni, turci, greci, italieni și o seamă de moldoveni, puși cu toții sub comanda lui Toma Călăbăneanu. Mai mare peste întreaga infanterie și comandant al cetății era Petre Devay — adică Petru din Deva — acel pe care-l lăsase în Moldova Anton Szekely, ca fiind om de ispravă și de încredere, ceiace, cu prețul vieții lui, a dovedit sărmanul că era.

Puțini, dar aleși.

In schimb, dincolo, în lagărul lui Tomșa, erau mulți — vre-o câteva mii — însă rău înarmați și lipsiți cu totul de experiență. Habar n'aveau Moldovenii ce înseamnă a asedia o cetate. Lefegii lui Despot se jucau cu ei ca pisica cu șoarecii. De câte ori le venea chef, eșeau pe poartă afară, pe poarta mare din față, și mergeau în oraș după cumpărături. Chemau aceasta „a face năvală”. Despre în-

tărituri, nici vorbă. Cum încercau Moldovenii să sape la șanțuri, începea din cetate un bombardament, care-i punea pe toți pe fugă.

In zilele din urmă ale lui August sosiră în sfârșit și cele patru tunuri pe care i le dăduse Despot lui Tomșa împotriva Tătarilor. Moldovenii le îndreptară asupra porții celei mari dela intrare, pentru a o sparge și a pătrunde pe acolo înlăuntru. Insă comanda acestei artilerii o avea Cristofor, omul lui Despot, care-și văzuse toți tovarășii asasinați la Săpoteni, și care pentru a-și răzbuna, îndrepta țeava tunurilor ba la dreapta, ba la stânga, ba în pământ, ba în cer, dar numai în poartă nu. Moldovenii se minunau, dar șmecheria n'o pricepură. Când iată că într'o zi, ce-i trecu lui Despot în cap, să facă iar năvală în afară de ziduri, pentru a pune mâna pe tunuri și a le trage în cetate. Incepură a se încăera oamenii, de ajunseră să tragă cu mâinile de tunuri, unii într'o parte, alții într'alta. Zice cronica, într'un stil foarte pitoresc, cum că: „făcut-au din toată tabăra năvală mare să nu lase tunurile să intre în cetate. Ceia să le ia, ceștia să nu le dea. Ci dela o vreme, aruncând din cetate cumbarele, rămaseră biruiți Moldovenii Tomșii“ și tunurile fură duse în cetate.

Muriră în această luptă numai 7 Unguri, iar Moldoveni 300, printre cari și căpitanul Dărman, care-și lua astfel, dela început, răsplata pentru trădarea Domnului său.

Rămași fără tunuri, neputând împiedeca zilnicele ieșiri ale asediaților, boerii lui Tomșa se hotărîră a scrie lui Ion Sigismund, voevodul Ardealului, pentru ai cere ajutor : oameni, muniții și ingineri. Pe de altă parte, Despot trimitea și el stafete peste stafete, ba în Ucraina la Wisznowieski, ba în Polonia la Zborowsky, pentru a cere unui împăcare, celuilalt ajutoare.

Pe la 5—6 Septembrie sosi în sfârșit de peste Nistru o veste îmbucurătoare. Văzând că boerii moldoveni aleseseră domn pe Tomșa și că prin urmare își bătuseră joc de el când îl chemaseră în țară pentru a-l face voevodul lor, Dumitru Wisznowiesky scrise lui Despot că e gata nu numai a se împăca cu el, dar a-i da chiar sprijinul său împotriva lui Tomșa, cerând în schimb dela Ion Vodă doar numai 25.000 de galbeni, imediat, plus un tribut anual de alți 12.000 de galbeni.

Strâmtorat cum era, Despot ar fi trebuit să primească, fără șovăire, or ce condițiune. Dar el nădăjduia în ajutorul lui socru-său, și chiar într'al lui Lasky, care, pentru a mai salva ce s'ar putea salva din banii ce i se datorau, făgăduise și el că va veni în ajutorul lui Despot. Ca atare, Ion Vodă tărăgănă răspunsul către Wisznowiesky, până ce va vedea ce se va alege din promisiunile care-i veneau din Polonia.

In lagărul asediaților vestea că cneazul Dumitru era pe cale de-a se împăca cu Despot

și a năvăli asupra lor, făcu o nemaipomenită impresie. Se sfătuiră cu toții cum să facă pentru a scăpa de încurcătură, și după matură chibzuință, își aleseră, firește, ca armă de luptă, șiretlicul.

Moțoc, Barnovski, Veveriță și Spancioc trimiseră o delegație la Nistru să spuie lui Wisznowiesky că Ștefan Tomșa se alesese voevod cu sila, că ei nu-l vor, și că, răsculându-se împotriva lui, roagă pe Polon să vină cât mai repede în Moldova, căci îl așteaptă toată boerimea pentru a-l unge Domn. Dar îl sfătuiau că înainte de a veni el însuși, să trimită o parte din armata sa pentru a-l prinde pe Tomșa. Scopul lor era să răslățească oastea Polonului, cum o răslățise înainte pe a lui Despot. Aceste mici amănunte dovedesc că firea ageră și șmecheră a Moldoveanului nu datează de azi de ieri.

Wisznowiesky, ale cărui meninge par a fi fost slăbuțe, se încrezu și acum, deși experiența lui din urmă cu boerii moldoveni era de o dată recentă. El scrise lui Despot că întrucât n'a primit încă un răspuns hotărît dela dânsul, rupe orice tratative de împăcare. Pe de altă parte dislocându-și armata, trimise în Moldova 500 de Cazaci să prindă, chipurile, pe Tomșa. Insă acesta, cu toată oastea lui, pândea de după niște tufișuri, sosirea dușmanului. La podul dela Verișcani, când să treacă Cazacii apa, eșiră Moldovenii din ascunzători și-i măcelăriră pe toți. Zece Sep-

tembrie 1563 — o lună după măcelul dela Săpoteni.

Deşi bolnav, Wisznowiesky urmase totuşi, cu o parte din armata lui, avangarda sa de Cazaci. Mergând agale în caretă, sosi, la 12 ale lunei, pe locul dezastrului, găsind podul, apa, malurile pline de cadavrele ostaşilor săi. Işi puse pe dată soldaţii în linie de bătae, atacând pe Moldoveni, care se aflau încă în împrejurimi. Bătălia ţinu toată ziua, îndârjită şi amarnică. Tomşa luase cu el şi câteva „puşti" — tunuri — găsite nu se ştie unde. Christofor tunarul începu şi aici manopera dela Suceava; trăgea peste capetele Cazacilor, până prinseră în sfârşit Moldovenii de veste că e numai şmecherie la mijloc, şi-i sburară creierii. Armata lui Tomşa fiind însă mult mai numeroasă de cât a Polonului, către seară izbânda fu a ei. Pieriră în acele lupte mulţi Moldoveni, însă Dumitru Wisznowiesky, bolnav de-şi târa abia picioarele, fu prins, legat, şi trimis la Stambul plocon Padişahului. Muri acolo, măcelărit, şi astfel scăpă Moldova de un nou pretendent. De acum, rămânea răfuiala dintre Tomşa şi Despot.

In timpul acestei bătălii, cetatea Sucevei fu despresurată. Ion Vodă ar fi putut fugi, luând cu el şi toate comorile sale, căci nu mai era în preajma capitalei picior de ostaş duşman. Totuşi rămase; zic unii că după sfatul medicului său Dionisie Aval. Dar era

Despot prea deștept pentru a asculta de sfaturi proaste. El rămase, fiindcă nădăjduia în ajutorul lui Laski și al lui Zborowsky, cu care să poată înfrânge pe răsvrătiții săi boeri.

Folosindu-se de răgazul ce i-l dădură asediantii, el își aproviziona cetatea cu muniții și provizii, grâu, orz, vite, vin. Iar când văzu armata lui Tomșa întorcându-se la Suceava, închise iar porțile și așteptă.

15 Septembrie 1653. Al doilea asediu.

Insă Tomșa primise între timp ajutorul ce i-l făgăduise voevodul Ardealului, 400 de soldați călări și 300 de pușcași, toți Unguri, puși sub comanda unor pricepuți căpitani, Ladislau Ràdàk, Mihai Racz și Francisc Nyakazo, acesta din urmă Român probabil: Năcazul. Ei veniseră cu meșteri de-ai lor, înțelegături în arta asediilor, și cu multe muniții și praf de pușcă. Cum sosiră în fața zidurilor, începură lucrările: săpare de șanțuri prin galerii sub pământ, ridicări de tranșee împrejurul cetății, ajungând până la poarta cea mare, a cărei punte — le pont-levis — o nimiciră. Asediații rămaseră închiși în cetate, nemai putând eși afară, ca mai înainte, după aprovizionări. Ei făcură o poartă ascunsă în latura apuseană a zidurilor, însă se strecurau pe acolo cu mare anevoie, fiindcă asedianții băteau mereu cetatea „cu tot felul de meșteșuguri“ zic Letopiseții.

Timpul trecea, ajutorul lui Lasky nu mai

venea. Despot începu să-și piardă răbdarea.

Hotărî deci să încerce iar „o năvală mare", doar o putea înfrânge și risipi pe dușman, ca să poată despresura cetatea. Pe poarta ascunsă, prin cea mare cu podul dărâmat, poate peste meterezurile zidurilor, eșiră pușcașii toți afară și năpustindu-se asupra oastei lui Tomșa, începu o luptă înverșunată „cu multă vărsare de sânge în ambe părțile" zice cronicarul Nicolae Costin. Insă toată vitejia aceasta fu zadarnică. Deși muri în năvală hatmanul Barnovski, aprigul dușman al lui Despot, Moldovenii și Ardelenii lui Tomșa respinseră totuși pe lefegiii străini, care amărâți, intrară din nou în cetate. Au urmat de atunci numai luptele dela distanță, cu puști și cu tunuri.

Vremea trecea, fără ca nimeni să poată înțelege când și cum se va isprăvi joaca acestui asediu. La 15 Octombrie Ràdàk trimise din nou în Ardeal după muniții, dar la 1 Noembrie asediații, care de 6 săptămâni nu mai eșiseră din cetate, păreau încă foarte bine aprovizionați. Tomșa nădăjduia în înfometarea dușmanului său, dar acesta, între zidurile sale, părea a mânca și a bea bine. Pe de altă parte Despot, tremurând de nerăbdare, aștepta oastea lui Lasky să-l scape de bucluc, iar acesta tărăgăna mereu, căci îi lipseau banii trebuincioși pentru angajare de lefegii. Și pentru unii și pentru alții, situația devenea intolerabilă.

Dar când nu pot face oamenii ispravă, ajută soarta, cu tainicile ei mijloace, la deslegarea problemelor.

*

Un neamț, profesor de psihologie, care trăia pe la începutul veacului trecut, își deschisese cursul cu următoarele cuvinte:

„Știut este că omul se compune din trup și din suflet“, ceiace avu darul să exaspereze pe Goethe, care spunea că dacă este ceva care nu se știe, e tocmai esența omului, acel amestec de materie și de psihic, ale căror granițe se confundă și se contopesc.

Imbinarea lor e în adevăr ciudată. Dreptul pumnului și Liga Națiunilor au zăcut întotdeauna în cutele inimei și ale creerului omenesc. Intâi dai la cap, pe urmă îți vine să săruți. Nu mai târziu decât în anii 1914—1919. Furia aceasta de-a pupa, n'o au numai oamenii dela Geneva. Am avut-o și noi pe front când după aprige lupte, venea o vreme de acalmie, și începeam dela tranșee să ne aruncăm vorbe prietenești, ironice uneori și alte ori sentimentale.

Astfel se întâmplă și la Suceava, în anul 1563, pe la sfârșitul lui Octombrie. Cu atât mai mult, cu cât și înlăuntrul zidurilor, și în afară, stăteau oameni de-un sânge și de-o limbă. După trei luni de asediu, după năvale, după lupte și bombordamente, după o acalmie care ținu câteva săptămâni, urmă o camaraderie, un fel de prietenie chiar între

asediaţi şi asedianţi, în deosebi, fireşte, între Unguri. Incepură să-şi strige unii altora fel de fel de glume peste metereze: ce mai faci, vere? cât o să mai stăm aici? ducă-se dracului de asediu şi terem-te-te!

Lui Despot glumele acestea nu-i plăcură. Se puteau uşor transforma în altceva, într'o înţelegere intre ostaşii ambelor tabere. El porunci, sub pedeapsă de moarte, încetarea comunicărilor dintre beligeranţi. Intru executarea acestui ordin numi pe Martin Farcaş comandant suprem al cetăţii, cu putere discreţională asupra întregei garnizoane.

De aici a pornit tot buclucul. Drama finală îşi trage origina din lipsă de discernământ psihologic, care de altfel era una din caracteristicile lui Despot. El, învăţatul, oratorul, viteazul Iacob Eraclide, nu cunoştea oamenii. Era bun la inimă şi prea lesne încrezător. Ori cine îi jura credinţă sau îl linguşea, era pentru el un om de ispravă: Gileta, Stroici şi Tomşa, Martin Farcaş.

Era acest Farcaş, în care-şi pusese Vodă toată încrederea, un om ambiţios, lacom şi laş. Cum se văzu învestit cu puteri discreţionale, începură să mijească în mintea lui planuri de trădare. Scopul: comorile lui Despot. Iar mijlocul de executare: perfidia şi laşitatea. Născocirile lui şi îndemânarea cu care a lucrat sunt în adevăr uimitoare. El ştia prea bine că nu-şi va putea executa planul de trădare, atâta vreme cât în mijlocul

lor trăia un om de treabă și cinstit, Petre Devay, căpitanul infanteriei și fostul comandant al cetății. Pe acest ofițer îl iubeau toți ostașii, din cuvântul lui nu eșeau, iar Farcaș nu puteau avea vreo nădejde să înduplece pe un astfel de om a-și trăda voevodul. Deci, trebuia suprimat.

Dușmănia dintre ei era de altfel mai veche și pornise dela o glumă rău înțeleasă. Pe la începutul lui Octombrie, într'o seară, stând de vorbă amândoi la vreun păhărel de vin și tânguindu-se de plictisitorul asediu ce erau nevoiți să-l înfrunte, Martin Farcaș zise lui Petru Devay:

— „Fac prinsoare cu tine și-mi pun capul că până în trei săptămâni va sosi Lasky cu armata lui să ne despresoare".

— „Hai că nu" zise Devay.

Iar cela: „Hai că da!" Și făcură prinsoare.

Dar trecură trei săptămâni, și nimic. Farcaș de colo, față de multă lume, se apucă să zică iar: „Să-mi tăiați capul, de nu vine ajutorul până în trei zile". Devay începu să râdă: „Farcaș dragă" zise „tu n'ai cap, că ți l-am câștigat eu!"

In afară că nici pe atunci nu era îngăduit unui pifan să glumească astfel cu'n cavalerist, dar ce fu mai trist, e că Farcaș luă gluma drept o amenințare. Și de atunci, dușmănie de moarte.

Acum că era el mare și tare, că râvnea la averea celui ce-l înălțase, și că Devay deve-

nea o piedică la înfăptuirea planurilor sale, se hotărî deci să se desfacă de acest om incomod. Insă nu avu curajul să lucreze pe faţă.

— „Devay“ zise el într'o zi „deşi nu îngăduie Vodă să mai vorbim cu conaţionalii noştri din şanţuri, dar eu cred că ar fi bine să le spui... cutare, nu se ştie anume ce.

Căpitanul răspunse că nu poate înfrânge porunca domnească, însă Farcaş îl făcu să înţeleagă că fiind el numit de Vodă cel mai mare peste toţi şi înlocţiitorul lui, e ca şi cum porunca ar fi dată de Despot însuşi. Lui Devay cuvintele acestea i se părură înţelepte, şi urcându-se pe ziduri, vorbi pe ungureşte cu asedianţii din tranşee.

Pe dată, Farcaş merse la Vodă.

— „Măria Ta, zise, Petre Devay, în dispreţul poruncei pe care a-i dat-o, s'a urcat pe ziduri şi a vorbit cu duşmanul. L-au auzit toţi ostaşii. Nu ştiu ce vrea omul acesta, dar e periculos. Ar trebui suprimat“.

Vodă, bănuitor, dar nehotărît, nu ştia ce să răspundă. Insă Farcaş îi spuse că Devay trebuie neapărat să fie ucis, dar că având în vedere marea popularitate de care se bucură acesta printre soldaţi, va trebui, în caz că ei s'ar răzvrăti, să ia Domnul, cu autoritatea ce are, omorul asupra lui. Convins de această necesitate, Despot făgădui că aşa va face şi trimise îndată să cheme pe Devay la el în

cameră. Era în ziua de 5 Noembrie, dimineața.

Acuma, topografia locului și așezarea personagiilor: In cetatea Sucevei, cum intrai, prin partea de răsărit, în curtea din lăuntru era, la stânga porții, paraclisul domnesc, și la dreapta ei palatul (înspre miază-noapte) ale cărui ferestre dădeau parte în curte și parte în afară, cu vederea asupra orașului. Despot stătea la etaj, în trei odăi numai, dormitor, cameră de locuit și sufrageria. Pe urmă veneau, jos și sus, toate încăperile Curții. In camera de locuit se aflau, în clipa aceia, Vodă, care stătea în mijlocul încăperii, având în spatele lui pe credinciosul său servitor Stanciu. Intr'unul din colțuri, mai la întuneric, se ținea comandantul Martin Farcaș, iar ascuns după ușă, un maur, slugă domnească, o namilă de om care ținea un buzdugan în mână. Dincolo, în dormitor, era Ștefan Horwath, căpitanul pedestrimei. Ii poruncise domnul să aștepte acolo până va fi chemat, însă ușa dintre amândouă odăi fusese încuiată.

Petre Devay, chemat de stăpânul său, intră în odaie. Cum pătrunse înlăuntru, maurul îi repezi două lovituri de buzdugan în cap. Căpitanul, om puternic și sprinten, îi smulse bâta din mână și începu să se lupte cu el. Atunci sări din colțul său Martin Farcaș, și repezindu-se asupra lui Devay, îl străpunse cu spada. Un țipăt de groază și de durere

străbătu prin odăile palatului, prin toată cetatea, până dincolo, în lagărul duşman.

Petru Devay căzu mort.

Din dormitor, Ştefan Horwath, auzind strigătul acesta, vru să pătrundă în camera domnească. Găsind uşa încuiată, vru s'o spargă, însă nu izbuti. Şi deodată, auzi cheia cum se întoarce în broscă, uşa se deschise, şi înaintea lui se arată Despot Vodă cu o lancie în mână, strigându-i: „Blestematul de Petre Devay a vrut să mă răpună cu sabia".

Intrară amândoi în odaie. Cadavrul lui Devay era întins pe jos, iar Stanciu, în genunchi, ştergea sângele de pe podea. Maurul şi Farcaş nu mai erau acolo. Afară, sub ferestrele Domnului, se auzia gălăgie. Soldaţii, care în ţipătul ce străbătuse aerul recunoscuseră glasul căpitanului lor, voiau să intre în palat. Atunci Stanciu şi cu alt servitor ridicară repede trupul mortului şi-l ascunseră într'un dulap. Şi abia isprăviră treaba asta, că iată, ostaşii sparseră uşile, dând năvală în camera domnească.

— „Unde este căpitanul nostru? unde e Devay?" răcniră ei. Şi zărind pe Horwath acolo, se năpustiră asupra lui: „Stai, Ştefan Horwath! Tu l-ai ucis, tu, care nu plăteai nici a zecea parte cât el!"

L'ar fi omorît pe bietul om, acolo pe loc, dacă Despot nu săria în ajutorul lui: „Tăiaţi-mă pe mine, înainte de a ucide pe Horwath. El nu e vinovat. Eu, eu Domnul vos-

tru, cu mâna mea, am străpuns pe Devay, care voia să mă omoare!“

Despot își rescumpără astfel minciuna dela Hotin, și omorul de la Saint-Germain, și toate greșelile lui. Iar din clipa aceia, din clipa când pentru a-și ține cuvântul dat lui Farcaș, luă asupra lui un omor pe care nu-l făcuse, păși deodată Iacob Eraclide pe-o cale de purificare, de demnitate, de panaș, care făcu din el, în ceasul morții, un erou!

*

Soldații părăsiră palatul, dar ajunși în curte începură din nou a striga și a amenința. Folosindu-se de aceste neorânduieli, Farcaș porunci căpitanilor săi Ion Sydo, Valentin Nagy și Ioan Horwath — altul decât Ștefan, poate frate-său — să se furișeze prin deschizătură și să meargă în lagărul dușman pentru a trata acolo predarea cetății. Iar el, mergând în mijlocul ostașilor, le spuse că Despot Vodă a omorât fără nici o vină pe Devay și ațâțându-i la răsvrătire, îi sfătui să prade comorile Domnului, căci apoi, dând cetatea pe mâna dușmanului, vor rămânea cu toții oameni înstăriți. Spiritele erau prea înflăcărate pentru ca astfel de vorbe să nu prindă. Se năpustiră cu toții asupra visteriei domnești, sparseră lacătele, și furară tot ce găsiră înlăuntru, aur, argint, scule, șei, frâne. Partea leului și-o făcu Martin Farcaș, a tigrului un prieten de-al său, căpitanul Petre Sechel, iar cei mici luară fiecare ce putu

apuca. Aceste lăudabile fapte numai Ungurii le făcură. Ceilalți, în deosebi Grecii și Moldovenii, se ținură deoparte, rămânând credincioși lui Despot.

Pe urmă se întruniră din nou toți Ungurii, aleseră pe Farcaș căpetenia lor și-i jurară că vor crede în vorbele lui ca în Sfânta Scriptură. Merseră apoi în apartamentele lui Dumitru Diasorinus, fratele lui Despot, și într'ale doftorului Dionisie Aval, luară și de acolo tot ce găsiră mai de preț, și însfârșit trecură în beciuri, desfundară butoaiele de vin și se puseră pe chef.

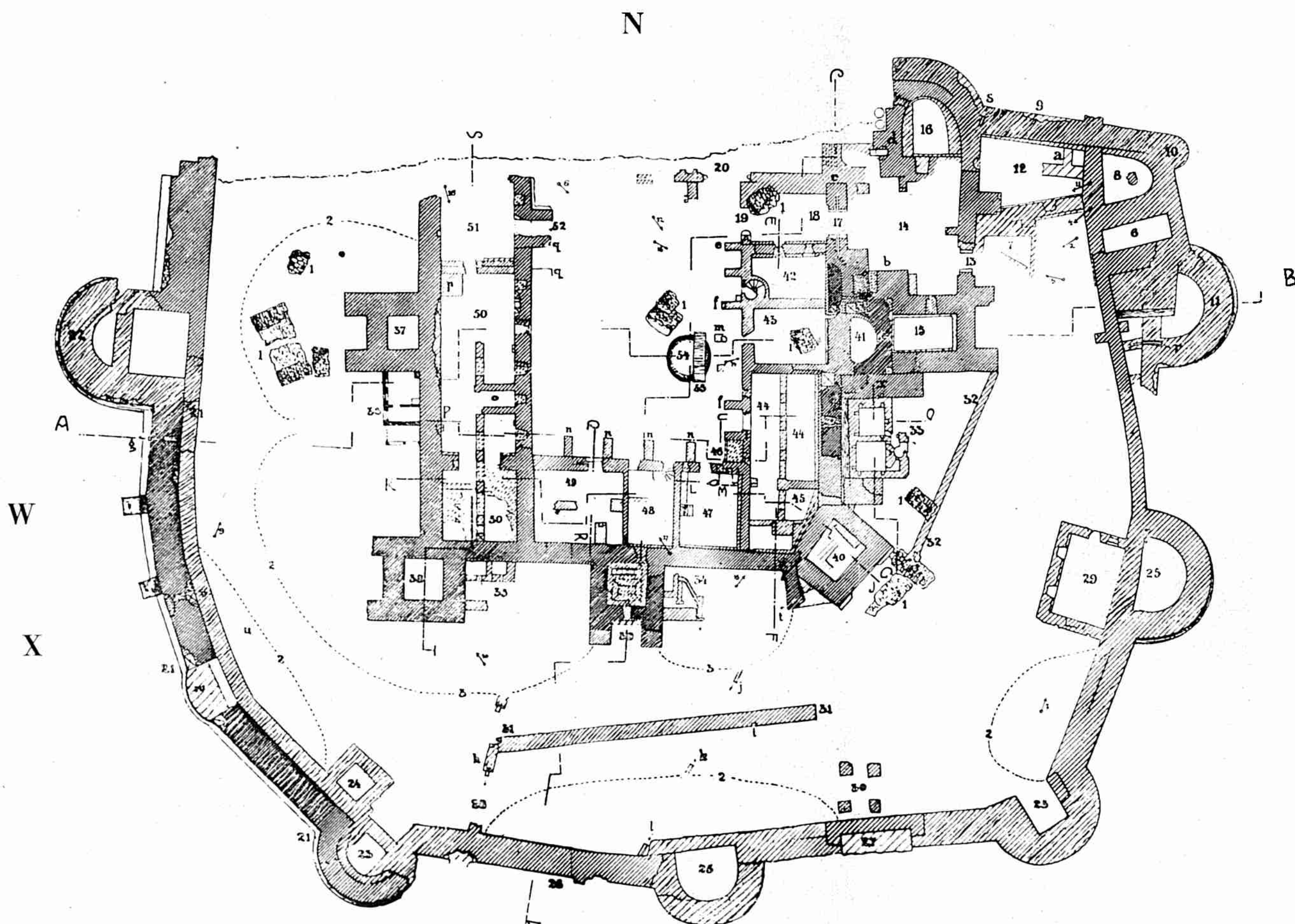
Inchis în camere sale, Despot, care vedea forfoteala și auzia gălăgia, nu știa totuși bine ce se petrecea. Se hotărî în sfârșit să trimită pe-un credincios de-al său printre răsvrătiți pentru a asculta ce spun. Și acesta îl prinse pe Martin Farcaș tocmai când vorbia oamenilor săi astfel: „Acum c'am prădat averile lui Despot, dacă va izbuti el să scape, vom pieri toți, până la unul. Să lucrăm deci să nu scape, altfel suntem pierduți, fiindcă peste două-trei zile va sosi Lasky cu ajutor".

Ion Vodă fu lămurit. Ce s'o fi petrecut în sufletul lui, numai el știe.

Un ceas mai târziu căpitanii se întoarseră din lagărul dușman, spunând lui Farcaș că nu isbutiseră la nici o înțelegere, fiindcă Tomșa cerea capul lui Despot, iar ei nu fuseseră însărcinați de a-l făgădui.

Luând cu el pe Sechel, pe Nagy și pe Ion Horwath, Martin Farcaș merse atunci el însuși să se înțeleagă cu dușmanul. Tiptil după ei și fără a fi băgat în seamă, se strecură prin deschizătură și Ștefan Horwath, mult credinciosul căpitan al lui Despot. Ce auzi nu-l putu bucura nici pe el, nici pe Vodă, când i se făcu raportul. Și anume, ci-că Martin Farcaș spunea în gura mare asedianților că va preda cetatea peste 12 ceasuri, dacă li se garantează că nu vor fi despoiați de comorile ce furaseră, însă întrucât privește pe Despot, nu-l pot preda, nefiind el în cetate. La auzul acestor vorbe Ladislas Radak, generalul lui Ion Sigismund, se supără atât de mult, în cât Farcaș fu nevoit s'o dreagă, zicând: „Mă mir că dumneavoastră, oameni vechi în slujbă, nu mă înțelegeți“, și spunând aceste, făcea cu ochiu pentru a da a înțelege că Despot e în cetate și că-l va preda. Radak răspunse: „Pentru avutul prostimei aceleia eu nu iau răspunderea; destul că le vom cruța viața și că vă vom lăsa lui Sechel și ție comorile furate. Dar Tomșa vrea înainte de toate să i-l dați pe Despot, ați înțeles?“

Intorși în cetate, Despot află din gura lui Horwath adevărul, iar ostașii, dintr'a lui Farcaș, minciuni. Li spuse anume că s'a înțeles cu asedianții de a le preda cetatea, că se va desfunda poarta mare, se va repara podul, și că eșind cu toții pe acolo, dușmanul se va

Planul Cetății Suceava

după Romsdorffer

LEGENDA

6. Intrarea principală cu podul peste șanț.
13, 17, 19 porți de intrare.
14, 18 curți interioare
42. odaia gărzilor
43 și 41 paraclisul (care venea la etaj).
54. cisterna.
50. monetăria lui Despot Vodă.
46. camera mortuoară. în care s-a descoperit scheletul lui Petru Devay.
12, 29. 52, 33 erau încăperi pentru soldați.
44. 45, 47, 48, 49 precum și etajul de deasupra erau încăperi pentru curteni.

Palatul lui Despot venea la Nord lipit de zidul 20, din care azi nu mai rămâne nimic

Poarta mica, prin care a eșit Despot. la locul însemnat cu X, zidul 21.

retrage dincolo de oraș, lăsându-i pe toți să plece cu avutul lor, iar pe Despot îl va da pe mâna unui ceauș turc, care-l va duce la Constantinopol, viu nevătămat.

Ostașii fură mulțumiți de acest rezultat, care li se păru lor avantajos și demn, însă ofițerii nu erau toți din partea lui Farcaș. Nicolae Sabo, care zăcând bolnav în pat nu putuse lua parte la sfaturile căpeteniilor, se pomenise cu Farcaș în odaia lui, întrebându-l: „Dragă prietene, ce-i de făcut?“ Iar el îi răspunse: „E de făcut că atâta vreme cât avem provizii, nu trebue să ne dăm. Carne de cal avem destulă și alimente de tot felul. Dacă ni se vor isprăvi proviziile, vom face năvală cu armele. Cine va avea noroc de la Dumnezeu să scape, va scăpa, dar să nu poată zice nimeni c'am fost vânzătorii stăpânului nostru“. Dar Farcaș nu-l ascultase. Și acum, venind din lagărul dușman, intră iar în odaia lui, zicându-i: „Tovarășe, am isprăvit bine totul“. Și-i spuse și lui minciuna pe care o spusese soldaților. Dar Sabo răspunzându-i că nu este bine ce-a făcut, și mai mulți ofițeri fiind de aceiaș părere, Martin Farcaș se supără, zicând că el poruncește în cetate, și ce vrea el trebuie să se întâmple, căci este cel mai mare peste toți. Apoi, pentru a mai înbuna lucrurile, scoase două scrisori, arătându-le fără a le deschide, și spunând că sunt una de la principele Ardealului și cealaltă de la Voevodul Ștefan Tomșa,

prin care jură amândoi că de vor preda Ungurii cetatea, vor putea pleca toți neatinși cu comorile lor, iar lui Despot nu i se va întâmpla nimic rău.

De la soldați și de la ofițeri, Farcaș merse la Vodă. Lui, ar fi vrut să nu-i spună o vorbă despre nimic. Insă îl găsi stând la fereastră, de unde se vedea o parte din oraș. Și cum intră, Ion Vodă îl întrebă:

— „Doar ați predat cetatea, Martin Farcaș ?"

— „Dece, Măria Ta?"

— „Fiindcă văd umblând ostași unguri și moldoveni slobozi pe ulițele Sucevei și vin până pe sub zidurile cetății, și nimeni nu trage în ei.

— „Zău, așa e Măria Ta" răspunse Farcaș, uitându-se pe geam „Cetatea pare a fi predată, dar nu știu de cine".

— „Apoi du-te de vezi cine a făcut asta fără știrea mea, și porunceste să împuște ostașii asupra dușmanului!"

Farcaș eși din cămara domnească, și întorcându-se în curând, spuse lui Vodă că nimeni nu vrea să mărturisească nimic, ci aruncă vina unii asupra altora. Insă Despot știa acum prea bine cine e vinovatul. Liniștita lui întrebare, spusă pe-un ton care ar pare naiv: „Doar ați predat cetatea, Martin Farcaș?" ia o înfățișare de ironie, care se înalță până la măreție.

Totuși, el încă nu se credea pierdut. In

clipa aceasta supremă, se potoliseră patimile, și numai judecata mai lucra. Se gândea cum ar face și ar drege, doar o eși din încurcătură. Lasky nu putea fi departe de Suceava. Primise vestea mai deunăzi că o armată de mercenari fusese strânsă și că pornise din Polonia. Peste trei-patru zile ea ar putea fi sub zidurile cetății. Situația lui era în funcție de timp. Neapărat, trebuia să înduplece pe fiara aceasta de Farcaș, să-i ceară un răgaz, să-i făgăduiască, dacă o vrea să amâne predarea cetății, toate onorurile, toate situațiile, toate averile din lume. Prodigalitatea lui Despot în materie de promisiuni era fără margini. Insă lui Farcaș nu-i mai era îngăduit să dea îndărăt. Sosirea lui Lasky ar însemna despresurarea cetății și moartei lui sigură. El asigură pe Vodă că nu știe nimic, dar dacă crede Măria Sa de cuviință, va merge în lagărul dușman să vorbească el, comandantul cetății, cu comandantul oștirei lui Tomșa.

— „Mergi, zise Despot. Dacă ați săvârșit lucrul acesta fără știrea mea, mântuiți și viața mea împreună cu a voastră. Săraci în cămăși să rămâneți, dar cinstiți. Cu ajutorul lui Dumnezeu și a prietenilor mei, vi se vor întoarce toate pagubele. Dar dacă vreți să mă dați pe mâna dușmanului să mă taie, am să strig sus și tare că fără voia mea ați predat cetatea și Impăratul vă va pedepsi, și

vă va pedepsi şi Dumnezeu până într'a şaptea viţă şi seminţie".

Şi Farcaş răspunse:

— „Iată mă duc, Măria Ta, şi voi isprăvi totul cu bine".

A doua oară merse trădătorul în lagărul Tomşii. Când se întoarse, arătând o faţă voioasă, el zise voevodului:

— „N'ai să te temi Măria Ta de nimeni. Am pregătit totul în chipul cel mai potrivit. După ce se va lucra podul, vom eşi cu toţii pe poarta cea mare, şi pentru mai deplină încredere, oştirea duşmană se va depărta trei mile de oraş. Un ceauş turc va veni să ducă pe Măria Ta la Poartă, iar eu te voi însoţi. Să nu-i fie teamă Măriei Sale. Să n'aibă Măria Ta nici o grijă!"

Măria Ta, Măria Sa, nici o teamă, nici o grijă! Măria Sa înţelese că e pierdută.

Ea nu mai vorbi acestui om decât în vorbe scurte şi poruncitoare:

— „Vreau să vorbesc cu ceauşul preamăritului Impărat!"

— „Când vom eşi din cetate, Măria Ta, când vom eşi din cetate. Ceauşul va veni şi ne va lua în primire".

— „Eşi afară!"

Martin Farcaş eşi.

Ion Vodă chemă pe Stanciu, poruncindu-i să adune în camera lui, cât mai în grabă, pe toţi cei ce-i rămăseseră credincioşi: fratele

Dumitru, doctorul Aval, Prudentius, Mateiaș, vre-o șaisprezece oameni.

Când se adunară cu toții acolo, Vodă le spuse că situația este desperată, că l'au vândut trădătorii, și că singurul mijloc de scăpare e fuga. Cine vrea să împartă soarta lui, să vie cu el. Vor eși prin deschizătură, în puterea nopții, și vor merge unde-i vor duce ochii, doar îi va scăpa Dumnezeu din mâinile dușmanilor. — „Cine vine cu mine?"

Șaisprezece câți erau, șaisprezece jurară:

— „Venim cu tine, Măria Ta!"

Era seara, mult după asfințit. Și începură pregătirile. Dar, pe la grajduri, afacerea se vântură. Martin Farcaș prinse de veste, și uite-l că'n miezul nopții urcă scările palatului. Și nici destul de viteaz nu era ca să vie singur. Luă cu el pe Sechel, pe Ion Horwath, pe Sabo, pe Christofor Polyak, toți căpitani, oamenii lui.

Vodă, firește, era treaz. Umbla de ici colea, dela ușă la fereastră și dela fereastră la ușă.

Cum intră în odaie, Farcaș, cu ochii holbați, îl întrebă :

— „Unde mergi, Măria Ta?"

— „Unde o vrea Dumnezeu!"

Incepură atunci întâi rugăminți, lingușeli, jurăminte. Să nu plece Măria Sa, căci va fi prinsă și omorâtă. Peste trei zile, peste două, vom eși cu toții și va fi atunci spre binele obștesc. Să nu creadă Măria Sa, să...

— **„Plec!"**

In fața acestei hotărîri, deodată, se ridică ca un zid hotărîrea cealaltă:

— „Decât să piară atâția oameni, mai bine moară unul singur!“

Gata. Sentința era dată!

Martin Farcaș, comandantul suprem al cetății, își fulgeră poruncile: santinele la ușa cămarei domnești, santinele la scara cea mare, santinele la toate ferestrele. Nimeni nu intră în palat, nimeni nu esă din el.

După aceste acte de reciprocă energie, unul vrând să plece, cellalt împiedicându-l, se întâmplă o ciudată schimbare de sentimente, o slăbire a bălămălilor psihice în ambele tabere beligerante.

Vodă (ne-ar fi plăcut să n'o mai spunem) căzu în genunchi în fața trădătorului, rugându-l să-l lase să-și ia lumea în cap, sau atunci să-l omoare, acolo, pe dată, dar să nu-l dea pe mâna lui Tomșa.

Farcaș (drept dovadă de vechimea lichelismului în omenire) își stropea capul cu apă și se făcea nebun.

Situația aceasta era lipsită de orice urmă de eleganță. Dar cât de omenească era ea!

Pe urmă, Farcaș merse să se culce, iar Despot rămase să vegheze.

Ce noapte! Ce stafii aiurea pornite din undele albastre ale Arhipelagului, ce umbre rătăcite prin coridoarele pustii ale sufletelor încărcate, ce plânsete de copil sub povara unui dulap, ce vaete de durere în margină de

șanțuri lângă Saint-Germain, ce ironice râsuri printre lacheii din Bruxelles, ce chipuri de domnițe deziluzionate, ce apă roșie în matca bătrânului Trotuș.

Păzește, Doamne, pe robul tău!

*

Când bătu soarele în geamuri — poate dormise, poate nu — dar dimineața îl prinse gata pocăit, și foarte mare. Mare cum nu fusese încă nici odată. Mare, cum singur n'ar fi bănuit c'ar putea să ajungă. Majestatea Morții îi măturase urâtul și-i răscolise în suflet tot ce avea el frumos: bunătatea, vitejia, mândria!

Porni la biserică. In clipa supremă credințele se contopesc într'Unul Dumnezeu. Despot ascultă slujba slavonă într'o biserică moldovenească, și, provoslavnic, mâncă din trupul lui Christos și bău din sângele Lui.

Când eși pe ușa paraclisului afară, toată garnizoana era acolo, adunată în curtea din lăuntru. Nu se miră. Deși predarea cetății ar fi urmat să aibă loc abia peste două zile, presimțise, știuse, că ea se va face acum. Roti deci ochii în prejur, — ultima privire a generalului care îmbrățișează o situație — și, fulgerător, prinse o impoderabilă șovăire în nu se știe ce din înfățișarea mulțimei, în prea dilatate pupile, poate.

Nici n'ar fi fost om, de nu încerca să speculeze cea din urmă șansă de scăpare ce i se oferea.

Cu o mișcare, poate teatrală, dar pentru clipa aceia, frumoasă, își rupse gulerul și arătând gloatei gâtul, pieptul său gol, răcni:

— „Tăiați-mă! Nu fiți lași! Scăpați-mă de rușinea de a mă preda. Cine mă taie? Tăiați-mă!"

Trecu în mulțime un zumzet de aprobare.

— „Da" zise unul: „Era vorba să eșim pe poarta cea mare!"

Iar altul:

— „Și nici nu s'a început lucrarea. Vom eși prin deschizătură. Nu ne-a fost vorba așa!"

Un al treilea:

— „Dacă lucram la desfundarea porții, nu isprăveam până în trei zile. Poate, până atunci, venea Lasky să ne despresureze".

Al patrulea:

— „Și nu mai era nevoie să predăm cetatea. Scăpam cu toții, și voevodul scăpa cu noi. Acum, cine-l tae, noi sau Tomșa?"

Martin Farcaș alerga nebun dela unul la altul:

— „Nu-l tae nimeni. Va merge la Stambul, căci astfel a jurat dușmanul, că vom fi toți nevătămați. Dar am jurat și eu, că până la amiază voi preda cetatea. Nu-mi faceți părul meu cărunt de râs. Peste un ceas trebue să eșim.

Veniți-vă în fire; nu-l tae nimeni!"

Diacul Mateiaș, cu duhul omului simplu, zise:

— „Domnule Martin, toţi ne jucăm cu viaţa! De aceia, hai să citim scrisorile care spui că le ai de la Radak și dela Tomșa! Să le vedem şi noi!"

— „Ce grijă ai d-ta de asta?" răcni Farcaş, scos din fire. Când te-oi lovi cu bâta în cap, fecior de lele nebună ce-mi ești, îndată te ia dracul! Sunt eu sau nu sunt căpitanul vostru?"

Bietul diac Mateiaș a început a plânge—și toţi au înţeles trădarea. Dar furia căpitanului fusese comunicativă. O mișcare de energie, și trupa stătu drepți!

Intorcându-se către Despot, Farcaș porunci:

— „Mergi de te îmbracă!"

Şi Despot merse să se îmbrace.

Când, un ceas mai târziu, Ion Vodă se arăta pe treapta de sus a scărei domneşti, el era îmbrăcat în cea mai frumoasă, în cea mai scumpă haină ce avea. Ca pe monedele sale, purta zale strălucitoare și coroană de aur pe cap. Jos aştepta calul, înșeuat în nestemate. Dintr'o săritură Despot fu pe spinarea lui, și porni apoi domnește în capul alaiului — domneşte!

In spatele lui călărea Martin Farcaş. Urmau apoi căpitanii și credincioşii lui Despot şi oastea. Astfel eșiră esediați din curtea din lăuntru în curtea din afară, îndreptându-se înspre deschizătură.

Aplecându-se înainte, Farcaş şopti rugător la urechea lui Despot:

— „Stai o clipă, Măria Ta! Dă-mi o scrisoare, cum că toate după voia Măriei Tale s'a întâmplat!"

Despot clătină din cap în semn că nu vrea şi fără a spune un cuvânt, fără a se întoarce măcar, trase din dârlogi şi merse mai departe.

Gestul acesta, clătinatul din cap şi mersul mai departe, despreţul de zădarnice vorbe în supreme clipe, justifică şi absolvă.

Acum că Farcaş nu mai avea nimic de aşteptat de la fostul său voevod pe care ştia că-l duce la moarte, el fu cuprins de-o frământată nerăbdare, care făcu dintr'însul un nemernic călău. I se părea că Despot înainta prea încet şi începu a-l goni de la spate, ghiontindu-l. Dar acesta se făcea că nici nu bagă în seamă. Atât era de departe de micimile lumei, el care păşea în veşnicie, atât de mândru şi de mare eşi prin deschizătura prea joasă a zidului, încât se lovi cu capul de pragul de sus...

*

In câmp, până ocoliră cetatea, până trecură gârla care o despărţea de Suceava, până intrară în oraş, ostaşii putură crede că Farcaş nu-i minţise. Nicăeri, nici picior de duşman: se retrăseseră cu toţii. Numai Despot mergea la sigur, numai el ştia că undeva, pe acolo, nu departe, moartea îl pândea.

Ajunşi în capătul oraşului, îi eşiră deodată

înainte ostașii armați ai lui Radak și ai lui Tomșa, despărțind ceata foștilor luptători în două. O parte, ungurimea și ceilalți lefegii străini, fu închisă în casele locuitorilor de prin marginea orașului, unde oamenii fură despoiați de toate averile ce luaseră din comorile lui Despot Vodă. Numai Farcaș și Sechel, conform înțelegerei, rămaseră cu aurul și argintul furat. Cealaltă parte, Grecii și Moldovenii, cu cei 16 tovarăși ai lui Despot și cu voevodul în frunte, fu îndreptată înspre învecinatul sat Areni, lagărul lui Ștefan Tomșa.

Oricât am încerca noi azi, în biata noastră limbă neologistic înmiezmată, să dăm stilului vigoarea imperios cerută de-un simțimânt sau de-o situație, nu putem ajunge a îmbrăca frumos decât cel mult idei. Partea sufletului e dreapta stăpânire a limbii bătrâne — fiindcă, desbrăcată de artificiu, este, ca și ea, numai naivitate, numai simplicitate și numai măreție.

Pentru a putea simți cum a murit Despot, să dăm deci cuvântul cronicarilor moldoveni Grigore Ureche și Niculai Costin:

„Venit-a poruncă de la Tomșa Vodă, de-au descăleca Despot de pe cal, și-au mers pe jos la Tomșa unde era. Și stând Despot înaintea Tomșei, și în vederea tuturor, l-au mustrat Tomșa cu multe cuvinte, aducându-i aminte de lucrurile fără de lege ce făcea, că nu numai țara au pătimit, ci și bisericile le des-

brăca și de lege își râdea. Cu aceste cuvinte mustrându-l Tomșa, l-au lovit cu buzduganul de mai multe ori, până a căzut la pământ, și îndată oastea toată s'a lăsat asupra lui, unde, acoperindu-l mulțimea, cu multe răni i-au pătruns trupul. Și i-au tăiat un Tătar capul, și despuindu-i pielea, o au umplut de paie și o au trimis în Țarigrad la Impărăție! De aici, în pedestrime s'au lăsat, si i-au bătut și i-au snopit, și i-au tăiat nasurile și urechile. Și așa au fost sfârșitul lui Despot Vodă, și era de ani 40, și au domnit aproape de trei ani. Trupul lui a fost îngropat acolo, în câmp".

Și iată, s'a sfârșit.

Numai că din spusele cronicei, trei lucruri nu sunt adevărate: căci el, nu că n'a domnit nici trei ani, dar n'a domnit nici doi; și nu era de 40, ci de 37 de ani; și capul lui n'a fost trimis la Stambul, ci la Cluj, unde primindu-l Ion Sigismund, a strigat că se bucură mai mult decât dacă l-ar vedea pe însuși Sultanul. Și-ar mai fi zis c'a smuls cea mai frumoasă pană a Impăratului Germaniei.

Prin aceste vorbe, panegiricul lui Despot îl făcu deci voevodul Ardealului el însuși!

*

La mormântul lui Iacob Eraclide tresăriră Eumenidele.

In chiar ziua când fu omorât Despot, nenorocitul de Lasky trecea Nistrul cu o armată de 14.000 de lefegii. Tomșa îi trimise

Căderea lui Despot

după o stampă a epocei
(din Sommer: Vita Iacobi Despotae. 1587).

pe unul din Moldovenii cei fără nas și urechi, să-i spună că Despot a pierit, și dacă vrea să i se întâmple acelaș lucru, să poftească la Suceava. Ce era bietul om să mai facă? Rămas păgubaș, se întoarse la Kesmark. Uriașe alambicuri și magice formuli, atât îi mai rămânea nebunaticului tânăr *).

Lui Tomșa nu-i merse mai bine. Ba-i merse mai rău. Aventura lui și-o plăti cu viața, căci după trei luni de domnie, Lăpușneanu se întoarse în Moldova cu un puternic ajutor turcesc și-l goni în Polonia, unde regele Sigismund August puse să i se tae capul.

Și însfârșit fratele Dumitru își găsi și el moartea în chipul cel mai tragic. Oprit la închisoare sub domnia Tomșei, când veni Lăpușneanu la Suceava îl trimise plocon cumnatei sale Kiajnei la București. Leoaicei —

Totuși Albert Lasky nu dispare din Istorie. El e cel — bănuim — care 9 ani mai târziu fu trimis în Franța cu ambasada însărcinată să aducă dela Paris la Cracovia pe Henric de Anjou, noul rege al Poloniei, cari deveni mai târziu și regele Franței sub numele de Henric III-a Brantôme, în „Les vies des femmes illustres" ne vorbește de el, numindu-l *Lasqui*, și ni istorisește următoarea plăcută anecdotă:

„Pour apporter quelques exemples à manifester combien la beauté de ceste reyne a esté admirée et tenue pour rare (e vorba de Margareta, nevasta lui Enric al IV-a), je me souviens encore, lors que les ambassadeurs polonois vindrent en France por annoncer à nostre roy Henry son élection du royaume de Pologne, et lui en rendre l'hommage et l'obédience, aprés qu'ils eurent fait la révérence au roy Charles et à la reyne mère (Catherine de Médicis) et à leur roy, ils la firent aussi particu-

de altfel o femee de treabă — i se răscoliră în suflet atavice porniri, când auzi că-i căzuse în mâini omul care ar fi dorit să alunge din scaun pe fiul ei. Iacob, Dumitru, Despot, Diasorinus, tot una pentru ea. Nepoată, la propriu, a Domnilor moldoveni, și, la figurativ, a regilor saharieni, i se deșteptă în adâncurile eului pofta de sânge și de carne. Ea porunci ca prizonierul să fie încuiat în beciurile palatului, și în aceiaș seară, pe când benchetuia cu boerii la masă, i se aduse, pe-un talger de argint, capul lui Dumitru, frate de cruce al lui Despot, fiu de rege, fiu de sclav, cine poate spune al cui fiu era. Curgea din el sângele încă proaspăt și cald, când Kiajna cea grozavă îl luă în mâinele ei subțiri și albe și-l scuipă drept în față. Apoi, aruncându-l pe masă, capul se rostogoli

---

lèirement, et par divers jours, à Monsieur, au roy et à la reyne de Navarre. Mais le jour venu qu'ils la firent à la dicte reyne de Navarre (Marguerite), elle leur parut si belle et si superbement et richement parée et accoustrée, avecques și grande majesté et grace, que tous demeurerent perdus d'une telle beauté. Et entre autres, il y eut *le Lasqui, l'un des principaux de l'ambassade.* à qui je vis dire en se retirant, perdu de cette beauté : Non, je ne veux rien voir après telle beauté. Volontiers je ferois comme font aucuns Turcs, pélerins de la Mecque, où est la sépulture de leur profhéte Mahomet, qui demeurent si aises, si esperdus, si ravis et si transis d'avoir vu une si belle et si superbe mosquée, qu'ils ne veulent plus rien voir apres, et se font brusler les yeux par des bassins d'airain ardans, qu'ils en perdent la vue, tant subtilement scavent-ils faire. disant qu'aprés cela ny ne veulent plus rien voir aprés !"

între blidele de argint și paharele de cristal.

Umbra lui Despot fu de patru ori răzbunată. Căci și dincolo, în Ardeal, ostașii înșelați făcură gălăgie.

Li se spusese că vor eși pe poarta cea mare, încărcați de aur. Eșiseră pe din dos, despoiați până la piele.

Ei juraseră că vor crede în vorbele lui Farcaș ca 'n Sfânta Scriptură... nu mai credeau în nimic.

Răzvrătite murmure răslețe se înmănunchiară într'o hotărîtă învinuire: Despot a pierit din mișelia lui Farcaș, trădătorul său căpitan. Să se facă o judecată. Și în potriva voinții lui Ion Sigismund, judecata se făcu, la Bistrița Ardealului, în chiar anul care urmă, 1564.

Arhivele sunt în ființă după aproape 400 de ani. Le-a desgropat un cercetător mai dăunăzi, dând la iveală depunerea martorilor:

„Noi, Simion și Martin Nagy, fost argați ai lui Christofor Polyo, care am fost în cetatea Sucevei cu *nenorocitu*l Despot, tot ce-am văzut, auzit, și știm, mărturisim aici după credința noastră, căci ziua și noaptea am fost împreună și toate aceste le-am trăit laolaltă. Știm că Martin Farcaș a fost cel întâi poruncitor după *bietul* Despot, și că pe Petru Devay, Farcaș l'a ucis... După ce a fost tăiat *bietul* Despot, a zis Mihai Racz, căpitanul oastei dușmane, către Martin Farcaș: Rău ai făcut, Martine, că l-ai trădat pe Despot! Zău,

n'aş fi crezut că eşti în sare să faci aşa ceva. De nu mă temeam de Moldoveni, îl trimiteam eu înapoi. Trei zile dacă mai ţineaţi cetatea, venea Laski cu ajutor, şi *bietul* Despot ar mai fi trăit. Iar Farcaş a răspuns: Văd că n'am făcut bine. Nu ştiu, dracul mi-a furat minţile, sau cine..."

„Eu, Nicolae Sabo, căpitan... ştiu că Martin Farcaş e singur vinovat de moartea *bietului* Despot..."

„Eu, Mihai Füzo, argatul lui Despot, ştiu că *bietul* Despot a numit pe Martin Farcaş locţiitorul său ,că după Domn, de el ascultau toţi... Ca un călău mâna dindărăt Martin Farcaş pe *bietul* Despot".

„Eu Stanciu, care am fost aprod Măriei Sale Despot... ştiu că Ungurii au luat vasele de aur şi de argint ale *bietului* Despot..."

Toţi, într'un glas: bietul, bietul, bietul !.

Dar nu bietul !

Când Despot Vodă, pentru care toate porţile vieţii fuseseră prea joase, când Iacob Eraclide Basilicu Despotul, senior de Samos, marchiz de Paros, conte palatin şi Domn al Moldovei eşea pe poarta de din dos a cetăţii Sucevei, lovindu-se cu capul de pragul de sus — el intra, cu ştiinţă, pe poarta cea mare, în vastul domeniu al Istoriei !

CUPRINSUL

	Pag.
CAP. I. Jacques de Marchetti	5
CAP. II. Iacob Eraclide Basilicu Despotul .	22
CAP. III. Ion Vodă	100

AUTORI CONSULTAȚI

Gratiani (Ediția Iorga). Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jaques Basilicos l'Héraclite. Bucarest 1900.

Hasdeu B.P. Arhiva Istorică a României. Vol. II p. 70 și urm. (pentru traducerea cărții lui Heraclide: De Morini etc., și pentru arborele genealogic).

Hurmuzachi Documente. Vol. II², XI, XIV¹, XV¹.

Iorga N. Revista Istorică. II. p. 45 urm. (pentru povestirea lui Charles de l'Ecluse despre viața lui Despot Vodă).

Letopiseții Gr. Ureche, Simion Dascălul. Nicolae Costin.

Motogna. V. Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al VI-a. 1928. Ludovic Medgyesi. Dej.

Petri Hans Relațiunile lui Iacobus Basilicus Heraclides, zis Despot Vodă, cu capii reformațiunii în Germania și în Polonia, precum și propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei. 1927. București, Cultura Națională (A. R. Memoriile Secțiuni Istorice. VIII).

Papiu Ilarian Tesaur de Monumente Istorice, III. p. 212 urm,

Schlosser Fr. Chr. Weltgeschichte für das dentsche Volk. Band X.

Sommer Vita Iacobi Despotae. Ed. Legrand. Deux vies de Jaques Basilicos. Paris 1889.

Watschke Iohann Laski und der Abenteurer Heraclid Basilicus (in Arhiv für Reformations Geschichte, 1920. 5.5977. XVII Iahrgang).

Xenopol A.D. Istoria Românilor. Vol. III

DE ACELAȘ AUTOR :

AMINTIRILE UNUI FOST HOLERIC.
Premiate de Academia Română.
Ediția I „Minerva" 1914.
Ediția II „Flacăra" 1916.

PRIN VIROAGE ȘI COCLAURI.
Editura „Cultura Națională" 1922.

PE ARIPA VREMII.
Tip. „Steaua" 1923.

INTÂMPLAREA CEA MARE.
Editura „Cartea Românească" 1926.

FARMECE.
(Viața lui Despot Vodă).
Editura Ziarului „Universul"

IN PREPARAȚIE:
VIAȚA LUI P. P. CARP.